

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Blaž Masle

Mentor: red. prof. dr. Lojze Sočan

**Pozicioniranje Evropske unije v odnosu do
Združenih držav Amerike:
civilizacijski in zunanjepolitični vidiki**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO:

Seznam kratic in okrajšav	4
1 UVOD	5
2 TEORETIČNE PREDPOSTAVKE	8
2.1 Realizem	8
2.2 Idealizem	10
2.3 Liberalizem	11
2.4 Teoretični pogled na odnose med ZDA in EU	12
3 ZUNANJA POLITIKA EU	13
3.1 Proces evropskega združevanja	13
3.1.1 <i>Od ideje do nastanka skupnosti</i>	13
3.1.2 <i>Vsebinski razvoj skupnosti</i>	14
3.1.3 <i>Možnosti prihodnjega razvoja EU</i>	16
3.1.4 <i>Sklep</i>	16
3.2 Skupna zunanja in varnostna politika EU	17
3.2.1 <i>Začetki</i>	17
3.2.2 <i>Razvoj skupne zunanje in varnostne politike</i>	17
3.2.3 <i>Evropska varnostna in obrambna politika</i>	19
3.2.4 <i>Novosti, ki jih prinaša Pogodba o ustavi za Evropo</i>	20
3.2.5 <i>Delovanje skupne zunanje in varnostne politike</i>	21
3.2.6 <i>Analiza in sklep</i>	22
3.3 Vpliv EU v svetu	23
3.3.1 <i>Ekonomija in trgovina</i>	24
3.3.2 <i>Razvojna naravnost EU</i>	24
3.3.3 <i>Okoljevarstvena politika</i>	25
3.3.4 <i>Razvojna in humanitarna pomoč</i>	26
3.3.5 <i>Regionalno in mednarodno sodelovanje</i>	27
3.3.6 <i>Evropska »mehka moč«</i>	28
3.3.7 <i>Sklep</i>	29
4 ZUNANJA POLITIKA ZDA	30
4.1 Vpliv in moč ZDA v svetu	30
4.2 Vprašanja ameriške hegemonije	31
4.3 Ameriški pogled na svet	34
4.3.1 <i>Arhetipi ameriškega pogleda na svet</i>	34
4.3.2 <i>Zunanja politika kot dediščina hladne vojne</i>	35
4.3.3 <i>Ameriško javno mnenje o zunanji politiki</i>	36
4.3.4 <i>Zunanjepolitična strategija ZDA</i>	37
5 PREGLED ZUNANJEPOLITIČNIH ODNOSOV	38
5.1 Zgodovinski pregled odnosov	38
5.2 Zgodovina institucionalnega sodelovanja	40
5.3 Analiza izbranih aktualnih problemov	42
5.3.1 <i>Pomen 11. septembra</i>	42
5.3.2 <i>Vojna proti terorizmu in primer Guantanamo</i>	43
5.3.3 <i>Iraška kriza</i>	45

5.3.4 Evropa v iraški krizi ter njen odnos do ZDA	46
5.3.5 Teroristični napad v Madridu 11. marca 2004	47
5.3.6 Bližnji vzhod in palestinsko vprašanje	48
5.3.7 Različna mnenja glede Mednarodnega kazenskega sodišča	50
5.3.8 Vprašanje legitimnosti ZDA	51
5.4 Sklep	52
6 PRIMERJALNA ANALIZA POZICIONIRANJA	53
6.1 Primerjava ekonomske, vojaške in razvojne moči EU in ZDA	53
6.1.1 Primerjava ekonomske moči	53
6.1.2 Primerjava vojaške moči	54
6.1.3 Primerjava razvojnih potencialov	55
6.1.4 Demografski trendi v EU in ZDA	56
6.1.5 Sklep	57
6.2 Razlike v civilizacijskih in vrednotnih stališčih	57
6.3 Razlike v vizijah modela ureditve sveta	60
6.4 Zunanjepolitične razlike	62
6.5 Tekmovanje namesto partnerstva?	64
6.5.1 Možnosti tekmovalnih odnosov	64
6.5.2 Možnosti partnerskih odnosov	65
6.5.3 Sklep	67
7 ZAKLJUČEK	68
8 VIRI	70

Seznam kratic in okrajšav

BDP – bruto družbeni proizvod

EU – Evropska unija

ibid. – prav tam

ipd. – in podobno

itd. – in tako dalje

Nato – Organizacija Severnoatlantske pogodbe

npr. – na primer

oz. – oziroma

OZN – Organizacija združenih narodov

prb. – približno

SZVP – skupna zunanja in varnostna politika

t.i. – tako imenovan

t.j. – to je

USD – ameriški dolar

ZDA – Združene države Amerike

1 UVOD

Transatlantski odnosi so v središču pozornosti mednarodnih odnosov v zadnjem stoletju. V prvi svetovni vojni so Združene države Amerike (ZDA) zapustile tradicijo izolacionizma v zunanji politiki in vsaj od takrat naprej sta Evropa in ZDA vitalno povezani. V obdobju hladne vojne so ZDA igrale bistveno vlogo pri zagotavljanju varnosti Zahodne Evrope. Po koncu hladne vojne pa Evropa ni bila več ogrožena s strani Sovjetske zveze, zato so transatlantski odnosi v 90. letih 20. stoletja postali v manjši meri soodvisni. Evropa se je pospešeno integrirala, rezultat česar je Evropska unija (EU) s skupnimi politikami in tudi s skupno zunanjo in varnostno politiko (SZVP). Skladno s svojo naraščajočo ekonomsko pomembnostjo v svetu pa je EU strmela tudi k odločilnejši politični vlogi v mednarodnih odnosih, kjer pa imajo najpomembnejšo besedo ZDA kot edina po koncu hladne vojne preostala velesila.

V začetku 21. stoletja so transatlantsko zavezništvo pretresli novi izzivi. Teroristični napad na ZDA 11. septembra 2001 je sprva povzročil zблиžanje med Evropo in ZDA ter skupni boj proti terorizmu, vendar pa je iraška kriza v letih 2002/2003 razdelila Evropo na zagovornike in nasprotnike vojaškega posredovanja ter povzročila napetosti v odnosih med Evropo in ZDA. Medtem ko se je ZDA s »koalicijo voljnih« mudilo v vojaško razorožitev Iraka, pa je jedro evropskih držav s Francijo in Nemčijo na čelu temu močno nasprotovalo. Napetosti pa niso ostale zgolj v izjavah državnikov ter v krogu diplomatov v Varnostnem svetu. Ulice italijanskih mest so bile spomladi 2003 preplavljene z mirovniškimi mavričnimi zastavami z napisi »pace« (mir), francoske ulice pa so bile popisane z »antibushevskimi« in antiameriškimi grafiti. Na drugi strani Atlantika pa so ameriški domoljubi klicali k bojkotu francoskega vina in sira, »French fries« (pomfrit – francoski krompirček) pa so preimenovali v »freedom fries« (svobodni krompirček). Vojna ni potekala samo v Iraku, tudi transatlantski odnosi so doživljali »hladno vojno«. Odnos med ZDA in Evropo se je zdel bolj kompliciran in težaven kot kadarkoli prej. Ob tem se mi poraja vprašanje, ali se ideološki, vrednotni, civilizacijski in zunanje-politični razkorak med EU in ZDA pogloblja, kot se to zdi na prvi pogled.

Cilj diplomskega dela je torej analizirati pozicioniranje EU v odnosu do ZDA na zunanje-političnem področju ter ob primerjavi razlik v vrednotah in zunanje-političnih stališčih ugotoviti, ali se »celini med seboj oddaljujeta«. Pri raziskovanju se osredotočam predvsem na zunanje-politične vidike transatlantskih meddržavnih odnosov in v manjši meri na ostala ekonomska, varnostna ipd. vprašanja.

Raziskovanje v diplomskem delu bodo vodile naslednje hipoteze:

1. S poglobljenim združevanjem v nadnacionalno EU in vzpostavitvijo SZVP postaja EU vedno bolj pomemben center moči v svetu.
2. Trend oddaljevanja zunanjepolitičnih stališč in vrednot EU od zunanjepolitičnih stališč in vrednot ZDA se krepi.
3. Prihaja do tekmovalnosti med ZDA in EU na vrednotnem, civilizacijskem ter zunanjepolitičnem področju.

Diplomsko delo je sestavljeno iz osmih poglavij. Poglede najpomembnejših teorij, ki so lahko v pomoč pri pojasnjevanju zunanje politike ZDA in zunanje politike EU, predstavljam v drugem poglavju. Odgovor na prvo hipotezo, da EU z integriranjem in svojo SZVP postaja pomemben center moči v svetu, želim poiskati v tretjem poglavju z raziskovanjem razvoja integriranja EU, izoblikovanja, delovanja in prihodnjega razvoja SZVP ter z analiziranjem vloge EU v svetu. V četrtem poglavju analiziram zunanjo politiko ZDA, njen vpliv in njeno moč v svetu, na podlagi česar bom lahko kasneje zunanjepolitično in vrednotno-civilizacijsko primerjal ZDA in EU. V petem poglavju predstavljam zgodovinski pregled odnosov med ZDA in EU ter analizo trenutnih aktualnih zunanjepolitičnih vprašanj v transatlantskih odnosih. Ob tem želim ugotoviti dinamiko transatlantskih odnosov ter odgovoriti na hipotezo, da se trend oddaljevanja zunanjepolitičnih stališč in vrednot med EU in ZDA krepi. Na tretjo hipotezo, ki pravi, da prihaja do tekmovanja med EU in ZDA na vrednotnem, civilizacijskem in zunanjepolitičnem področju, pa bom poskušal odgovoriti v šestem poglavju, kjer najprej analiziram razlike med ZDA in EU na ekonomskem, vojaškem in razvojnem področju, nato pa tudi razlike v civilizacijsko-vrednotnih stališčih, vizijah ureditve sveta ter zunanjepolitičnih stališčih. Na koncu diplomskega dela pa v Zaključku predstavim svoje ugotovitve in odgovore na hipoteze.

Podatke za analizo sem črpal predvsem iz sekundarne literature, ki obravnava področja mojega raziskovanja, ter v manjši meri tudi iz primarnih virov (uradni podatki in statistika ter uradna stališča in dokumenti, objavljeni na internetnih straneh). Tekom raziskovanja sem preučil tudi mnoge druge primarne vire kot so npr. uradni dokumenti držav, zapisniki in sklepi delovnih srečanj ter izjave državnikov, vendar pa jih zaradi njihove pogosto splošne narave, diplomatskega leporečja in nedorečenosti v večji meri ne navajam in ne vključujem v analizo mojega raziskovanja, kajti omenjeni primarni viri pogosto ne odlikavajo dinamike - probleme in napetosti - v odnosih med EU in ZDA, ki je tema mojega raziskovanja. Raziskovalne metode, ki jih najpogosteje uporabljam, so torej opisna, zgodovinska in primerjalna analiza sekundarnih virov.

Na koncu bi želel še poudariti, da se pri raziskovanju trudim biti čimbolj nepristranski in objektivni, navkljub razvnetim strastem zaradi napetosti v transatlantskih odnosih, ki jih odražajo mnogi članki. Ob tem pa se zavedam, da se moja stališča in preference morda bolj nagibajo k evropskim pogledom, ker sem kot Evropejec pod vplivom evropskih stališč, posledično pa sem morda manj dovzeten za empatijo oz. vživljanje v ameriške poglede in stališča.

2 TEORETIČNE PREDPOSTAVKE

Teorija nam lahko s svojimi predpostavkami in pristopi ponudi začetno izhodišče raziskovanja in nam osvetli naravo in delovanje pojava. Ob tem moramo biti seveda pozorni, da nobena teorija ni zmožna popolnoma razložiti pojava, lahko pa morda zelo dobro razloži določen zorni kot.

Realizem lahko s svojimi koncepti moči, nacionalnega interesa ter pogleda na vojno kot na sredstvo zunanje politike v veliki meri pojasni zunanjo politiko ZDA. Delovanje EU pa bi najbolje razložili s teorijo liberalizma, v manjši meri tudi idealizma. Ideja evropskega združevanja z namenom preprečitve vojn na evropskih tleh temelji na idealizmu – veri v dobro, mir, povezovanje ipd. Liberalizem pa lahko pojasni evropsko usmerjenost v trgovino, gospodarsko sodelovanje, soodvisnost in razloži integriranje evropskih držav v EU ter tendenco k izoblikovanju nadnacionalne¹ mednarodne organizacije.

2.1 Realizem

Realizem je bil dominantna teorija mednarodnih odnosov v času hladne vojne² (Smith in Light, 2001: 3). Tradicija klasičnega realizma temelji na predpostavki, da je človeštvo po naravi grešno in dela napake, bistveni greh pa je želja po moči in dominaciji nad drugimi. Najpomembnejši cilj vsake države je uresničevanje svojega nacionalnega interesa³, ki pa obvezno zahteva tudi vojaške kapacitete, da se lahko zaustavi morebitno ogrožanje s strani nasprotnika. Države se ne morejo zanašati na zaščito mednarodnih organizacij in mednarodnega prava, preostane jim zgolj samopomoč. Za dosego samoobrambe pa se države lahko povezujejo tudi v zavezništva in tako tvorijo ravnotežje moči⁴, kar lahko privede do stabilnosti in miru (Kegley in Wittkopf, 1991: 69). Uporaba sile ter vojne so v očeh realistov legitimni instrumenti državne oblasti (Baylis in Smith, 1999: 142).

---

¹ Z avtoriteto, da sprejme odločitev brez zahteve po potrditvi s strani držav; ta odločitev pa je obvezujoča za države članice (Mansbach, 1994: g-23); predpostavlja obstoj sile nad državo, ki uživa neko stopnjo avtonomije od nacionalnih vlad (Cram et al., 1999: 5).

² Obdobje konfliktov in tekmovanja med ZDA in zavezniki ter Sovjetsko zvezo in njenimi zavezniki, ki je trajalo od 40. let 20. stoletja do leta 1991 (Mansbach, 1994: g-4).

³ Ideja, da ima država skupen interes, ki ga izoblikuje njena relativna moč, geografska lega in drugi dejavniki, ki določajo njeno politično vedenje (Mansbach, 1994: g-16).

⁴ Uravnoveženje moči med državami, tako da nobena ni v premoči; v kolikor ena država preveč pridobi na moči, bodo druge države tvorile zavezništvo proti njej (Nye, 1990: 25); relativno enakomerna porazdelitev moči (Mansbach, 1994: 95).

Mednarodne odnose vidijo realisti kot konfliktni, njihovo bistvo pa je po Morgenthauovem mnenju boj za premoč. Mednarodna politika je tako politika moči, arena rivalstva, konfliktov in vojn med državami. Glavni akterji v mednarodni areni pa so po mnenju realistov države, ki so med seboj neenake, zato obstaja hierarhija držav glede na njihovo moč (Jackson in Sorensen, 1999: 68).

Etike zunanje politike se po mnenju Morgenthaua ne da enačiti z etiko in moralo zasebne sfere. Nacionalni interes in zagotovitev nacionalnega obstoja opravičujeta drugačno etiko, ki lahko včasih vključuje tudi metode, ki niso v skladu z univerzalnimi moralnimi principi. Schelling to celo stopnjuje, ko pravi, da je zunanja politika tehnično-instrumentalne narave in je prosta moralnih izbir o dobrem in pravilnem. Glavni kriterij etike zunanje politike je, kaj je potrebno za uspeh neke zunanje politike (Jackson in Sorensen, 1999: 77-82).

Waltz postavi tezo, da struktura sistema, posebno razporeditev moči v mednarodnih odnosih, bistveno vpliva na ravnanje držav. Najmočnejša država zato v največji meri določa strukturo mednarodnega sistema ter posledično tudi ravnanje drugih držav (Jackson in Sorensen, 1999: 85, Baylis in Smith, 1999: 188). To lahko pojasni dejstvo, da se zunanja politika ZDA v bipolarnosti hladne vojne razlikuje od zunanje politike ZDA po koncu hladne vojne, v sistemu monopolarnosti oz. pogojno multipolarnosti.⁵ Zunanja politika ZDA v hladni vojni je morala pri svojem delovanju posredno tudi upoštevati stališča Sovjetske zveze, po hladni vojni pa imajo ZDA kot edina preostala velesila večjo svobodo delovanja v svoji zunanji politiki.

Defenzivni realisti sicer trdijo, da je glavni interes držav varnost in zato države iščejo zgolj toliko moči, da si zagotovijo lasten obstoj. Po mnenju ofenzivnega realista Mearsheimerja pa države težijo k temu, da bi dosegle hegemonistično pozicijo v mednarodnem sistemu. Države si vedno želijo več moči in želijo spremeniti obstoječo porazdelitev moči sebi v prid takoj, ko za to obstaja možnost, ter navkljub dejstvu, da lahko s tem ogrozijo svojo varnost (Baylis in Smith, 1999: 152). Teorija defenzivnih realistov se zdi bolj uporabna predvsem v času hladne vojne, ko so se ZDA zavoljo svoje varnosti morale zadovoljiti s svojo pozicijo moči v mednarodni areni. Po koncu hladne vojne pa se je ZDA ponudila priložnost, da širijo svoj vpliv v svetu – npr. na področje Srednje Azije in Bližnjega vzhoda, četudi na račun ogrožanja svoje varnosti, kar pa pojasni teorija ofenzivnih realistov.

Predpostavke realizma, kot so oboroževalna tekma, vojaška moč, zavezništva in sfere vpliva, so se v praksi uresničile v času hladne vojne (Kegley in Wittkopf, 1991: 69-70). Pod

---

⁵ Unipolarnost - prevlada enega akterja ali centra moči v svetovni politiki (Mansbach, 1994: g-24), nasprotje od multipolarnosti - stanja v mednarodnih odnosih, ko je moč porazdeljena na več akterjev oz. centrov moči.

vplivom realizma so voditelji ZDA osredotočeni na državni interes in moč, tekom hladne vojne pa so upoštevali realistično predpostavko, da lahko velike sile soobstajajo, čeprav imajo nasprotne vrednote in prepričanja (Baylis in Smith, 1999: 142). Tudi po koncu hladne vojne zunanja politika ZDA temelji na predpostavkah realizma, kot so želja po dominaciji, vojna kot sredstvo zunanje politike, sledenje nacionalnemu interesu, ki ima prednost pred mednarodnim pravom. Realizem tako tudi danes obvladuje zunanjo politiko ZDA.

V tradicionalnem pogledu realizma je glavni vir moči držav vojaška sila. Danes pa se pomen tega vira zmanjšuje zaradi večje povezanosti in soodvisnosti držav, kar omejuje doseganje prevlade v mednarodnih odnosih z vojaškimi sredstvi. Sodelovanje tako postaja nujnost (Nye, 1990: 180). Pomanjkljivost realistične teorije je tudi, da ne obravnava »mehke moči«⁶, ki je lahko učinkovita pri doseganju ciljev zunanje politike, ter obenem pozablja, da dandanes vojne niso več legitimno sredstvo urejanja meddržavnih odnosov.

2.2 Idealizem

Idealizem je doživel svoj vzpon po 1. svetovni vojni, ko so idealistični misleci verjeli v harmonijo interesov med ljudmi, ki omogoča razumno preseganje vojne; zagovarjali so mednarodno pravo in uporabo univerzalne etike v političnih zadevah (Mansbach, 1994: g-11). Idealisti so verjeli, da je mir moč doseči z mednarodnimi institucijami, ki bi regulirale anarhijo v mednarodnih odnosih (Baylis in Smith, 1999: 167). Zato je v obdobju idealizma po 1. svetovni vojni nastalo mnogo mednarodnih institucij.

Idealizem razume človeško naravo kot dobro, ljudi pa zmožne altruizma in sodelovanja. Človeški napredek je možen, deviantno vedenje (npr. vojne) pa niso posledica človeške narave temveč pomanjkljivih nacionalnih in mednarodnih institucij. Osrednje teme idealizma so torej mednarodne organizacije, mednarodno pravo, nadzor orožja in razoroževanje, prosta trgovina za izboljšanje odnosov in blagostanja med narodi, spoštovanje človekovih pravic, demokratično vladanje (Kegley in Wittkopf, 1991: 67).

Kljub dejstvu, da je bil idealizem prevladujoča teorija v mednarodnih odnosih med 1. in 2. svetovno vojno, pa lahko predpostavke idealizma zasledimo tudi v začetni fazi razvoja EU, saj so akterji evropskega združevanja verjeli, da lahko integracija prepreči vojne v prihodnosti, prinese napredek in blagostanje.

---

⁶ Moč, ki temelji na kulturni privlačnosti, ideologiji in vlogi v mednarodnih institucijah (Mansbach, 1994: g-22).

2.3 Liberalizem

Tradicija liberalizma temelji na osebni svobodi, enakosti pred zakonom, samoodločbi, svobodnem podjetništvu ter svobodni trgovini, večinskem pravilu odločanja in pravicah manjšin, svobodi izražanja, federalizmu itd. (Kegley in Wittkopf, 1991: 249-250). Po mnenju teoretikov liberalizma imajo posamezniki mnogo skupnih ter vzajemnih interesov, kar jih vodi v sodelovanje. Liberalizem razume državo kot entiteto, ki uveljavlja vladavino prava, spoštovanje pravice do življenja, svobode ter lastnine. Države med seboj sodelujejo v duhu medsebojne tolerance in spoštovanja ter po prepričanju Benthama upoštevajo mednarodno pravo (Jackson in Sorensen, 1999: 108-109).

Deutsch v 50. letih 20. stoletja v svoji analizi ugotavlja, da povečana komunikacija in interakcije med sodobnimi družbami vodijo v miroljubne odnose med njimi. Nastali občutek skupnosti vodi v integriranje ter v varnostno skupnost, kjer reševanje problemov poteka brez zatekanja k fizični sili. Modernizacija in povečanje transnacionalnih odnosov pa tudi povzročata soodvisnost - družbe in vlade so odvisne od dogajanj drugod po svetu. Zaradi dejstva, da je glavni interes držav blagostanje in da so se stroški uporabe sile povečali zaradi ekonomske ter trgovinske soodvisnosti, se je posledično zmanjšala verjetnost uporabe vojaške sile med ekonomsko soodvisnimi državami. Vojne se zato pojavljajo predvsem v manj razvitih državah, kjer zaradi nižje ekonomske razvitosti še ni medsebojno visoke soodvisnosti (Jackson in Sorensen, 1999: 111-115).

Liberalni institucionalisti pravijo, da tudi mednarodne institucije vzpodbujajo sodelovanje med državami in posledično izboljšujejo zaupanje med njimi. Institucionalizacijo se po njihovem mnenju da izmeriti glede na namen (število področij, ki jih obravnava institucija) in globino (oceni se stopnjo komunalnosti – strinjanja akterjev o skupnih akcijah, specifičnosti pravil in delovanja ter avtonomnosti institucije). Mitrany tudi predpostavlja, da sodelovanje na enem področju vodi v sodelovanje na drugih področjih, s tem pa države postajajo vedno bolj integrirane (Jackson in Sorensen, 1999: 119-120).

EU je v veliki meri uresničenje liberalnih predpostavk o sodelovanju in soodvisnosti držav, ki vodi v integriranje le-teh, načel svobodne trgovine, gospodarskega sodelovanja med narodi ter primarnosti mednarodnega prava nad voljo in interesi držav, kar predstavlja skupaj z ekonomsko soodvisnostjo držav glavni razlog za reševanje mednarodnih problemov brez uporabe vojaške sile. Funkcionalisti in institucionalisti uspešno razložijo razloge integriranja evropskih držav v nadvladano EU. Skladno z Mitranyjevo hipotezo se je sodelovanje evropskih držav na področju premoga in jekla razširilo tudi na ostala področja, ekonomsko

integriranje pa je vodilo tudi do postopnega integriranja na političnem področju. Opomniti pa velja, da mnogo predpostavk liberalizma ne velja v primeru EU. EU ne uresničuje predpostavke klasičnega liberalizma o vseobsegajoči naravi trga, ki ne potrebuje države, ali pa neoliberalistične predpostavke o deregulaciji in zmanjševanju vloge in funkcij države, saj zagovarja socialno državo z odločilno vlogo državnih in evropskih institucij.

Razvoj EU delno pojasnjujejo tudi mnoge teorije srednjega dometa ter mikro teorije. Funkcionalizem pravi, da večanje sodelovanja med državami na enem funkcionalnem področju vodi v potrebo po večjem sodelovanju tudi na ostalih področjih. S tem teorija pojasnjuje rast področij EU – od premoga in jekla do mnogoterih področij sodelovanja danes. Neofunkcionalizem funkcionalno-tehničnem področju sodelovanja doda še širjenje sodelovanja na političnem področju ter geografsko širjenje sodelovanja, s čimer razloži politično-institucionalno ter geografsko rast EU. Transakcionalizem razloži, kako se razvije občutek skupne identitete in politične skupnosti. Pravi, da povečane interakcije ter sodelovanje med evropskimi narodi prispeva k medsebojnemu poznavanju in naklonjenosti, razvijajo se skupni simboli, spomini, vrednote in norme, zato se prebivalci EU vedno bolj čutijo Evropejce z določeno stopnjo skupne identitete. Neoinstitucionalizem pa zagovarja tezo, da institucije na evropski ali mednarodni ravni ne zagotavljajo zgolj areno za pogajanja in vodenje politik, temveč imajo tudi same pomembno vlogo v oblikovanju norm, vrednot in dogovorov. Institucije EU torej same v veliki meri pospešujejo nadaljnje integriranje EU (Cram et al., 1999: 8-16).

2.4 Teoretični pogled na odnose med ZDA in EU

Teorije lahko pojasnijo tudi odnose med EU in ZDA. Po mnenju Kissingerja (2002: 25) temelji odnos med ZDA in Zahodno Evropo na liberalno-idealističnih predpostavkah, ki poudarjajo mir, demokracijo, ekonomski razvoj in medsebojno soodvisnost. Države so demokratične, ekonomije so tržno usmerjene in soodvisne, transatlantska trgovina je liberalizirana, vojne so nesprejemljive - razen na obrobju, kjer jih povzročajo etnični konflikti. Vojaške operacije so zato zgolj odgovor na grožnje izven atlantskega območja.

3 ZUNANJA POLITIKA EU

3.1 Proces evropskega združevanja

V tem poglavju želim preko raziskovanja zgodovinskega razvoja EU ugotoviti, ali je razvoj EU progresiven - torej ali poteka od preprostejšega sodelovanja k bolj zahtevnejšemu, od sodelovanja na nekaterih področjih k sodelovanju na več področjih itd. Ob tem želim tudi raziskati, kako razvoj integriranja EU vpliva na njeno vlogo in moč v mednarodnih odnosih.

3.1.1 Od ideje do nastanka skupnosti

Ideja evropskega združevanja se je že od srednjega veka porajala vladarjem, ki so želeli razširiti svoj vpliv na cel kontinent, ter filozofom in vizionarjem, ki so zagovarjali združevanje Evrope, da bi se presegle delitve in preprečile vojne na evropskih tleh. Zaradi podobnih razlogov je ideja združene Evrope svojo prvo priložnost za udejanjanje dobila na pogorišču 2. svetovne vojne, ko so evropske države spoznale, da bi se bilo potrebno izogibati bodočim konfliktom in vojnem s povezovanjem. Idejni oče projekta združevanja je bil Jean Monnet. Francoski zunanji minister Schuman je 9. maja 1950 na njegovo pobudo predlagal ustanovitev Evropske skupnosti za premog in jeklo. Cilj Skupnosti je bil integrirati nemško industrijo jekla ter premoga v evropski kontekst v prepričanju, da bi skupna proizvodnja na tem področju preprečila morebitne vojne v prihodnosti. Skupnost je imela šest držav članic (Belgija, Francija, Italija, Luksemburg, Nizozemska in Nemčija) in štiri institucije (Visoka oblast – izvršno telo, Svet ministrov – zakonodajno telo, Skupna skupščina kot nadzorni organ Visoke oblasti in Sodišče). Integriranje na področju težke industrije so želeli utrditi z vojaškim povezovanjem, kar je leta 1952 vodilo v podpis Pogodbe o evropski obrambni skupnosti. Razvoj integriranja je bil prehitel, saj je francoska Nacionalna skupščina zavrnila ratifikacijo pogodbe. Politična integracija je bila tako za nekaj časa prestavljena v prihodnost.

Uspeh integracije na področju jekla in premoga ter postopno zamiranje pomembnosti te panoge je vodilo v idejo, da bi članice razširile skupni trg tudi na ostale gospodarske panoge. Z Rimsko pogodbo, ki je bila podpisana leta 1957 ter je vstopila v veljavo leto za tem, sta nastali dve novi skupnosti - Evropska gospodarska skupnost in Evropska skupnost za jedrsko energijo (EURATOM). Cilj Evropske gospodarske skupnosti je bil gospodarska integracija preko skupne kmetijske, industrijske, trgovinske in carinske politike. Cilj Evropske skupnosti za jedrsko energijo pa je bil miroljubna uporaba jedrske energije.

Velika Britanija je kot alternativo nadnacionalnim evropskim skupnostim predlagala ustanovitev evropskega prostotrgovinskega prostora, kjer bi države medsebojno ukinile carine ter obdržale vso svojo suverenost. Leta 1960 je bilo tako ustanovljeno Evropsko združenje za prosto trgovino (EFTA), ki je poleg Velike Britanije vključevalo še Norveško, Švedsko, Dansko, Avstrijo, Portugalsko, Islandijo in Švico, kasneje pa tudi Finsko. Ker pa EFTA s skoraj polovico manj prebivalstva kot Skupnost Veliki Britaniji ni zagotavljala zadostnega vpliva, je le-ta že leta 1961 vložila prošnjo za članstvo, ki pa jo je Francija blokirala med drugim tudi zaradi britanske navezanosti na ZDA. Velika Britanija je še enkrat vložila prošnjo leta 1967. Leta 1973 je tako prišlo do prve širitve skupnosti z Veliko Britanijo, Irsko in Dansko. Integracija je postajala privlačna tudi za ostale in se je še naprej širila - leta 1980 se je pridružila Grčija, leta 1986 Portugalska in Španija, leta 1995 Avstrija, Švedska in Finska ter leta 2004 Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češka, Slovaška, Madžarska, Slovenija, Malta in Ciper (Ješovnik, 2000: 3-20).

3.1.2 Vsebinski razvoj skupnosti

Skladno z razvojem integracije je potekala tudi racionalizacija institucij - leta 1967 je prišlo do združitve institucij vseh treh evropskih skupnosti, za katere se je uveljavilo enotno ime Evropska skupnost. Leta 1979 pa je bil na neposrednih volitvah prvič izvoljen Evropski parlament.

Članice Evropske skupnosti so si v Rimski pogodbi o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti zadale za cilj vzpostaviti skupni trg, ki zajema odpravo carinskih dajatev ter ostalih omejitev prosti trgovini med članicami in uresničevanje štirih svoboščin (prost pretok ljudi, blaga, storitev in kapitala). Uvedba carinske unije (ukinitev carin med članicami ter vzpostavitev enotne zunanje carine) je povzročila porast trgovine - do začetka 70. let se je trgovina med državami članicami povečala za devetkrat, trgovina med Skupnostjo in ostalim svetom pa za trikrat. Prost pretok dela, storitev in kapitala oz. notranji trg v polnem pomenu besede pa je zaživel šele leta 1992 na podlagi Enotne evropske listine, podpisane leta 1986.

Nadaljnji razvoj integracije je prinesla Pogodba o Evropski uniji oz. Maastrichtska pogodba, podpisana v Maastrichtu leta 1992, ki je gospodarskemu sodelovanju med članicami dodala še politično dimenzijo. Za Evropske skupnosti je uvedla enotno ime »Evropska unija« ter uveljavila koncept evropskega državljanstva⁷. Pripravila je temelj za skupni evropski nastop v svetovni politiki preko SZVP, utrdila notranji trg, predvidela denarno unijo do leta

---

⁷ Državljanstvo EU je derivativno državljanstvo državljanov članic EU - nacionalnih državljanstev ne nadomešča, temveč jih zgolj dopolnjuje.

2002, določila kriterije za vstop vanjo (maastrichtski kriteriji⁸) ter uveljavila sodelovanje na področju pravosodja in notranjih zadev. Maastrichtska pogodba je vzpostavila tritebrno strukturo EU: prvi steber tvorijo tri skupnosti (pod uveljavljenim imenom Evropska skupnost) z dodanimi novimi skupnimi politikami (razvojna politika, izobraževanje, kultura, zaščita potrošnikov, gospodarska in denarna unija, socialna politika itd.), drugi steber predstavlja SZVP, tretji steber pa pravosodje in notranje zadeve. Prvi steber je v večji meri nadnacionalne narave, medtem ko sta drugi in tretji steber medvladna - gre torej zgolj za obliki sodelovanja držav, odločanje pa je soglasno. Maastrichtska pogodba prinaša tudi večjo vlogo Evropskemu parlamentu v procesih odločanja ter ustanovitev Odbora regij, kjer so zastopani interesi regionalnih in lokalnih skupnosti. Uveljavi se načelo subsidiarnosti, ki pomeni, da se odločitve sprejemajo čim bližje državljanom, Unija pa je pristojna za delovanje takrat, ko določenih zadev ni mogoče uspešno urediti na nacionalni ali regionalni ravni.

Maastrichtska pogodba je bila deležna nevšečnosti že v postopkih sprejemanja. V Franciji in na Danskem so volivci z mejno večino potrdili pogodbo, Danci pa so jo zavrnil. Potrdili so jo šele z zadržki (glede monetarne unije) na ponovnem referendumu leta 1993. Prvi neuspeh je Maastrichtska pogodba doživela že na samem začetku, ko sta se Italija in Velika Britanija morali septembra 1992 umakniti iz mehanizma deviznih tečajev (ERM) zaradi špekulativnih pritiskov na njuni valuti. Tudi konflikti na Balkanu so pomenili za EU neuspeh, saj le-ta s SZVP ni uspela ustaviti spopadov, zagotoviti miru in razrešiti spor.

Naslednji korak v integriranju EU predstavlja Pogodba o Evropski uniji II oz. Amsterdamska pogodba, podpisana leta 1997. S pogodbo postanejo zaposlovanje, socialne in državljanske pravice ter varstvo potrošnikov prednostna naloga evropskih integracijskih procesov. Države se zavežejo k odpravi še zadnjih ovir prostega gibanja ljudi ter okrepijo sodelovanje znotraj Schengenskega sporazuma⁹ (Ješovnik, 2000: 20-42).

Pogodba iz Nice, podpisana leta 2001, je uvedla vrsto institucionalnih sprememb, ki omogočajo delovanje leta 2004 razširjene EU. Leta 2001 je bila ustanovljena Konvencija o prihodnosti Evrope, ki je preučila vprašanja nadaljnjega razvoja EU, poenostavitve delovanja, institucionalne reforme ipd. ter predlagala Osutek Pogodbe o Ustavi za Evropo (Kezunovič, 2003: 7). Po zaključku usklajevanj med državami članicami je podpis Pogodbe o Ustavi za Evropo predviden za jesen 2004.

---

⁸ Maastrichtski kriteriji določajo najvišjo dovoljeno stopnjo inflacije, višino dolgoročnih obrestnih mer, najvišjo dovoljeno stopnjo proračunskega primanjkljaja ter javnega dolga in stabilnost deviznih tečajev (Kezunovič, 2003: 64).

⁹ Bistvo Schengenskega sporazuma je krepitev nadzora zunanje meje schengenskega prostora ter postopno ukinjanje nadzora na notranjih mejah med državami članicami Schengenskega sporazuma.

Za mednarodni vpliv EU je bila velikega pomena ustanovitev Evropske monetarne unije (EMU) in uvedba evra. Leta 1999 je 11 držav EU (Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Nemčija, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugalska in Španija), ki se jim je leta 2001 pridružila še Grčija, nadgradilo svoje sodelovanje na ekonomskem in monetarnem področju: v okviru EMU je bila ustanovljena Evropska centralna banka ter plačilna enota evro, sprva le v obliki knjižnega denarja. Države EMU so v okviru mehanizma deviznih tečajev ERM2 fiksirale tečaj svoje valute v odnosu na evro, 1. januarja 2002 pa je 12 držav EMU zamenjalo svoje nacionalne valute za skupno evropsko valuto evro (Kezunovič, 2003: 63-64).

3.1.3 Možnosti prihodnjega razvoja EU

Obstajajo vsaj tri možne smeri razvoja EU. Prva opcija - nadnacionalna, ki jo zagovarja nemški zunanji minister Fischer - predvideva ustanovitev evropskih federalnih institucij, ki bi se sestavile na vseevropskih volitvah in bi imele tudi večja pooblastila. Drugi predlog je »Evropa več hitrosti«, kar bi razširjeni EU dovolilo hitro politično in ekonomsko integracijo ter hkrati pustilo možnost nekaterim članicam, da v tem intenzivnem procesu ne sodelujejo. V okviru EU bi tako bilo možnih več povezav - poleg ekonomske in denarne tudi vojaška ipd. Britanski predsednik vlade Blair pa je predlagal svojo različico »Evrope več hitrosti«, kajti britanska javnost ne bi sprejela nadnacionalnega izida razvoja EU, hkrati pa Velika Britanija ne želi ostati izven dogajanja v EU. Zato je predlagal konfederalno EU, znotraj katere bi članice lahko tvorile različne bolj integrirane povezave (Kissinger, 2002: 56).

3.1.4 Sklep

Ugotovimo lahko, da je razvoj evropske integracije progresiven: EU se je širila geografsko (z vključevanjem novih držav), širila so se področja sodelovanja (od področja premoga in jekla preko skupnega trga do množice današnjih skupnih politik, ki zajemajo skoraj vsa družbeno-politična vprašanja). Z vsako pogodbo so tiste institucije EU, ki so komunitarnega oz. nadnacionalnega pomena (Komisija in Parlament), dobile več pristojnosti in večja pooblastila. Izjemi progresivnemu razvoju EU sta bili neuspeh Pogodbe o evropski obrambni skupnosti ter Luksemburški kompromis, ki je omogočil veto vsaki državi članici na katerokoli odločitvi, s katero se ne strinja in smatra, da ogroža vitalni interes države.

3.2 Skupna zunanja in varnostna politika EU

SZVP se je znašla med politikami EU relativno pozno. Razlog tega je občutljiva narava te politike, saj je le-ta bistvena komponenta suverenosti nacionalne države, zaradi česar poteka odločanja v SZVP še vedno na medvladnem nivoju in večinoma soglasno. Postopen razvoj SZVP predstavljam v tem podpoglavju.

3.2.1 Začetki

Začetek zunanjepolitičnega delovanja predstavljata neuspela poskusa vzpostavitve evropske obrambne politike v 50. in 60. letih 20. stoletja. Prvi poskus je bil podpis Pogodbe o ustanovitvi Evropske obrambne skupnosti leta 1952, ki ga je leto kasneje nadgradil načrt za vzpostavitev federalne strukture, imenovane Evropska politična skupnost. Načrta se nista uresničila, ker ju je leta 1954 zavrnila francoska Nacionalna skupščina. V začetku 60. let pa je nastal načrt za vzpostavitev tesnejšega političnega sodelovanja ter skupne zunanje in obrambne politike, vendar pa so pogajanja o tem načrtu propadla leta 1962.

Prva oblika formalnega zunanjepolitičnega sodelovanja, imenovana evropsko politično sodelovanje, je nastala leta 1970. Glavna značilnost evropskega političnega sodelovanja je bila posvetovanje med državami članicami o zunanjepolitičnih vprašanjih ter ustanovitev skupnih akcij (v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi). Z namenom okrepitve evropskega političnega sodelovanja so bila leta 1981 uvedena predhodna posvetovanja med državami članicami ter Evropsko komisijo o vseh zunanjepolitičnih zadevah, ki zadevajo ali vplivajo na druge države članice. Evropsko politično sodelovanje je dobilo svoj zakonski temelj leta 1987 z Enotno evropsko listino, ki je uvedla institucionalni okvir te politike - skupino evropskih poročevalcev in sekretariat pod neposredno pristojnostjo predsedstva. Področje delovanja pa se je razširilo na vsa zunanjepolitična vprašanja splošnega interesa (<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/r00001.htm>, 16.6.2004).

3.2.2 Razvoj skupne zunanje in varnostne politike

Ob izzivih po koncu hladne vojne in ob razpadu nekdanje Jugoslavije leta 1991 je EU uvidela, kako pomembna je zmožnost zunanjepolitičnega delovanja ter preventive. Nastala je SZVP, kodificirana v poglavju V (pet) Pogodbe o Evropski uniji oz. Maastrichtske pogodbe, ki je vstopila v veljavo leta 1993. Razvoj SZVP je spremljala dvotretjinska podpora s strani

državljanov EU, njen cilj pa je bil zvečati vpliv EU v skladu z vlogo Unije kot gospodarske velesile in največjega donatorja v svetu.

SZVP je s pogodbo postala drugi, medvladni steber strukture Unije. Člen 11 Pogodbe o Evropski uniji navaja glavne cilje te politike: varovati skupne vrednote in bistvene interese; okrepiti varnost; ohranjati mir in krepiti mednarodno varnost; pospeševati mednarodno sodelovanje in razvijati demokracijo, pravno državo ter varstvo človekovih pravic.

Odločanje na področju SZVP poteka s soglasjem na srečanjih ministrov držav članic v okviru Sveta EU. Mehanizmi delovanja so skupna stališča¹⁰, ki zahtevajo od držav članic, da implementirajo nacionalne politike v skladu s stališčem Unije, ter skupni ukrepi¹¹, ki so operativne narave in jih države članice izvajajo v okviru SZVP. Pogodba tudi naroča, da morajo države članice v duhu lojalnosti in medsebojne solidarnosti podpirati zunanjo in varnostno politiko Unije ter koordinirati svoje delovanje v mednarodnih organizacijah in na mednarodnih konferencah.

Zaradi medvladne narave SZVP imajo Komisija, Evropski parlament in Sodišče v primerjavi s Svetom EU relativno manj vpliva na področju SZVP. Komisija ima pravico predložiti zakonodajne predloge ter izvajati proračun, Parlament sodeluje v procesu posvetovanja¹², lahko pa tudi zastavlja vprašanja in daje priporočila Svetu EU ter prireja razprave o implementaciji SZVP. Sodišče pa na področju SZVP nima pomembnejših pooblastil.

Amsterdamska pogodba, ki je v veljavo vstopila leta 1999, je izboljšala procese in inštrumente odločanja na področju SZVP. S kvalificirano večino je po Amsterdamski pogodbi moč sprejemati odločitve, ki implementirajo skupno strategijo sprejeto s strani Evropskega sveta, ter odločitve, ki implementirajo skupno akcijo ali skupno stališče, ki je bilo že sprejeto v Svetu EU. Uvedeni sta bili dve varovali: konstruktivna vzdržanost, ki ne blokira sprejetja odločitve, ter možnost predaje odločitve Evropskemu svetu¹³. Države članice, dokler ne predstavljajo tretjine glasov v Svetu EU, se lahko s formalno izjavo vzdržijo glasovanja ter tako omogočijo sprejetje odločitve. Država, ki se je vzdržala glasovanja, ni zavezana uresničiti sprejete odločitve, vendar pa se mora vzdržati dejanj, ki bi bila v nasprotju s sprejeto odločitvijo. Kjer pa se odločitev sprejema s kvalificirano večino, lahko država članica

---

¹⁰ Skupna stališča določajo odnos EU do določene geografske ali tematske zadeve (npr. stališče o boju proti terorizmu, stališče o neširjenju jedrskega orožja ipd.) (Kezunovič, 2003: 127).

¹¹ Skupni ukrepi se nanašajo na specifične situacije, kjer je potrebno operativno delovanje EU (npr. ukrepi povezani z bojem proti terorizmu, odobritev humanitarne pomoči ipd.) (Kezunovič, 2003: 127).

¹² Svet EU se mora posvetovati z Evropskim parlamentom o glavnih aspektih in pomembnih odločitvah SZVP in mora zagotoviti, da se mnenje Evropskega parlamenta ustrezno preudari (Cram et al., 1999: 232).

¹³ Evropski svet sestavljajo šefi držav. Ker imajo največja pooblastila, odločajo o splošnih smernicah razvoja EU ter rešujejo morebitna nesoglasja.

zaradi pomembnih in odločilnih razlogov zaščite nacionalnih interesov prepreči odločanje o tej zadevi. Svet EU se nato odloči, da preda zadevo Evropskemu svetu, ki se o njej dogovori in odloči. Amsterdamska pogodba je tudi uvedla nov zunanjepolitični instrument - skupne strategije, ki dopolnjuje obstoječa instrumenta. Evropski svet sprejme s soglasjem skupne strategije na področjih, kjer imajo države članice pomembne interese.¹⁴ Strategija določa cilje, trajanje in sredstva, ki jih zagotovijo države članice, ter predstavlja okvir delovanja.

Z Amsterdamsko pogodbo je bila osnovana funkcija visokega predstavnika za SZVP, ki pomaga Svetu EU pri zadevah SZVP s pripravo, formuliranjem in izvajanjem odločitev. Predstavlja SZVP in vodi dialog s tretjimi državami. Svet EU lahko imenuje tudi posebne predstavnike in odposlance za specifične zadeve, kot so npr. bližnjevzhodni mirovni proces, Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo ipd. (<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/r00001.htm>, 16.6.2004).

Pogodba iz Nice je še dodatno zmanjšala število zadev, ki pri odločanju zahtevajo soglasje, ter je redefinirala odločanje s kvalificirano večino v Svetu EU, ki sedaj pomeni zbrano določeno število glasov ter hkrati večino držav članic Unije. Poleg tega lahko posamezna država tudi zahteva ugotavljanje, ali kvalificirana večina zajema vsaj 62 % prebivalstva EU. V kolikor je odstotek nižji, se odločitve ne da sprejeti. Pogodba iz Nice je tudi ukinila možnost veta držav članic na ukrepe okrepljenega sodelovanja (za katerega je potrebnih najmanj osem držav članic), države pa se lahko odločijo za nesodelovanje (*opting out*) ali pa se sodelovanju priključijo kasneje (Evropska komisija, 2002).

3.2.3 Evropska varnostna in obrambna politika

Evropska varnostna in obrambna politika se je občutneje razvila po letu 1999 v okviru SZVP. Komponenti te politike sta upravljanje z vojaškimi ter civilnimi krizami (poznani kot Petersburški nalogi) in preventiva konfliktov. Petersburški nalogi vključujeta humanitarne in reševalne akcije, akcije ohranjanja miru (*peacekeeping*), naloge vojaških sil v upravljanju kriz, vključno z akcijami za zagotovitev miru (*peacemaking*). Preventiva konfliktov pa zajema ugotavljanje in odpravljanje vzrokov konflikta, izboljšanje možnosti za reagiranje na konflikt v njegovi začetni fazi ter vzpodbujanje mednarodnega sodelovanja pri tem. EU pri varnostno-

---

¹⁴ Npr. strategija EU do Bližnjega vzhoda ipd.

obrambnem delovanju sodeluje z Natom¹⁵ in uporablja Natove vojaške zmogljivosti ter strukture poveljstva, kot je bilo dogovorjeno v Sporazumu »Berlin plus«.

Evropsko varnostno in obrambno politiko sestavljata vojaška in civilna komponenta. V okviru vojaške komponente Unija zagotavlja v pripravljenosti 60.000 vojakov v enotah za hitro posredovanje, ki jih je možno namestiti v 60 dneh in lahko ostanejo vsaj eno leto. Civilna komponenta pa obsega policijsko sodelovanje (zmožnost zagotovitve 5.000 policistov, od tega 1.000 v roku 30 dni), krepitev pravne države (zmožnost zagotovitve do 200 sodnikov, tožilcev in ostalih pravnih strokovnjakov), civilno upravo (zmožnost zagotovitve skupine za nadzor volitev, davčne politike, izobraževanja ipd.), civilno zaščito (zmožnost operacij nujne pomoči v humanitarnih krizah, zagotovitve skupine za ocenjevanje situacije v roku treh do sedmih ur ter skupine za intervencijo, sestavljene iz 2.000 ljudi).

Amsterdamska pogodba pa tudi prenaša pristojnosti Zahodnoevropske unije, ki je bila kot obrambna zveza ustanovljena leta 1954, na EU ter obenem določa, da varnostna politika Unije ne prejudicira posebne narave obrambnih politik posameznih držav članic¹⁶ (<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/r00001.htm>, 16.6.2004).

3.2.4 Novosti, ki jih prinaša Pogodba o ustavi za Evropo

Osnutek Pogodbe o Ustavi za Evropo je oblikovala Evropska konvencija o prihodnosti Evrope, sklicana na zasedanju Evropskega sveta v Laeknu decembra 2001, in ga je julija 2003 predložila predsedniku Evropskega sveta. Osnutek je bil nato predmet usklajevanj med državami članicami, ki so ga potrdile junija 2004. Končna usoda ustave EU pa je še negotova.¹⁷

Najpomembnejša novost, ki jo na področju zunanje politike predvideva predlog ustave, je ustanovitev položaja zunanjega ministra EU, ki ga bi imenoval Evropski svet s kvalificirano večino in ob soglasju predsednika Komisije. Zunanji minister EU naj bi vodil in oblikoval SZVP ter jo izvajal po pooblastilu Sveta ministrov¹⁸. Bil bi tudi eden od podpredsednikov Komisije, odgovoren za vodenje zunanjih odnosov. Pri opravljanju nalog bi mu pomagala Evropska služba za zunanjepolitično delovanje.

---

¹⁵ NATO oz. Nato (North Atlantic Treaty Organization - Organizacija Severnoatlantske pogodbe) sestavljajo države Severne Amerike, Zahodne in Srednje Evrope. Ustanovljen je bil leta 1949 kot sistem kolektivne obrambe za primer napada na katero od držav članic (Mansbach, 1994: g-17).

¹⁶ Gre za primer nevtralnih držav članic (Avstrija, Irska, Finska) ter članic zveze Nato.

¹⁷ Po podpisu Pogodbe o ustavi za Evropo, ki bo predvidoma jeseni 2004, se napovedujejo referendum v državah članicah (Velika Britanija, Poljska, Danska, Irska, Španija, Belgija in Luksemburg) (Delo, 19.6.2004).

¹⁸ V predlogu ustave je Svet EU preimenovan v Svet ministrov.

Nespremenjen ostaja proces odločanja: Evropski svet opredeli strateške interese in cilje, Svet ministrov nato v skladu s tem oblikuje politiko, z Evropskim parlamentom pa poteka posvetovanje in seznanjanje glede zunanjepolitičnih in varnostnih zadev. Odločanje poteka v Svetu ministrov s soglasjem, razen če ni drugače določeno. Nekatere zadeve v predlogu ustave so prenesene iz Amsterdamske in Maastrichtske pogodbe, npr. možnost konstruktivnega vzdržanja pri glasovanju, odločanje s kvalificirano večino pri sklepih, ki natančneje dopolnjujejo že sprejete sklepe, možnost veta na predlog sklepa zaradi pomembnih nacionalnih interesov ter imenovanje posebnih predstavnikov za določena politična vprašanja.

Osnutek Pogodbe o Ustavi za Evropo opredeljuje skupno varnostno in obrambno politiko kot sestavni del SZVP. Njeno delovanje se bistveno ne spreminja: Unija lahko civilna in vojaška sredstva, ki jih dajo na voljo države članice, uporablja v misijah zunaj svojih meja za vzdrževanje miru, preprečevanje konfliktov in krepitev mednarodne varnosti v skladu z načeli Ustanovne listine OZN. Države članice pa se v osnutku ustave zavezujejo k postopnem oblikovanju skupne obrambne politike EU (Evropska konvencija, 2003: 26-27, 35-37, 171-180).

Ustava je pomembna tudi zato, ker naj bi prinesla večjo transparentnost v delovanje EU (nadomestila bi vse dosedanje pogodbe), Uniji bi dodelila pravno osebnost in ji s tem omogočila, da postane nosilec pravil in obveznosti v mednarodnem pravu, postopki odločanja pa naj bi postali hitrejši, enostavnejši ter učinkovitejši (Republika Slovenija, 2004: 1-2).

3.2.5 Delovanje skupne zunanje in varnostne politike

SZVP pogosto slovi bolj po svojih nezmožnostih kot pa po svojih uspehih, zato je pri ocenjevanju le-te pomembno razumeti njene zmožnosti delovanja. Pogosto so pričakovanja glede SZVP višja, kot pa je dejanska zmožnost delovanja le-te. SZVP tudi ne moremo primerjati z zunanjo politiko države, saj je bolj njeno dopolnilo (Cram et al., 1999: 239).

Že v okviru evropskega političnega sodelovanja je bilo sprejetih mnogo skupnih stališč o kriznih situacijah po svetu. Tako se je Evropska skupnost v 80. letih 20. stoletja kolektivno odzvala na Falklandsko vojno ter na kritična dogajanja v Iranu, Poljski, Afganistanu in Južni Afriki. SZVP pa ob svojem nastanku v začetku 90. letih 20. stoletja ni bila uspešna pri reševanju kriz v nekdanji Jugoslaviji, Ruandi itd. EU je sicer poskušala razrešiti krize z instrumenti, ki jih je imela na razpolago, kot so mirovne pobude in konference, sankcije, zagotovitev pomoči in osebja za akcije vzdrževanja miru ipd. Pokazalo pa se je, da EU resnično manjka zmožnost vojaškega posredovanja (Cram et al., 1999: 240).

Svojevrsten izziv ter »prvovrstna frustracija« je za EU in njeno SZVP pomenila ravno vojna na področju nekdanje Jugoslavije, torej na samem pragu Unije. Zunanji minister Luksemburga, ki je v prvem polletju leta 1991 predsedoval Svetu EU, je takrat preambiciozno izjavil, da je to »ura za Evropo in ne za ZDA«. Vendar pa se SZVP ni izkazala kot učinkovita. Nemčija je navkljub zadržanosti ostalih članic zahtevala hitro priznanje Slovenije in Hrvaške, kar pa ni bil najboljši zgled sodelovanja v takrat novonastali SZVP. Države si niso bile enotne, kako rešiti krizo, EU pa tudi še ni imela izoblikovanih lastnih vojaških sil za posredovanje. Vloga EU je bila tako omejena na poskuse mediacije in zagotavljanja humanitarne pomoči. Vojno je končalo šele vojaško posredovanje Nata pod vodstvom ZDA.

V začetku 21. stoletja pa je SZVP ob nekaterih neuspehih (npr. nezmožnost izoblikovanja skupnega stališča do iraške krize leta 2003) doživela tudi že prve uspehe. Operaciji Concordia v Makedoniji in Artemis v Demokratični republiki Kongo je EU uspešno zaključila leta 2003. Ob tem je potrebno tudi poudariti, da se je misija v Makedoniji opirala na Natove vojaške kapacitete, misija v Kongu pa na francoske vojaške zmogljivosti in poveljstvo. V letu 2004 pa Unija vodi kar nekaj misij: policijski misiji EUPM v Bosni in Hercegovini ter Proxima v Makedoniji in misija za pravno državo EUJUST-Themis v Gruziji (http://ue.eu.int/cms3_applications/applications/solana/list.asp?BID=108&lang=EN&cmsid=338, 12.8.2004).

Nedovršena integracija na področju SZVP pa še vedno zmanjšuje kredibilnost in vpliv EU v svetu. Od EU se pričakuje zmožnost hitrega in učinkovitega delovanja na področju zunanje politike ter vedno bolj tudi na področju zagotavljanja mednarodne varnosti, za kar pa so potrebne učinkovite vojaške zmogljivosti (Cram et al., 1999: 242-243). Berlusconi, predsedujoči Uniji v drugi polovici leta 2003, je pomembnost vzpostavitve vojaških zmogljivosti EU povzel z besedami: »EU ne more igrati osrednje vloge na svetovnem prizorišču brez ustreznih vojaških sil. Nobena diplomacija ne more obstajati brez vojaške moči.« (<http://nato.gov.si/slo/novinarsko-sredisce/sporocila-za-javnost/2254/>, 8.9.2004).

3.2.6 Analiza in sklep

Tudi pri analizi SZVP ugotavljam, da je bil njen razvoj progresiven. Iz preprostejšega evropskega političnega sodelovanja se je z Maastrichtsko pogodbo razvila SZVP. Amsterdamska pogodba skupno politiko še dodatno izboljša z uvedbo odločanja s kvalificirano večino v nekaterih zadevah ter z vzpostavitvijo funkcije visokega predstavnika za SZVP, ki le-to vodi in zagotavlja njeno kontinuiteto. Pomemben prispevek Pogodbe iz Nice k razvoju SZVP je možnost okrepljenega sodelovanja zainteresiranih držav. Tudi na

področju varnostne in obrambne politike so bili storjeni veliki koraki z uveljavitvijo Petersburških nalog. EU ima tako za seboj uspešne izkušnje operacij za vzdrževanje miru. Ocenjujem, da tudi pogodba o evropski ustavi prinaša določen napredek na področju SZVP, saj v funkciji zunanjega ministra združi vse vidike zunanjih odnosov EU. Zunanji minister pa bo imel pomemben položaj tako v Komisiji kot tudi v Svetu ministrov, zato lahko pričakujemo, da bo bolj vpliven, hkrati pa bo zagotavljal tudi komunikacijo in povezanost med Komisijo in Svetom ministrov, med komunitarnimi in nacionalnimi interesi.

Vendar pa temeljni institucionalni problemi SZVP, ki onemogočajo njeno učinkovitost, ostajajo: večina odločanja poteka s soglasjem, države pa imajo pravico veta. Neučinkovita je tudi zaradi dolgotrajnega usklajevanja ter iskanja soglasja, medtem ko zunanjepolitična vprašanja zahtevajo hitre in enotne odgovore. Zato lahko sklepamo, da bo v razširjeni EU s 25 članicami morda še težje doseči soglasje v občutljivejših zadevah. Iraška kriza je tudi pokazala, da je nekaterim članicam večja prioriteta zavezništvo z ZDA kot pa iskanje konsenza v okviru EU. Nedvomno EU brez učinkovitih političnih in vojaških zmogljivosti ne bo mogla postati upoštevanja vredna velesila.

Ko ocenjujemo delovanje SZVP, se moramo zavedati, da »skupna« ne pomeni tudi »enotna«. Glavno besedo pri SZVP imajo še vedno države, saj SZVP spada v drugi, medvladni steber strukture EU. Države pa imajo pogosto različne poglede in stališča ter se ne morejo zediniti. Neenotnost je tako dejstvo, primarni namen evropskega integriranja pa ostaja boljše zadovoljevanje skupne interese držav članic, ob tem pa spoštovati različnosti pogledov in stališč. V tej luči pa je bilo že veliko storjenega. V 70. letih 20. stoletja je Henry Kissinger, takrat državni sekretar ZDA, pripomnil, da ne ve, koga naj pokliče, ko želi govoriti z »Evropo«. Danes lahko pokliče visokega predstavnika SZVP, ko želi govoriti z Evropo. Žal pa ta Evropa ne govori vedno z enotnim glasom.

3.3 Vpliv EU v svetu

EU igra pomembno vlogo v svetu na področjih, kot sta ekonomija in trgovina, saj je največja trgovinska entiteta na svetu, ter tudi na področju razvojne pomoči, kajti EU je največji donator finančnih sredstev državam v razvoju (Moussis, 1999: 491). Kljub temu pa drži očitek, da se ekonomska pomembnost EU ne odraža dovolj v političnem vplivu EU v mednarodnih odnosih. Zato želim v sledečem podpoglavju analizirati bistvene vire vpliva in moči EU v današnjem svetu.

3.3.1 Ekonomija in trgovina

Ekonomski kazalci uvrščajo EU med najrazvitejši del sveta, velikost njene ekonomije pa jo uvršča med svetovne velesile. Z ekonomskim integriranjem Unije se je izoblikoval učinkovit skupni trg, ki nudi podjetjem iz katerekoli države članice prost dostop na celotni notranji trg EU. Prednosti velikega skupnega trga so vodile v porast trgovine znotraj EU ter tudi z zunanjim svetom. EU je danes največji izvoznik blaga in storitev na svetu ter je tudi glavni izvozni trg za okoli 130 držav sveta, zato je trgovinska politika EU izjemnega pomena v svetu (European Commission, 2003: 4).

Cilj trgovinske politike EU je zagotoviti si konkurenčnost na svetovnem trgu. Trgovinska politika zato obsega uvozna in izvozna pravila, temelječa na pravilih Svetovne trgovinske organizacije. Ukrepi poleg skupnih carinskih stopenj obsegajo še zaščitne ukrepe ob povzročanju škode proizvajalcem iz EU, kvote za uvoz določenih izdelkov iz tretjih držav, nadzor v obliki sistema uvoznih licenc, antidampinški ukrepi, ukrepi proti subvencioniranemu uvozu, količinske omejitve, ekonomske sankcije ipd. EU v okviru trgovinskih odnosov sklepa trgovinske in gospodarske sporazume. Državam v razvoju in najmanj razvitim državam nudi nižane carinske stopnje pri dostopu na trg EU. V okviru preferencialnih sporazumov pa se EU z ostalimi državami dogovarja za ugodnosti v medsebojni trgovinski menjavi (npr. nižje carinske stopnje, ugodnejše carinske kvote) (Kezunovič, 2003: 122-124).

Ker je EU postala ekonomska in trgovinska velesila, so tudi trgovinske regulative EU dobile globalni doseg. Podjetja po vsem svetu morajo proizvajati produkte, ki so v skladu z zakonodajo EU, v kolikor želijo izvažati na skupni trg EU. Zakonodaja EU s tega področja pa obsega prb. 80.000 strani in prekaša trgovinsko zakonodajo ZDA. Tako postajajo interni standardi EU *de facto* standardi za celoten svet (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/14755.htm>, 10.8.2004).

Uvedba evra leta 2002 pa je zagotovila EU tudi pomembno vlogo na svetovnem finančnem in monetarnem področju. Euro je postal druga najpomembnejša valuta sveta. Natančneje pa pomembnost evra pojasnujem kasneje v diplomskem delu, ko primerjam vlogo evra in ameriškega dolarja.

3.3.2 Razvojna naravnost EU

Razvojno okolje se med državami EU bistveno razlikuje. Gospodarsko okolje južноеvropskih ter v veliki meri tudi srednjeevropskih držav ni dovolj razvojno usmerjeno, saj te države namenjajo veliko sredstev za vzdrževanje tehnološko nezahtevnega dela gospodarstva z namenom kupovanja socialnega miru, namesto da bi vlagale v raziskave in

razvoj, nove tehnologije, nova delovna mesta ter v znanje. Severnoevropske države, imenovane tudi družbe konsenza, pa so sposobne z visoko stopnjo soglasja med socialnimi partnerji oblikovati svoje strateško razvojne usmeritve in politike, temelječe na inovacijski konkurenčnosti ter znanju. Veliko vlagajo v raziskave in razvoj ter v izobraževanje, s čimer ustvarjajo prijazno okolje za razvoj. Slednji model razvoja pa predlaga tudi Lizbonska strategija (Sočan et al., 2004: 5-7, 121).

Leta 2000 je Evropski svet sprejel Lizbonsko strategijo, ki postavlja zelo ambiciozen cilj, da bi EU v desetih letih postala »najbolj konkurenčno in dinamično, na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, sposobno trajnostne gospodarske rasti, z več in boljšimi delovnimi mesti in večjo socialno kohezijo« (http://europa.eu.int/abc/12_lessons/print_index8_sl.htm, 8.9.2004). Strategija obsega področja, kot so raziskave, izobraževanje, usposabljanje, dostop do interneta in elektronsko poslovanje, zajema pa tudi reformo sistemov socialne varnosti. Vzpodbudila je uvajanje interneta v šole na področju EU ter nastanek pravnega okvira za elektronsko trgovanje. Cilji strategije so tudi vzpostavitev Evropskega raziskovalnega prostora, vzpodbuditi inovativnost podjetij, uvajanje spodbud, ki bi pritegnile znanstvenike za delo v EU, povezovanje univerz, inštitutov ter gospodarstva in večanje stopnje zaposlenosti. Leta 2002 je bilo v Barceloni dogovorjeno, da naj bi se vlaganja v raziskave in razvoj do leta 2010 povišala na 3 % BDP, od tega naj bi vsaj dve tretjini prispeval zasebni sektor (*ibid.*). Žal pa se Lizbonska strategija ne uresničuje dovolj uspešno. EU na področju raziskav in razvoja zaostaja za ZDA in Japonsko, kar primerjalno analiziram kasneje v diplomskem delu.

3.3.3 Okoljevarstvena politika

Zakonodaja, ki zadeva področje okolja, predstavlja skoraj četrtino evropskega pravnega reda. Evropski okoljevarstveni predpisi pokrivajo najrazličnejša področja okolja, kot so npr. varstvo kakovosti voda in zraka, varstvo pred hrupom, ravnanje z odpadki, varstvo narave, nadzor nad industrijskim onesnaževanjem, ravnanje s kemikalijami in z gensko spremenjenimi organizmi, jedrska varnost in varstvo pred sevanjem itd. Ker pa imajo številni okoljski problemi globalne razsežnosti (npr. ozonski plašč, podnebne spremembe, biološka raznovrstnost itd.) in jih ni moč rešiti zgolj na evropski ravni, se EU zavzema za globalno varovanje okolja (Kezunovič, 2003: 104). EU oz. države članice so podpisnice številnih mednarodnih pogodb o varovanju okolja. Najbolj odmevna pa je mednarodna dejavnost EU na področju zaustavljanja klimatskih sprememb, saj EU v svetu vzpodbuja ratificiranje ter uresničevanje Kyotskega protokola o zmanjšanju emisij toplogrednih plinov v ozračje.

3.3.4 Razvojna in humanitarna pomoč

EU je največji donator razvojne in humanitarne pomoči državam tretjega sveta in največji uvoznik izdelkov iz teh držav (Kezunovič, 2003: 122). EU in njene države članice tako zagotavljajo 55 % mednarodne uradne razvojne pomoči ter več kot dve tretjini subvencij (European Commission, 2001: 6, 27).

Politika Unije na področju razvojnega sodelovanja dopolnjuje politike držav članic in jih ne nadomešča. Cilji EU so z razvojno pomočjo pospeševati trajnostni gospodarski in socialni razvoj držav v razvoju ter njihovo postopno vključitev v mednarodno trgovino. Razvojna politika EU sega od industrijskega in tehnološkega sodelovanja do spodbujanja trgovinske menjave, pomoči v hrani in finančne pomoči v obliki posojil, subvencij ipd. Finančna razvojna pomoč je pogojena s spoštovanjem človekovih pravic. EU lahko uvede politično motivirane gospodarske sankcije proti državi prejemnici pomoči, ki krši človekove pravice ali demokratična načela (Moussis, 1999: 493).

Razvojno pomoč urejajo konvencije med EU in državami v razvoju. Prvi dve sta bili podpisani z afriškimi državami leta 1963 in 1969 v Yaoundeju, Kamerun, in sta poleg finančne pomoči prinesli tudi znižanje carinskih stopenj za uvoz iz teh držav. V letih 1975, 1979 in 1989 so bile v Lomeju, Togo, podpisane konvencije z afriškimi, karibskimi in pacifiškimi državami, ki so odprle trg Skupnosti za skoraj vse izdelke iz teh držav, uvedle sklade in sisteme za stabilizacijo prihodkov od izvoznih produktov iz teh držav¹⁹ ter namenile denarna sredstva za modernizacijo in razvoj. Naslednji sporazum o razvojni pomoči je bil podpisan leta 2000 v Cotonouju, Benin, v pripravi pa je že nov sporazum. Razvojna pomoč je v obdobju 1995-2000 znašala 14,6 milijarde evrov, kar je 22 % več kot v predhodnem petletnem obdobju (Moussis, 1999: 494-496,500, European Commission, 2003: 16).

EU je ukinila dajatve (carine, kvote in ostale omejitve) na blago iz 49 najmanj razvitih držav sveta. Kar 97 % blaga iz najmanj razvitih držav sveta je leta 1999 lahko vstopalo na trg EU brez dajatev (za primerjavo: v ZDA je 52 % blaga iz najmanj razvitih držav sveta lahko vstopalo na njihov trg brez omejitev, v Kanadi je ta delež znašal 45 % ter na Japonskem 49 %) ²⁰. Iniciativa »vse razen orožja« pa je marca 2001 liberalizirala uvoz iz najmanj razvitih držav še tistih 3 % blaga, z izjemo orožja, ki so do tedaj bili podvrženi uvozni zaščiti in dajatvam. Najmanj razvite države imajo tako popolnoma liberaliziran dostop na trg EU, kar jim odpira možnosti za razvoj in vključitev v mednarodno trgovino. Izvoz iz najmanj razvitih

---

¹⁹ Z namenom, da se ublaži pretrese, ki jih povzročajo nihanja svetovnih cen surovin (kava, čaj, arašidi, les, usnje ipd.).

²⁰ Podatki so za leto 1999, vir: Konferenca OZN o trgovini in razvoju (United Nations Conference on Trade and Development) in Evropska komisija.

držav sveta na trg EU zato narašča - od leta 1990 do 2000 se je podvojil. V letu 2000 je 49 najmanj razvitih držav kar 52 % svojega izvoza izvozilo prav na trg EU (na drugem mestu pa je trg ZDA z 42 %). EU je postala prva trgovinska sila v svetu, ki je popolnoma odprla svoj trg za izvoz iz najmanj razvitih držav sveta. Ima pa tudi vodilno vlogo na mednarodnih forumih o razvoju in pomoči nerazvitim državam (European Commission, 2003: 15-19).

EU ima tudi pomembno humanitarno vlogo v svetu. Leta 1992 je Komisija ustanovila Evropski urad za nujno človekoljubno pomoč (ECHO), ki je odgovoren za upravljanje pomoči EU v primerih naravnih nesreč ali vojaških spopadov, zbira pomoč ter jo deli v sodelovanju z mednarodnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami. Vrednost pomoči s strani EU presega milijardo evrov letno (Moussis, 1999: 504-505). Leta 2001 je EU vpeljala nov postopek reagiranja na krizo, ki je čas reagiranja na krizo (odobritev finančnih sredstev in začetek operacije nujne humanitarne pomoči) skrajšal s petih dni na največ 24-48 ur. S tem je ECHO postal ena najhitrejših agencij za nudenje nujne humanitarne pomoči (European Commission, 2001: 10-11).

3.3.5 Regionalno in mednarodno sodelovanje

EU ima vzpostavljene diplomatske odnose z okoli 165 državami sveta, ki jih vzdržuje 120 delegacij EU po svetu. Svoja predstavništva ima tudi v mnogih mednarodnih organizacijah. V Svetovni trgovinski organizaciji, mednarodnih organizacijah za ribištvo itd. govori Unija preko predstavnika Komisije v imenu ter namesto držav članic. V mnogih organizacijah kot je OZN pa ima status opazovalke (Moussis, 1999: 492).

V zadnjih desetih letih je EU veliko pozornosti namenjala državam Srednje Evrope. Tem državam je ponudila članstvo v EU ter finančno podprla njihove reforme za prehod v tržno gospodarstvo. V teh letih je bila z državami Srednje Evrope vzpostavljena gosta mreža odnosov in sodelovanja, ki je vodila do širitve EU s srednjeevropskimi in baltiškimi državami leta 2004. Z namenom stabilizacije Zahodnega Balkana pa ima EU sklenjene stabilizacijske in asociacijske sporazume z Albanijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Makedonijo ter Srbijo in Črno Goro, ki vključujejo ekonomsko in finančno pomoč, politični dialog, vzpodbujanje proste trgovine ter prilagajanje zakonodaje in prakse na področjih pravosodja in notranjih zadev evropskim standardom (European Commission, 2001: 9).

EU ima z državami nekdanje Sovjetske zveze²¹ sklenjene sporazume o partnerstvu in sodelovanju, ki urejajo sodelovanje na gospodarskem področju, področju varnosti in

---

²¹ Rusija, Ukrajina, Armenija, Gruzija, Belorusija, Moldavija, Azerbajdžan, Kazahstan, Uzbekistan, Kirgizistan in Turkmenistan.

demokratizacije. Pomoč omenjenim državam zagotavlja EU od leta 1991 preko svojega programa Tacis, ki vzpodbuja tranzicijo teh držav v tržno ekonomijo in utrjevanje demokracije ter načel pravne države. Leta 1999 je Svet EU sprejel skupno strategijo o odnosih z Rusijo, ki ji je sledila še strategija do Ukrajine. Poleg intenzivnega gospodarskega sodelovanja obravnavata strategiji še konsolidacijo demokracije, pravne države in javnih institucij ter boj proti organiziranemu kriminalu (Moussis, 1999: 533-534, European Commission, 2001: 8).

Z državami južnega Sredozemlja ter Bližnjega vzhoda²² sodeluje EU v obliki evrosredozemskega partnerstva, ki obsega poglobljeni in redni politični dialog, gospodarsko in finančno sodelovanje, finančno pomoč EU (preko programov MEDA²³), sodelovanje na področju varnosti, boja proti terorizmu in ilegalnim migracijam. V okviru evrosredozemskega partnerstva potekajo redne konference na ministrski ravni. Ena izmed pomembnejših je potekala v Barceloni leta 1995, kjer so si za cilj postavili vzpostavitev evrosredozemskega prostotrgovinskega območja do leta 2010 (Moussis, 1999: 534-537, European Commission, 2001: 10-11).

EU tesno sodeluje tudi z azijskimi državami. Leta 1994 je Komisija uvedla novo strategijo za Azijo, ki podpira načrte sodelovanja, razvoj trgovine in investicij ter izboljšuje upravljanje z razvojno pomočjo. EU ima sklenjeno vrsto najrazličnejših sektorskih sporazumov z Japonsko, ZDA, Kanado, Avstralijo in Novo Zelandijo ter državami Latinske Amerike. Poleg dvostranskih odnosov z državami Latinske Amerike pa goji EU tudi odnose z regionalnimi združenji v Latinski Ameriki, kot so Andski pakt, Srednjeameriški skupni trg, Mercosur, Skupina Rio (Moussis, 1999: 537-541).

3.3.6 Evropska »mehka moč«

Evropska kultura, ideje in nevojaške politike predstavljajo tudi veliko »mehko moč«. Evropsko nasprotovanje vojni v Iraku je poželo precejšnje odobravanje v mednarodni javnosti. Evropski odnos do smrtne kazni, nadzora nošenja strelnega orožja in klimatskih sprememb je bližji stališčem večine urbanih mladih v razvitih državah sveta, kot pa bi to veljalo za politike vlade ZDA na teh področjih. EU je zaradi svoje narave bolj pripravljena na multilateralno delovanje, kar odpira vrata v svetu, ter EU tako počasi postaja pozitivna sila v

---

²² Poimensko so to Maroko, Alžirija, Tunizija, Egipt, Izrael, Palestinska uprava, Jordanija, Libanon, Sirija in Turčija.

²³ Finančna pomoč MEDA II za obdobje 2000-2004 je znašala 5,35 milijarde evrov, Evropska investicijska banka pa je temu dodala še 7,4 milijarde evrov posojil (http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/us/intro/index.htm, 16.6.2004).

reševanju globalnih problemov. EU slovi v svetu po svojih sistemih države blaginje. Zato pa je tudi privlačna za imigrante, saj prejme največ prošenj na svetu za politični azil (Nye, 2004 b).

S krepitvijo EU in njene vloge v svetu pa bi se lahko izoblikovala tudi ideologija, evropski »*main stream*« oz. družbeni tok, ki bi bil primerljiv z ameriško »mehko močjo«. Evropska kultura je že dolgo privlačna v preostalem svetu, še bolj okrepljena pa bi morda lahko postala tudi dominantna. Evropejci prav tako igrajo pomembno vlogo v mednarodnih organizacijah, model evropskega združevanja pa je vir številnih institucionalnih inovacij in posnemanj po svetu (Nye, 1990: 143).

3.3.7 Sklep

Analiza vpliva EU na področjih ekonomije in trgovine, tehnologije, okoljevarstvene politike, razvojne in humanitarne pomoči ter na področju regionalnega in mednarodnega sodelovanja pokaže, da ima EU izjemno pomembno vlogo v svetu. EU je največja ekonomska in trgovinska entiteta na svetu, največji donator razvojne in humanitarne pomoči, igra pa tudi pionirsko vlogo v zaščiti okolja. Ima obsežno mrežo odnosov na regionalni in mednarodni ravni. Opazimo lahko tudi, da sta se vloga in vpliv EU v mednarodni areni večala skladno z integriranjem, v katerem je EU dobivala nove pristojnosti na najrazličnejših področjih.

Šibka ostaja vojaška moč EU, vendar pa so tudi na tem področju bili storjeni prvi koraki z vzpostavitvijo enot za hitro posredovanje in s prevzemom mirovnih operacij v Makedoniji, Kongu ter Bosni in Hercegovini. Poleg nezadostne vojaške moči pa šibi vlogo EU v svetu tudi nezadostna koherentnost oz. velike razlike in nezadostna povezanost v EU. Severni del EU je najrazvitejši, jug oz. sredozemski del EU je srednje razvit, države Srednje Evrope oz. nove članice EU pa so najmanj razvite. Velika Britanija je zelo skeptična do EU in tudi skandinavske države pogosto gledajo na EU z nezaupanjem, saj se bojijo izgube ugodnosti države blaginje ter socialne države. Razlike znotraj EU posledično vodijo v različne politične interese in stališča, kar zmanjšuje možnost uspešnega skupnega delovanja EU ter šibi politično moč EU v svetu.

Huntington (Nye, 1990: 143) ugotavlja, da v kolikor bi EU postala politično kohezivna, bi imela tudi številne vire moči (številno prebivalstvo, ekonomsko moč, tehnologijo, potencialno vojaško moč ipd.) ter posledično možnost, da postane prevladujoča sila v 21. stoletju. Pravi tudi, da če 21. stoletje ne bo ameriško, bo najverjetneje evropsko.

4 ZUNANJA POLITIKA ZDA

ZDA so najmočnejša država sveta in njihova zunanja politika ima univerzalen domet ter vpliv. V tem poglavju analiziram ameriški vpliv, kar mi bo služilo pri primerjavi ekonomske, vojaške in razvojne moči ter zunanjepolitičnih, civilizacijskih in vrednotnih stališč ZDA in EU kasneje v diplomskem delu. Poleg tega pa tudi raziščem, kako se oblikuje ameriški pogled na svet, kar v veliki meri pojasnjuje zunanjepolitično delovanje ZDA.

4.1 Vpliv in moč ZDA v svetu

V začetku novega tisočletja uživajo ZDA prevlado, ki ji ni para v zgodovini. Ameriška superiornost je najbolj očitna na vojaškem področju, v znanosti in tehnologiji, pa tudi v popularni kulturi (Kissinger, 2002: 17). Na področju ekonomije in trgovine pa je svet multipolaren – poleg ZDA imajo pomembno vlogo tudi EU, Japonska in vedno bolj tudi Kitajska.

ZDA so po velikosti svoje ekonomije enake z razširjeno EU. Imajo pa zato večji BDP na prebivalca, manjšo stopnjo nezaposlenosti, večjo stopnjo produktivnosti in gospodarske rasti. Vendar pa je položaj ZDA slabši na trgovinskem področju. Primanjkljaj trgovinske bilance je v letu 2003 dosegel 530,7 milijard USD oz. 5,1 % ameriškega BDP. Zunanji dolg narašča in ZDA postajajo največji svetovni dolžnik. ZDA so imele velik deficit tudi že v preteklosti, financirali pa so ga zasebni investitorji. V zadnjih letih se je zaupanje v ameriško ekonomijo zmanjšalo in privatni kapital ni več »pokrival naraščajoče luknje« v trgovinski bilanci. Trgovinski deficit so zato financirale tuje centralne banke z nakupi vrednostnih papirjev (obveznic in menic) ameriške centralne banke, s čimer so ohranjale vrednost svojih valut nespremenjeno v odnosu do padajočega dolarja z namenom, da ohranjajo konkurenčnost svojega izvoza. Centralni banki Kitajske in Japonske danes posedujeta en bilijon USD v obliki ameriških obveznic in zakladnih menic, kar znaša skoraj četrtno javnega dolga ZDA. Centralni banki imata tako potencialno veliko moč nad ameriškim finančnim sistemom, saj bi ga lahko ogrozili z nenadno prodajo obveznic in menic (Ip, 2004).

Kljub dejstvu, da se je vrednost ameriškega dolarja v odnosu do evra v zadnjih dveh letih zmanjšala za 25-30 %, pa dolar še naprej ostaja prva valuta sveta. ZDA zaradi dominantnosti in univerzalne likvidnosti svoje valute uživajo t.i. »sinjoriteto«, ki pomeni, da si ZDA lahko z lastno valuto plačujejo zunanji dolg in deficit (<http://www.economist.com/>

editorial/freeforall/current/bb0227.html, 12.12.2001).

ZDA imajo absolutno svetovno prevlado na vojaškem področju. Obrambni proračun ZDA je v letu 2001 znašal 322 milijard dolarjev, kar je več kot enajst naslednjih držav, ki imajo največje izdatke za obrambo, skupaj. Po ocenah pa v letu 2004 obrambni izdatki ZDA znašajo toliko kot izdatki za obrambo celotnega preostalega sveta (Zakaria, 2003: 19-22). Globalni vojaški vpliv pa ZDA zagotavlja široka mreža vojaških baz po svetu. Poročilo obrambnega ministrstva za leto 2003 navaja, da ZDA posedujejo ali najemajo 702 bazi po svetu, okoli 16.000 pa jih leži na teritoriju ZDA. ZDA so vojaško navzoče v prb. 130 državah sveta, kjer imajo razporejenih 253.000 vojakov ter enako število civilnega osebja (Johnson, 2004). Vojaška premoč ZDA se bo najverjetneje nadaljevala tudi v prihodnosti, saj trenutno ZDA nimajo konkurenta na tem področju.

ZDA so tudi vodilna sila na tehnološko-razvojnem področju. V 90. letih 20. stoletja je prišlo do razvoja novih tehnologij ter interneta ravno v ZDA zaradi dolgoletnih vlaganj v vojaško tehnologijo. ZDA namenjajo največ denarja (v absolutnem znesku) na svetu za raziskave in razvoj novih tehnologij. Po podatkih za leto 2000 vlagajo v raziskave in razvoj 2,69 % BDP, kar je več kot EU in malo manj kot Japonska. Vodijo tudi po številu znanstvenih publikacij ter številu registriranih patentov na milijon prebivalcev (http://www.cordis.lu/indicators/ind_us.htm, 8.9.2004).

Zelo pomembni za svetovno prevlado so tudi viri »mehke moči«. En takšen vir moči je lahko kultura. Če je kultura države privlačna, bodo lahko vsi ostali prostovoljno prevzeli njene vrednote in preference. Kulturna produkcija ZDA je univerzalna, če samo pomislimo na ameriško glasbeno, filmsko in modno industrijo. Ameriška popularna kultura, utelešena v proizvodih in komunikacijah, ima nedvomno univerzalne razsežnosti, četudi vsi ne sprejemajo vrednotnega modela in drugih vidikov ameriške kulture. ZDA imajo tudi koristi zaradi prevlade angleškega jezika v znanosti in na svetu nasploh. Pomembna je tudi vloga ZDA v mednarodnih organizacijah, ki so lahko potencialni vir moči: ZDA imajo vodilno vlogo v mnogih mednarodnih organizacijah, kar lahko potencialno tudi služi njihovim interesom, kadar pa to ni mogoče, pa veto omogoča zaščito interesov (Nye, 1990: 111, 193).

4.2 Vprašanja ameriške hegemonije

V 60. in 70. letih 20. stoletja, v času svetovne naftne krize ter počasnega upadanja ameriške ekonomske prevlade v svetu, so se pojavile teorije, ki so napovedovale konec

ameriške hegemonije²⁴. Pesimistično mnenje o upadanju ameriške hegemonije je bilo deloma tudi odziv na ameriški poseg in poraz v Vietnamu (Gill, 1990: 58). Do leta 1989 je polovica ameriške javnosti menila, da moč države upada, zgolj petina pa je menila, da so ZDA ekonomsko najmočnejše na svetu (Nye, 1990: 2).

Teorije konca ameriške hegemonije se niso uresničile, saj so ZDA v 90. letih 20. stoletja doživele gospodarski razcvet in so postale najpomembnejša velesila v svetu. V zadnjem času pa so teorije zatona ameriške hegemonije zopet dobile svoj zagon s terorističnimi napadi 11. septembra ter z ameriškim »polomom« v Iraku. Pritrjujejo pa jim tudi novejši ekonomski podatki ZDA: Deficit v trgovinski bilanci znaša okoli 500 milijard dolarjev letno, kar predstavlja 5 % BDP; zunanji dolg ZDA znaša dva bilijona dolarjev ali 20 % BDP. Ob zdajšnjem trendu rasti zunanjega dolga bi le-ta narasel na 65 % BDP do leta 2010. Poleg tega so se tuje investicije v ZDA zmanjšale, ameriški dolar pa je izgubil veliko svoje vrednosti (Prestowitz, 2003: 28).

Paul Kennedy (Gill, 1990: 58-59) pravi, da ekonomska in tehnološka premoč državo popelje v status velike sile, padec takih držav pa je posledica dejstva, da porabijo vse prevelik delež svojega proizvoda za vzdrževanje premoči nad navideznimi ali realnimi nevarnostmi. Ko sila izgubi ravnotežje med potrošnjo, vojaškimi izdatki ter investicijami, ki jih le-ti zahtevajo, vodi to neravnotežje v njen padec. Ameriško vodstvo bi tako moralo narediti strategijo umika iz svoje preobsežne globalne angažiranosti, ali pa bo tvegalo zmanjševanje svoje moči.

Gill (1990:60) pa trdi, da prevlada hegemonia začne upadati, ko stroški vzdrževanja mednarodne prevlade ne odtehtajo koristi le-te. Vojaški izdatki tako vodijo v proračunske primanjkljaje in naraščanje dolga, slednje pa zaustavi gospodarsko rast in razvoj. S tem pa druge države dobijo priložnost, da ekonomsko in vojaško dohitevajo hegemonia, čigar moč se v relativnem deležu zmanjšuje. Če je v preteklosti ta proces trajal stoletja, se dandanes zaradi hitrosti tehnoloških sprememb lahko odvije precej hitreje.

Po mnenju Huntingtona (1996: 83) je upadanje moči Zahoda počasen proces, ki ne poteka v ravni liniji, temveč s premori, obrati, okrepitevami, poleg tega pa ima Zahod tudi veliko kapaciteto renoviranja. Vprašanje pa je tudi, kje bi lahko postavili mejo za konec hegemonije. Huntington (Nye, 1990: 72) pravi: »Če hegemonija pomeni imeti 40 % ali več svetovne ekonomske aktivnosti, potem je ameriške hegemonije že davno konec. Če pa

---

²⁴ Situacija, ko ima ena država relativno več moči kot ostale (Nye, 1990: 38), Goldstein (Nye, 1990: 39) pa definira hegemonijo kot zmožnost diktiranja ali vsaj dominiranja pravil in ureditev, ki vodijo politične in ekonomske mednarodne odnose.

hegemonija pomeni 20-25 % svetovnega proizvoda in dvakrat toliko kot katerakoli posamezna država, potem je videti ameriška hegemonija zagotovljena.«

Gill (1990: 63) v svoji kritiki teorij upada ameriške hegemonije poudari, da je razumevanje hegemonije preveč pod vplivom koncepta moči, dominacije ene države nad drugimi, prevlade, ki izključuje ostale akterje. V pogojih današnje globalne ekonomije in soodvisnosti bi bil bolj točen model oligopola, kjer gre za več pomembnih akterjev na svetovnem odru. Hegemon je tako le *primus inter pares*²⁵. Gill (1990: 203) to potrjuje z ugotovitvijo, da se je ekonomska moč ZDA relativno zmanjšala v korist Zahodne Evrope, Japonske ter v novejšem obdobju tudi Kitajske.

Tudi po mnenju Nyea (1990: xvii, 5-7, 22, 87) bi ZDA prišle do napačnih predvidevanj ter napačnih strategij, če bi upoštevale tradicionalne teorije vzpona in padca hegemonističnih sil. Nye se strinja, da so ZDA manj močne kot v sredini 20. stoletja, ko so iz druge svetovne vojne izšle okrepljene. Trdi pa, da je premoč ZDA v 50. letih bila pretirana in se je kasneje zgolj vrnila na bolj realistično raven. Ameriški delež v svetovni ekonomiji ter v vojaški moči se je v četrto stoletje po drugi svetovni vojni zmanjševal zaradi izginjanja efekta druge svetovne vojne, v poznejšem obdobju pa upad moči ni bil več tako močno prisoten. Ekonomska moč ZDA se je tako do konca 20. stoletja vrnila na raven primerljivo z obdobjem izpred druge svetovne vojne. Hegemonija ZDA v 50. letih je bila potemtakem zgolj izjema, moč ZDA pa je dandanes na normalni ravni. Sporočilo Nyea je, da se bo vodstvo ZDA nadaljevalo tudi v 21. stoletju in da je zaskrbljenost odveč.

Nye (1990: 9, 16) tudi zanika tezo o imperialni preobremenjenosti ZDA²⁶, po kateri naj bi preveliki izdatki za vojsko vodili v upad moči države. Ugotavlja, da so vojaški izdatki ZDA po Reaganovem okrepljenem vojaškem proračunu znašali 6 % BDP, kar je manj kot 10 % BDP v času Eisenhowerja in Kennedyja. Visoki izdatki za obrambo so po njegovem mnenju potrebni, ker si ZDA ne morejo privoščiti, da bi bile »slepi potnik« in se zanašati na to, da ji bodo druge države zagotavljale varnost. Če bi se ZDA odpovedale zagotavljanju varnosti v svetu, bi to po mnenju Nyea imelo katastrofalne posledice za mednarodno stabilnost in varnost.

Povzamemo lahko, da ZDA dandanes ne izgubljajo svoje hegemonistične pozicije v svetu, navkljub vedno močnejši vlogi EU. Še naprej ostajajo pomembna ekonomska sila, na vojaškem področju pa imajo svetovno premoč. Teorije hegemonističnih sil pa nudijo

---

²⁵ prvi med enakimi

²⁶ Imperialna preobremenjenost ali preraztezanje je položaj, ko obveze države v tujini presega njene zmožnosti (Mansbach, 1994: g-12).

svojevrstno opozorilo, da imperialno preraztezanje velesile na dolgi rok lahko šibi njeno pozicijo.

4.3 Ameriški pogled na svet

Ameriški pogled na svet, ki se pomembno odraža tudi v zunanji politiki ZDA, temelji na arhetipski delitvi na dobro in zlo ter je deloma tudi rezultat hladne vojne. Narava groženj se je tekom časa sicer spremenila - terorizem je nadomestil komunizem, kljub temu pa lahko identificiramo glavne komponente tradicionalnega ameriškega pogleda na svet, ki pomembno določajo ravnanje ZDA tudi v današnjem svetu.

4.3.1 Arhetipi ameriškega pogleda na svet

Puritanci, ki so naseljevali ZDA, so povzeli veliko metaforičnih primerjav in izpeljav o ZDA iz Biblije: Američani so novi Izrael, od Boga izvoljeno ljudstvo, ki so prešli iz egiptovskega suženjstva (oz. Evrope) v obljubljeni deželo (Severno Ameriko). To ponotranjeno prepričanje pa seveda vpliva tudi na ameriški pogled na svet (Galtung v Hastedt, 1995: 16-17).

Ameriški arhetipski pogled na svet sestavljajo štiri svetovi med dobrim in zlom. Na vrhu so ZDA, ki jih obkrožajo zaveznice, ki morajo imeti vsaj dve od treh karakteristik: tržno ekonomijo, vero v judovsko-krščanskega boga in svobodne volitve. Z drugimi besedami so to razvite industrijske države. Tem sledi periferija oz. države tretjega sveta, ki izpolnjujejo dva ali vsaj enega od kriterijev. V zadnji kategoriji pa so države zla, ki ne izpolnjujejo nobenega od teh kriterijev. Zlo (Satan) pa tekom časa prevzema vedno nove manifestacije - nekoč »imperij zla«²⁷ in komunizem, dandanes pa »os zla«²⁸ in terorizem. Poti odrešenja sta zgolj izpolnjevanje zgoraj omenjenih kriterijev ali pa pokornost ter podložnost ZDA. Po tej poti je tudi Kitajska napredovala v periferijo, ko se je deloma odprla tržni ekonomiji ter priznala ZDA kot svetovno pomembnega akterja, ki ga bo upoštevala (Galtung v Hastedt, 1995: 17-20).

ZDA so kot Bogu najbližji narod ovekovečene z vsemogočnostjo in dobronamernostjo, v katero se ne dvomi. Vsemogočnost pa terja izvrševanje moči - kulturne, ekonomske, vojaške in politične po vsem svetu. Ko gredo stvari v svetu narobe, je naloga

---

²⁷ Oznaka, ki jo je ameriški predsednik Ronald Reagan leta 1983 pripisal Sovjetski zvezi (Mansbach, 1994: g-8).

²⁸ Prispodoba, ki jo je ameriški predsednik Bush uporabil v govoru po 11. septembru. Na »osi zla« se nahajajo »malopridne« države, kot so Irak, Iran in Severna Koreja.

ZDA, da postavi stvari na pravo mesto. ZDA so tudi končni razsodnik med sprtimi stranmi v konfliktih. V odnosu do držav zla pa morajo ZDA težiti k popolnem uničenju le-teh. V poštev pride zgolj popolna predaja zla, kompromis z zlom ni mogoč, kajti pomenil bi sprejetje moralne enakosti med dobrim in zlom. Ko pa je zlo premagano in ko je država nekdanjega zla v razsulu, potem ZDA tej državi pomagajo ter jo privedejo na pot tržne ekonomije, svobodnih volitev in načel judovsko-krščanske vere. Država lahko napreduje v periferijo (Galtung v Hastedt, 1995: 20-23).

Med ZDA in Bogom ne more biti ničesar - niti kakšnega drugega naroda, niti nadnacionalne organizacije. Tudi OZN je tako lahko zgolj sredstvo, preko katerega ZDA dobrodelno vplivajo na ves svet. Kadar pa to ni mogoče, morajo ZDA delati na lastno pest. Podobno velja tudi za odnos ZDA do mednarodnega prava (Galtung v Hastedt, 1995: 24-25).

4.3.2 Zunanja politika kot dediščina hladne vojne

Po koncu hladne vojne so ZDA ostale brez svojega glavnega nasprotnika, ki jim je skoraj petdeset let oblikovala zunanjepolitično ter varnostno agendo. Kot pravi Steel (1995: 12-15), je hladna vojna oblikovala vzorec mišljenja in gledanja na svet. Za vse zlo v svetu je bil kriv komunizem. Hladna vojna je utemeljevala ameriško zunanjo politiko in je bila glavni fokus treh generacij.

Ameriška ekonomija, izobraževanje, kulturna produkcija ter politični miti so bili osredotočeni na hladno vojno. Ameriška vojaška industrija in njeno zaledje je bilo življenjsko odvisno od le-te. S koncem hladne vojne so tako začasno bili ogroženi velikanski izdatki za vojsko in s tem povezano industrijo ter birokratski aparat. Najpomembnejši cilj industrije in birokracije pa je njuno lastno preživetje (Steel, 1995: 21, 54, 60-61). Zato se zastavlja vprašanje, ali si je vojaško-industrijski kompleks zagotovil preživetje po koncu hladne vojne ter tako še danes obvladuje ameriško politiko. Visoki izdatki za obrambo v ZDA se pogosto pripisujejo močnim vojaškim elitam in lobijem, ki si tudi po koncu oboroževalne tekme s Sovjetsko zvezo želijo zagotoviti preživetje in v ta namen producirajo vedno nove (včasih tudi namišljene in potencirane) grožnje. V prid tej teoriji govorijo mnogi statistični podatki, od katerih sta najbolj zanimiva sledeča: kar eden od 16 ameriških delavcev naj bi bil direktno odvisen od vojaško-industrijskega kompleksa in spisek 15 podjetij, s katerimi Pentagon najpogosteje sklepa pogodbe, ostaja nespremenjen že vse od 2. svetovne vojne (Kegley in Wittkopf, 1991: 261-266).

Ker je večji del 20. stoletja obstajala realna grožnja svobodi in demokraciji, Američani pripisujejo izredno velik pomen svobodi in posledično boju proti tiraniji (Jones, 1997: 49-51).

Američani so se v hladni vojni počutili poklicane, da svetu prinašajo demokracijo ter s tem posledično zadržujejo vpliv Sovjetske zveze. Veljalo je prepričanje, da pospeševanje demokracije v svetu zagotavlja nacionalno varnost ZDA. Zato je bilo mnogo ameriških posegov v notranje zadeve suverenih držav med hladno vojno navdihnjeno in opravičeno z zaskrbljenostjo glede demokracije (Steel, 1995: 14-20, 109-111).

Hladna vonja oziroma zunanja nevarnost je tudi opravičevala neuspehe na ekonomskem in notranjepolitičnem področju, s koncem le-te pa je ameriška javnost za nekaj časa ostala brez zunanjega sovražnika in krivca za neuspehe na ekonomskem področju (Steel, 1995: 129-132), dokler ni starega krivca zamenjal novi krivec - terorizem. Boj proti terorizmu lahko tako tudi danes služi za opravičevanje neuspehov doma.

4.3.3 Ameriško javno mnenje o zunanji politiki

Pomemben vpliv na zunanjo politiko ima tudi javno mnenje prebivalstva. Oni so tisti, ki odobravajo neko zunanjo politiko ali pa ne, s tem pa vršijo posredni pritisk na svoje državno vodstvo. Američani imajo zaradi velikosti svoje države omejene stike s tujino: večina prebivalstva ne potuje v tujino, ne spremlja tujih medijev in ne pozna tujine ter pogledov, vrednot in kulture drugih. Osredotočenost na Ameriko in nepoznavanje tujine pa sta lahko tudi razloga za ameriško nagnjenost k unilateralizmu.

Večina Američanov nima osnovnega znanja o svojem političnem sistemu in še manj o zunanji politiki, kar kažejo tudi empirične raziskave javnega mnenja. Nepoznavanje zunanje politike pa dela Američane bolj dovzetne za manipulacije (Kegley in Wittkopf, 1991: 281-282, 291). Posledica tega je, da postane zunanja politika stvar »ljudskih čustev« in *ad hoc* odločitev. Tako se zdi, da ZDA nimajo dolgoročne zunanje politike, temveč predvsem odzive na trenutne izzive v svetu (Kissinger, 2002: 18-19).

Politično vodstvo ZDA mora za svojo javnost izdelati utemeljitev o potrebnosti in upravičenosti vmešavanja ZDA v mednarodne zadeve. Slednje se lahko javnosti obrazloži kot interes ZDA, altruizem ali ideološko motivirano dejanje. Številni posegi ameriške zunanje politike na mednarodno prizorišče so bili predstavljeni Američanom kot plemenita in altruistična dejanja, ki služijo obrambi demokracije. Ameriška javnost tako pričakuje hvaležnost mednarodne javnosti za vse dobro, ki ga počnejo ZDA po svetu. Ne zavedajo pa se, da se njihova politika v tujini pogosto razume kot širitev ali ohranjanje ameriške hegemonije (Steel, 1995: 39-44).

4.3.4 Zunanjepolitična strategija ZDA

Analiza ameriških arhetipov, pogledov na svet v času hladne vojne ter ameriškega razumevanja zunanje politike nam pokaže, da se vzorci mišljenja in gledanja na svet, ki izvirajo iz arhetipov in obdobja hladne vojne, nadaljujejo tudi v sedanjosti. Ameriški dualizem narekuje delitev sveta na dobro in zlo, dediščina hladne vojne se odraža v »širjenju demokracije in svobode« po svetu in iskanju nasprotnikov, vplivni vojaško-industrijski kompleks pa potrebuje nove vojne, ki mu omogočajo preživetje.

V luči omenjenega pomeni Strategija nacionalne varnosti, ki so jo ZDA sprejele septembra 2002, zgolj nadaljevanje vzorcev mišljenja in ravnanja iz hladne vojne. Najpomembnejše sporočilo strategije je, da se bodo ZDA borile proti terorizmu z vsemi sredstvi. V ta namen bodo povečale sredstva za obrambo in preoblikovale ameriške institucije za boj proti terorizmu. V kolikor si bodo teroristi želeli pridobiti orožje za množično uničevanje, jim bodo ZDA to na vsak način preprečile. ZDA se bodo v svetu borile za demokracijo, svobodo in ekonomski napredek, pri tem pa strategija poudarja pomen diplomacije, zavezništev in sodelovanja z drugimi državami (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, 8.9.2004).

Strategija je bila deležna pomislekov in kritik v svetu predvsem zaradi t.i. Busheve doktrine preventivnega napada²⁹, ki je bila inkorporirana v strategijo. George Soros (2003) pa v svoji analizi ugotavlja, da strategija uvaja dve doktrini: Prva je, da si ZDA pridržujejo pravico do preventivnega napada, in druga, da si bodo ZDA prizadevale ohraniti svojo vojaško superiornost.

---

²⁹ Gre za napad, ki ga začne akter zaradi strahu, da drug akter pripravlja napad nanj (Mansbach, 1994: g-19).

5 PREGLED ZUNANJEPOLITIČNIH ODNOSOV

Z zgodovinsko analizo razvoja odnosov med EU in ZDA ter z analizo aktualnih političnih vprašanj v transatlantskih odnosih želim v tem poglavju ugotoviti, ali obstaja trend oddaljevanja med ZDA in EU glede zunanjepolitičnih vprašanj.

5.1 Zgodovinski pregled odnosov

Do začetka 1. svetovne vojne je bila svetovna politika evropocentrična. Evropa je bila center industrijskega razvoja ter financ, evropske sile pa svetovne vojaške in politične velesile. Velik del preostalega sveta je bil pod dominacijo evropskih sil. Amerika pa je takrat stala na robu svetovnega dogajanja (Jones, 1997: 104). Z vstopom v 1. svetovno vojno leta 1917, dokončno pa po koncu 2. svetovne vojne, je Amerika zapustila svojo tradicijo izolacionizma³⁰. Sovjetska grožnja je povezala narode na obeh straneh Atlantika v zavezništvo (Kissinger, 2002: 36). Svet po 2. svetovni vojni ni bil več evropocentričen, temveč bipolaren. Tudi Evropa je bila razdeljena - vzhodni del je zapadel pod vpliv Sovjetske zveze, zahodni del pa pod vpliv ZDA (Jones, 1997: 105).

ZDA so iz druge svetovne vojne izšle kot absolutna zmagovalka in še 10 let po koncu vojne so ZDA proizvajale kar polovico svetovnega BDP. Vendar se ameriška predsednika Roosevelt in Truman nista odločila zgraditi ameriški svetovni imperij, temveč sta zgradila svet zavezništev in multilateralnih institucij. Imela sta odločilno vlogo pri nastanku Združenih narodov in drugih mednarodnih organizacij. Z ekonomsko pomočjo in investicijami pa sta pomagala vzpostaviti okolje za obnovo in integracijo Evrope (Zakaria, 2003: 22).

Leta 1948 je bil tako z Bruseljsko pogodbo ustanovljen Nato, ki je Zahodni Evropi zagotavljal varnost. Z Marshallovim planom³¹ pa so ZDA leta 1947 financirale obnovo v vojni porušene Zahodne Evrope. Namen obeh politik je bil utrditi Zahodno Evropo pred nevarnostjo komunizma iz Sovjetske zveze in Vzhodne Evrope (Mansbach, 1994: 446). Pomembno vlogo je v povojni Evropi igrala tudi Trumanova doktrina³². Njeno bistvo je bilo,

---

³⁰ Politika, ki temelji na prepričanju, da se lahko mir in varnost zagotovita z izogibanjem zavezništvom in ostalim obvezam v tujini (Mansbach, 1994: g-13).

³¹ Marshallov plan je obsegal 14 milijard USD, v današnji vrednosti je to 120 milijard USD (Zakaria, 2003: 22).

³² Trumanova doktrina je politika, ki jo je razglasil ameriški predsednik Truman leta 1947 in pravi, da bodo ZDA podprle vse države, ki jih ogroža komunizem od zunaj ali znotraj (Mansbach, 1994: g-24).

da so se ZDA odločile upreti ozemeljskemu širjenju komunizma (npr. v Grčiji), kar je vodilo v politiko zadrževanja Sovjetske zveze in komunizma (Jones, 1997: 105).

Zavezništvo med Zahodno Evropo in ZDA po drugi svetovni vojni je temeljilo na geopolitičnih razlogih ter v veliki meri tudi na sistemu skupnih vrednot, kot so demokracija, svoboda, tržna ekonomija ipd. Institucionalna navzočnost ZDA v Natu je desetletja zagotavljala varnost, svobodo in neodvisnost Evropi. To pa je bil tudi predpogoj za evropsko združevanje. ZDA so v povojnem obdobju spodbujale Evropo k združevanju, da bi tako zmanjšale možnosti konfliktov, zadrževale širjenje komunizma in poenostavile vodenje zavezništva (Nye, 1990: 152). Leta 1963 je ameriški predsednik Kennedy v svojem govoru celo zagovarjal združevanje Evrope, da bi se vzpostavil bolj enak in uravnotežen odnos z Evropo in da bi si ZDA ter Evropa delili obveznosti do zavezništva (Kissinger, 2002: 48). ZDA so se pritoževale, da Evropa ne nastopa s skupnim glasom ter da je potrebno za vsako odločitev usklajevanje z desetino držav. Po drugi strani pa so se tudi bale, da v kolikor bi Evropa stopila skupaj, ne bi ostalo prostora za kompromise z ZDA (Kaltefleiter, 1995: 37-39).

Zavezniški odnosi med ZDA in Zahodno Evropo so bili v hladni vojni izredno dobri, niso pa bili vedno idilični ter neproblematični. V času sueške krize leta 1956 se je Eisenhowerjeva administracija odmaknila od stališč Francije in Velike Britanije, ki sta skupaj z Izraelom zavzeli s strani Egipta nacionaliziran Sueški prekop. Velika Britanija in Francija sta se morali zaradi ameriškega nasprotovanja umakniti. Na podlagi izkušnje sueške krize se je Velika Britanija odločila za tesnejšo zunanjepolitično navezavo na ZDA, Francija pa je začela voditi bolj avtonomno zunanjo politiko. To pa ni bil tudi edini problematičen trenutek v transatlantskih odnosih v hladni vojni. Tisoče demonstrantov je po Evropi konec 60. let 20. stoletja demonstriralo proti vojni v Vietnamu ter prav tako v začetku 80. let proti namestitvi ameriških jedrskih raket v Evropi (Kissinger, 2002: 33). Vendar pa protesti niso imeli širših ali vseobsegajočih razsežnosti. Leta 1968 so se po evropskih ulicah vrstile demonstracije proti ameriški politiki v Vietnamu, toda hkrati je bilo to tudi leto sovjetske invazije na Češkoslovaško. Evropski pogled na vlogo ZDA je bil zaradi sovjetske grožnje precej »uravnotežen«. V začetku 80. let 20. stoletja je bilo v Evropi močno javno nasprotovanje namestitvi jedrskih raket, toda kljub temu je v tem času od 30 do 40 % javnosti podpiralo ameriško politiko, v Nemčiji pa jih je kar 53 % podpiralo namestitev raket. Antiamerikanizem je bil v času hladne vojne zgolj levičarski fenomen (Zakaria, 2003: 18).

Če je v času hladne vojne bila Zahodna Evropa vojaško, varnostno in politično odvisna od ZDA, pa se je s padcem berlinskega zidu³³ zmanjšala potreba po ameriški zaščiti Evrope in zavezništvo je postalo manj samoumevno. Evropa je postala samostojnejša in se je iz zaveznika ZDA prelevila v ekonomskega konkurenta (Steel, 1995: 70-71, 79). Fukuyama je zato leta 1989 zapisal, da je naloga transatlantskega partnerstva v povojnem svetu zaključena (Story, 1993: 88).

Vseeno pa se je transatlantsko zavezništvo nadaljevalo tudi v 90. letih 20. stoletja. Odnosi med ZDA in Evropo so postali do neke mere bolj enakopravni in neodvisni. Evropa se je integrirala in postajala močnejša, ZDA pa so kot edina preostala velesila dominirale mednarodne odnose. Absolutna vojaška premoč ZDA se je pokazala v prvi Zalivski vojni. Kljub gospodarski in politični premoči pa so ZDA še vedno poskušale delovati znotraj multilateralne okvira, v sodelovanju z ostalimi ter tudi z Evropo. Obdobje 90. let zaznamuje tudi globalizacija, ki je po eni strani privedla do poglobljenih gospodarskih vezi ter do ekonomske soodvisnosti med Severno Ameriko in Evropo, po drugi strani pa je zaostriala konkurenčni boj na trgovinskem področju med obema stranema.

EU in ZDA sta danes največji ekonomiji na svetu. Druga drugi sta največja trgovinska partnerica ter najpomembnejši vir ter cilj tujih naložb. Trgovinski spori (glede banan, jekla itd.) - četudi so zelo odmevni - predstavljajo manj kot 2 % transatlantske trgovine. Sodelovanje poteka na mnogih področjih - od telekomunikacij, farmacije do sodelovanja v znanosti, tehnologiji, da niti ne omenjamo zunanje politike in varnosti. Sodelujeta tudi v mnogih mednarodnih forumih kot so OZN, Svetovna trgovinska organizacija, Nato, G8 (European Commission, 2001: 7-8).

Zaključimo lahko, da je bilo obdobje hladne vojne ter tudi 90. leta 20. stoletja čas dobrih odnosov med ZDA in Evropo. Seveda so se pojavljala manjša nestrinjanja, vendar pa niso imela usodnih posledic na dobre transatlantske odnose. Spremembe nastopijo z 11. septembrom in njegovimi posledicami, o čemer pa govorim kasneje v analizi izbranih aktualnih problemov.

5.2 Zgodovina institucionalnega sodelovanja

EU in ZDA sta vzpostavili diplomatske odnose že zelo zgodaj. ZDA so svojega prvega opazovalca pri Evropski skupnosti za premog in jeklo imenovala leta 1953, leta 1961 pa je bila ustanovljena misija ZDA pri Evropskih skupnostih. Evropska komisija pa ima v

---

³³ Padec berlinskega zidu leta 1989 pomeni združitev Berlina in Nemčije ter konec komunizma.

Washingtonu svojo delegacijo od leta 1954 (http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/us/intro/index.htm, 16.6.2004).

Začetek formalnega institucionalnega sodelovanja predstavlja oblikovanje Nove atlantske listine na začetku leta 1973, ki je želela postaviti evropsko-ameriške odnose na nove temelje. Listina ni vstopila v veljavo, ker so jo Evropejci doumeli kot neuravnoteženo (dovoljevala naj bi velik vpliv ZDA pri odločanju v Evropi), obenem pa je bil to tudi čas nestrinjanja med Evropo ter ZDA glede stališča do yomkippurske vojne med Izraelom in arabskimi državami ter čas napetosti zaradi naftne krize. Ko so ministri Evropske skupnosti v začetku leta 1974 brez predhodnega posvetovanja z ZDA sprejeli odločitev o vzpostavitvi dialoga z Arabsko ligo, je to povzročilo krajšo ohladitev odnosov med Skupnostjo in ZDA. Nasprotja so bila zglajena s sprejetjem sporazuma iz Gymnich, v katerem je bilo dogovorjeno, da se bodo države Evropske skupnosti posvetovale z ZDA pred sprejetjem odločitev oz. stališč v okviru evropskega političnega sodelovanja. Ustalila se je praksa medsebojnega obveščanja, v katerem so ZDA Evropo obveščale o svojih stališčih, predsedstvo evropskega političnega sodelovanja pa je obveščalo ZDA o sprejetih stališčih in ukrepih. V praksi se je nato uveljavilo, da za obveščanje skrbi predsedujoča država Skupnosti na bilateralni ravni (Arah, 1995: 217-219).

Spremembe v mednarodnem okolju v začetku 90. let 20. stoletja so leta 1990 vodile EU in ZDA v sprejetje skupne Transatlantske deklaracije, ki je utrdila enakopravno sodelovanje. Deklaracija določa, da se bosta Unija in ZDA srečevali na bilateralnih konferencah dvakrat letno. Vsebuje pa tudi dogovor, da se bosta obe strani medsebojno posvetovali o pomembnih vprašanjih ter da bosta poglobljali medsebojni dialog. Leta 1995 je bila sprejeta Nova transatlantska agenda in Skupni akcijski načrt, ki dopolnjujeta deklaracijo iz leta 1990 z novimi področji sodelovanja, kot so zavzemanje za mir, stabilnost, demokracijo in razvoj po svetu, pospeševanje svetovne trgovine ter tesnejših gospodarskih vezi med partnericama ipd. Leta 1998 je bilo osnovano Transatlantsko ekonomsko partnerstvo z nalogo, da odstranja trgovinske ovire v medsebojnem trgovanju in pospešuje liberalizacijo v mednarodni trgovini. Partnerstvo na ekonomskem, političnem in varnostnem področju je leto kasneje še nadalje utrdila Deklaracija iz Bonna (Moussis, 1999: 541-542, European Commission, 2001: 7).

5.3 Analiza izbranih aktualnih problemov

Dogodki 11. septembra 2001 pomenijo začetek novega obdobja v mednarodnih odnosih. Gaddis (Talbot in Chanda, 2001: 3, 6) pravi, da se je obdobje po koncu hladne vojne, ki se je začelo s padcem berlinskega zidu 9.11.1989, končalo s padcem dvojčkov Svetovnega trgovskega centra 11.9.2001. 11. september ima osrednjo vlogo pri razumevanju sprememb v mednarodnih ter v transatlantskih odnosih, zato pomen 11. septembra natančneje pojasnujem v nadaljevanju.

5.3.1 Pomen 11. septembra

Teroristični napad Al Kaide na ZDA 11. septembra 2001, v katerem so teroristi z ugrabljenimi letali napadli poslopji Svetovnega trgovskega centra v New Yorku ter stavbo Pentagona v Washingtonu, je pomenil šok za ZDA, saj je bil to prvi večji napad na ameriških tleh po koncu druge svetovne vojne. ZDA so se do 11. septembra počutile varnostno neranljive zaradi svoje geografske lege oz. oceanov, ki jih ločijo od preostalega sveta in njegovih problemov. Šok 11. septembra je zato ZDA pahnil v občutek ogroženosti.

Takoj po 11. septembru 2001 je transatlantsko zavezništvo v okviru Nata prvič v zgodovini aktiviralo 5. člen Washingtonske pogodbe o kolektivni obrambi, ki pravi, da napad na eno članico zavezništva pomeni napad na vse članice. Na vidiku se je pojavil nov skupni cilj transatlantskega zavezništva - boj proti terorizmu, ki bi lahko ponovno zbližal zaveznike. Postalo pa je tudi očitno, da evropske vlade dajejo prednost neposrednim bilateralnim stikom z Washingtonom in postavljajo institucije EU na drugi tir. Evropski politiki so se zatekli k svojim nacionalnim politikam in postalo je opazno, da tudi institucije EU še niso pripravljene na globalno strateško vlogo. Terorizem je za kratek čas prinesel občutek globalne skupnosti in je združil poglede tako ZDA in Evrope, kot tudi Rusije, Kitajske in ostalega sveta. Tvorila se je svetovna koalicija za boj proti terorizmu (Kissinger, 2002: 290-292).

ZDA so z mednarodno koalicijo in legitimacijo najprej napadle Afganistan, kjer je bil center teroristov. Vendar pa se ZDA niso ustavile pri zmagi v Afganistanu. Grožnja so videle v naravi sodobnega terorizma, dostopnosti orožja za množično uničevanje³⁴, predvsem pa v možnosti sinergije terorizma in orožja za množično uničevanje v okviru malopridnih držav

---

³⁴ Orožje za množično uničevanje je jedrsko, kemično ali biološko orožje, ki lahko povzroči veliko civilnih žrtev in škode (Mansbach, 1994: g-25).

(Grgič, 2004: 5). Kot posledica tega dejstva se je »vojna proti terorizmu« nadaljevala v Iraku, kar predstavljam v naslednjih podpoglavjih.

Zastavlja se nam vprašanje, kakšni so bili razlogi, ki so vodili v tragedijo 11. septembra. Bush je v svojih govorih poudaril, da so motivi teroristov sovraštvo do ameriške svobode in načina življenja. Najverjetneje pa njihovi motivi niso tako poenostavljeni. Jedro problema je ameriška navzočnost na sveti muslimanski zemlji (Saudski Arabiji), ki jo razumejo kot okupacija, ter ameriška brezpogojna podpora Izraelu pri okupaciji Palestine. Temu sta se kasneje pridružila še dva razloga, ki vzpodbujata terorizem: okupacija Afganistana in okupacija Iraka. Ta dejstva povzročajo občutek krivice in ponižanja, ki se dopolnjuje z občutkom ekonomske in socialne zaostalosti in podrejenosti (Antič, 2003: 15).

Razlog globalne nestabilnosti in terorizma predstavljajo tudi naraščajoče neenakosti v svetu, kar prinaša nezadovoljstvo tistim, ki v tem procesu izgubljajo. Dandanes mora ena milijarda svetovnega prebivalstva preživeti z manj kot enim evrom na dan. Narava ekonomske globalizacije je, da se kapital pretaka zgolj med razvitimi, tudi trgovina in migracije sta še vedno v veliki meri omejeni. Neposredne tuje investicije v države v razvoju so sicer od leta 1990 do 1998 porasle z 29 milijard evrov na 185 milijard, vendar kar 55 % teh investicij prejema prvih pet držav v razvoju, 48 najmanj razvitih držav sveta pa prejme manj kot en odstotek teh investicij (European Commission, 2001: 28). Neenakosti v svetu se pospešeno povečujejo. V 60. letih 20. stoletja je najbogatejša petina svetovnega prebivalstva imela tridesetkrat večji dohodek od najrevnejše petine, leta 1998 pa je razlika narasla na 74:1. Tako velike neenakosti pa seveda porajajo nezadovoljstvo in sovražne občutke v nerazvitih državah (Ferguson v Talbott in Chanda, 2001: 137).

5.3.2 Vojna proti terorizmu in primer Guantanamo

Boj proti terorizmu je prinesel okrepljeno sodelovanje med državami na področju varnosti, izmenjave obveščevalnih podatkov, blokirani so bili bančni računi terorističnih skupin, države, ki so koketirale s teroristi, pa so postale podvržene pritiskom mednarodne skupnosti. Koalicija pa se je začela krhati in dezintegrirati, ko je tarča ameriških naporov prešla iz uničenja terorističnih skupin na uničenje kapacitet orožja za množično uničevanje. Predsednik Bush je označil malopridne države, kot so Severna Koreja, Iran in Irak, za »os zla« (Kissinger, 2002: 293). Napovedal je vojno vsem državam, ki nudijo zatočišče teroristom, po načelu »kdor ni z nami, je proti nam«.

Boj proti terorizmu je botroval uvajanju strogih ukrepov na področju varnosti (posebej v ZDA), ki lahko obsegajo tudi nadzor internetne korespondence, zbiranje zasebnih podatkov o državljanih ipd. Ti ukrepi po mnenju mnogih v imenu varnosti krčijo človekove svoboščine.

Ob tem, da je promoviranje svobode, demokracije in človekovih pravic v svetu ena izmed prednostnih nalog zunanje politike ZDA, je presenetljivo dejstvo, da so ZDA same obšle človekove pravice in mednarodno pravo v primeru Guantanamo³⁵. Američani imajo v taborišču Guantanamo brez pravne podlage pridržanih okoli 600 terorističnih osumlencev, za katere uporabljajo izraz »nezakoniti borci« ter jim odrekajo pravice iz Ženevske konvencije, ki ščiti vojne ujetnike. Njihova argumentacija je, da Al Kaida ni vojska, poleg tega pa Ženevska konvencija določa, da so vojni ujetniki lahko samo sovražnikovi vojaki, zajeti v uniformah (Ovsec, 2002: 52). Ameriška sodišča so večkrat obravnavala zakonitost vedenja administracije ZDA v primeru Guantanamo, dokončno pa je ameriško vrhovno sodišče junija 2004 razsodilo, da so ameriška sodišča pristojna za razsojanje zakonitosti pridržanja zapornikov v Guantanamo, ne glede na to, da omenjeno oporišče ni del ameriškega ozemlja (STA, 28.6.2004).

Evropske države ter institucije EU so odkrito kritizirale ravnanje ZDA v primeru Guantanamo. V Guantanamo je bilo priprtih 26 evropskih državljanov, zato so Francija, Španija in Velika Britanija zahtevale izročitev svojih državljanov. Poslanci Evropskega parlamenta pa so naslovili na predsedstvo EU zahtevo, da pri ZDA protestira zaradi kršenja pravic jetnikov v Guantanamo (Delo, 19.11.2003).

Ugotovimo lahko, da med EU in ZDA obstajajo razlike glede metode boja proti terorizmu. ZDA se borijo proti terorizmu z vojaškimi sredstvi, ki pogosto zahtevajo tudi civilne žrtve, ter z ukrepi, ki po mnenju mnogih znižujejo raven človekovih svoboščin in pravic (npr. večji nadzor posameznikov v imenu varnosti, zaprtje teroristov v Guantanamo ipd.). Po mnenju Evropejcev pa bi bilo potrebno terorizmu odvzeti legitimnost, za kar so potrebna sredstva »mehke moči« kot npr. demokratizacija in ekonomska pomoč nerazvitim. Lorenci (2004 c: 5) zato ugotavlja, da Zahod trenutno nima učinkovite skupne strategije za boj proti terorizmu.

Kljub razlikam v stališčih sta EU in ZDA vzpostavili okrepljen varnostni dialog o transportu in obmejni varnosti, ki poleg pretoka transporta, nadzora meja ter varnosti na letališčih ureja tudi uvajanje biometričnih podatkov v potne liste ter vize, vzpostavitev mednarodne podatkovne baze o izgubljenih in ukradenih potnih listih ipd. V okviru tega

---

³⁵ Guantanamo je ameriško oporišče na Kubi. Ker ne leži na teritoriju ZDA, po mnenju administracije ZDA ne zapade pod jurisdikcijo ameriških sodišč in je tako v pravnem vakuumu.

dialoga je bil tudi izpogajan dogovor o posredovanju osebnih podatkov letalskih potnikov, ki potujejo v ZDA, ameriškim obmejnim organom, vendar pa se zatika z ratifikacijo tega sporazuma v EU (http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/us/intro/index.htm, <http://www.useu.be/Terrorism/EUResponse/index.htm>, 16.6.2004).

5.3.3 Iraška kriza

V zanosu boja proti terorizmu in v »obsedenosti« z nevarnostmi in grožnjami, so Američani potencirali nevarnost Sadamovega orožja za množično uničevanje. Sadam je orožje nedvomno imel pred zalivsko vojno, saj je s plinom leta 1986 pomoril 60.000 Kurdov (Zakaria, 2003: 15). Ameriški predsednik Bush je v svojih govorih vlekel vzporednice med Irakom in Al Kaido, ki niso bile nikoli dokazane. Tako je v boju proti terorizmu prevladala grožnja Sadamovega orožja za množično uničevanje. Resolucija 1441 Varnostnega sveta OZN je novembra 2002 v Irak ponovno napotila inšpektorje OZN, ki pa niso našli omenjenega orožja. ZDA se je mudilo razorožiti Irak z vojaško silo, zato sta ZDA in Velika Britanija v Varnostnem svetu OZN februarja 2003 poskušali doseči sprejetje resolucije, ki bi legitimirala vojaško posredovanje za razorožitev Iraka, kar pa ni bilo uspešno. Bush je zato OZN razglasil za »nerelevantne« in koalicijske sile pod vodstvom ZDA so brez legitimacije OZN 20. marca 2003 napadle Irak. V nekaj tednih so zavzele Irak, orožja za množično uničevanje pa do danes niso našle. Čeprav je Bush maja 2003 razglasil konec večjih spopadov v Iraku in čeprav je bila junija 2004 obnovljena suverenost iraškega ljudstva terčasne iraške vlade, se gverilsko vojskovanje med uporniki in koalicijskimi silami nadaljuje in vsakodnevno zahteva nove žrtve. »Osvoboditev Iraka« se je sprevrgla v drago in krvavo okupacijo (Vidmajer, 2003: 12-13; STA, 28.6.2004).

Američani so naivno pričakovali hvaležnost iraškega ljudstva za osvoboditev izpod krutega diktatorja. Verjeli so, da bodo razkrili barbarsko naravo Sadamovega režima. Osvobojeni politični zaporniki naj bi pripovedovali grozovite zgodbe mučenja, na dan bi prišli dokumenti o grozodejstvih, našli bi orožje za množično uničevanje. Vse to pa bi posledično prineslo legitimacijo s strani mednarodne javnosti in leta po napadu bi se ljudje spominjali, kako je Amerika pomagala Iračanom, da so se rešili krutega diktatorja (Zakaria, 2003: 19). Zgodilo pa se je ravno nasprotno. V začetku leta 2004 so na dan prišle fotografije zlorab, poniževanj in mučenj iraških zapornikov s strani ameriške okupacijske vojske v zaporu Abu Graib. Na opravičilo ameriškega predsednika je bilo treba počakati deset dni. Kmalu za tem so prišla v javnost tudi pravila Guantanamo, ki jih je odobrila administracija za ravnanje z

zaporniki. Pravila obsegajo dvajset tehnik, ki segajo od prisiljevanja pripornikov v slačenje, navijanja glasne glasbe do motenja spanja in izpostavljanja močni svetlobi (2004: 10).

Zastavlja se vprašanje, kaj je bil resnični razlog Američanov za napad na Irak. Preiskovalne komisije v ZDA ugotavljajo, kako je lahko prišlo do napačnih obveščevalnih podatkov in precenjevanj iraških kapacitet orožja za množično uničevanje. Obenem pa lahko opazimo, da ZDA pred vojno niso *in bona fide* podpirale inšpektorjev OZN v Iraku, temveč so jih označile za nesposobne. Poleg tega so ZDA silile z neverjetno naglico v napad na Irak, tako da se je celo misija inšpektorjev OZN morala zaradi napada predčasno zaključiti. Kateri so potemtakem motivi za napad na Irak? Po mnenju idealistov je bil namen ZDA demokratizacija Iraka, ki bi tako postal zgled demokracije za Bližnji vzhod. Realisti opozarjajo, da odstranitev Sadama izboljšuje varnost na Bližnjem vzhodu, hkrati pa pošilja signal o kredibilnosti ameriške zunanje politike ostalim malopridnim državam. Ciniki pa vidijo v Iraku druge največje zaloge nafte na svetu, ki so bile glavni interes napada na Irak. Irak naj bi tako v prihodnosti postal največji izvoznik nafte, kar bi pomenilo konec vpliva naftnega kartela OPEC (Organizacije držav izvoznic nafte) na nadzor svetovne proizvodnje in posledično cene nafte. Predsednik Bush ml. pa je nekoč omenil tudi povsem osebni razlog: Sadamove posebne enote naj bi leta 1993 v Kuvajtu poskušale ubiti Busha st., očeta zdajšnjega predsednika. Najverjetneje so vsi ti razlogi vodili do odločitve ZDA o koristnosti napada na Irak, spregledati pa ne velja niti »hujskanja« ameriških medijev, ki so pred napadom objavljali pričevanja znanstvenikov iz Iraka o orožju za množično uničevanje.

Ameriški napad na Irak je imel v luči boja proti terorizmu kontraproduktivne učinke. Irak, kjer pod Sadamom ni bilo teroristov, postaja center in izvoznik terorizma. Vojna je zmanjšala kredibilnost ZDA v svetu ter okrepila islamski fundamentalizem. Amerika je postala še bolj osovražena, terorizem pa je pridobil na legitimnosti v očeh mnogih ljudi v islamskem svetu (Lorenci, 2004 c: 5).

5.3.4 Evropa v iraški krizi ter njen odnos do ZDA

Evropa je bila ob iraški krizi razdeljena. Velika Britanija, Španija, Italija, Poljska in nekatere države Srednje Evrope so bile glavne zaveznice ZDA in so tvorile »koalicijo voljnih« za napad na Irak. Preostanek Evrope - s Francijo in Nemčijo na čelu ter večinskim evropskim javnim mnenjem v ozadju - pa je vojni odkrito nasprotoval.

Ameriški obrambni minister Rumsfeld je razkol opisal kot delitev na staro in novo Evropo. Nova Evropa srednje- in vzhodnoevropskih držav je pozdravljala ameriško reševanje iraške krize. 13 srednjeevropskih držav, ki so bile povabljeni v Nato, toda njihovi pristopni

protokoli so še čakali ratifikacijo v ameriškem senatu, je v t.i. Vilniški izjavi pritrdilo dokazom ZDA o orožju za množično uničevanje v Iraku, še preden jih je državni sekretar Powell predstavil v Varnostnem svetu OZN. Reakcije protivojne Evrope, posebej Francije, so bile neprizanesljive. Francoski predsednik Chirac je njihovo ravnanje označil za neodgovorno ter za zamujeno priložnost, da bi bili tiho. Predsednik Evropske komisije Prodi pa je bil užaloščen, da kandidatke za članstvo v EU niso doumele, da je EU več kot zgolj ekonomska unija (Vidmajer, 2003: 13, STA 25.1.2003).

Stopnjevanje napetosti v evropsko-ameriških odnosih je prinesel še sestanek voditeljev Francije, Nemčije, Belgije in Luksemburga v Bruslju 30. aprila 2003, kjer so naznanili načrte o vzpostavitvi skupnega vojaškega sistema za načrtovanje in poveljstva za evropske vojaške operacije, ki bi bilo ločeno od Nata. Odločitev je požela val neodobranja v ZDA in Veliki Britaniji, ki na sestanek ni bila povabljena (STA, 30.4.2003).

Napad na Irak je povzročil globoko delitev med državami v Evropi, kar pa je bilo pri tem presenetljivo, je precej enotno evropsko javno mnenje. Javno mnenje je tudi v državah, ki so sodelovale v napadu na Irak, večinsko nasprotovalo temu napadu, z izjemo Velike Britanije in Poljske, kjer je bilo precej razdeljeno. Podobno je bilo tudi svetovno javno mnenje večinsko proti napadu. Nasprotovanje vojni so beležili v vseh državah sveta, edino v Izraelu, poleg ZDA seveda, je bila javnost večinsko naklonjena vojni (Zakaria, 2003: 18).

V letu 2004 poskušajo ZDA izboljšati odnose z zavezniki in mednarodnimi organizacijami (OZN), ki so jih oslabile s svojim unilateralizmom. Postaja očitno, da je za dolgoročno stabilnost pomembna mednarodna angažiranost v Iraku in mednarodna legitimacija novih iraških oblasti, kar bi tudi Američanom povrnilo izgubljeno verodostojnost (Lorenci, 2004 c: 5).

5.3.5 Teroristični napad v Madridu 11. marca 2004

11. marca 2004 je v terorističnem napadu na železniški postaji v Madridu umrlo okoli 200 ljudi. Ker se je tragedija zgodila nekaj dni pred španskimi parlamentarnimi volitvami, je vlada Aznarja prikrivala informacije o tem, da je za napade odgovorna Al Kaida ter da gre za maščevanje za špansko sodelovanje v okupaciji Iraka, temveč je vztrajala na tem, da je za napad odgovorna španska separatistična organizacija Eta. Izračun se ni izšel in Aznarjeva vlada je izgubila volitve (Tašanoska, 2004: 16-17).

Američani so bili sprva solidarni z napadenimi in zdelo se jim je samoumevno, da bo napad Evropo prepričal o nevarnosti terorizma. Pričakovali so, da bo nevarnost okrepila vladajočo stranko ter Španijo v boju proti terorizmu, ljudje pa naj se ne bi spraševali, zakaj je

prišlo do napada. V očeh Američanov je namreč terorizem abstraktno zlo, ki na slepo in brez razloga udarja po dobrem. Presenečenost Američanov je bila neizmerna, ko so španski volivci odstranili Aznarjevo stranko z oblasti, novi premier pa je napovedal, da bo umaknil špansko vojsko iz Iraka. Napoved so razumeli kot veleizdajo, ki pošilja teroristom signal, da njihove metode lahko delujejo. Časopisni komentatorji in politiki niso izbirali besed pri besnem kritiziranju španske odločitve. Španijo so med drugim označili za zaveznike Bin Ladna, ki so ustregli teroristom (Hladnik Milharčič, 2004: 1).

5.3.6 Bližnji vzhod in palestinsko vprašanje

Teroristi med razloge svojega delovanja navajajo krivičnosti na Bližnjem vzhodu, predvsem izraelsko okupacijo Palestine, podprto s strani ZDA. Pomemben razlog za pojav terorizma pa leži tudi v politični situaciji, ekonomskem in socialnem zaostajanju Bližnjega vzhoda. Poročili o človeškem razvoju v arabskem svetu v letih 2002 in 2003, ki sta ju izdali Program OZN za razvoj (UNDP) in Arabska liga, navajata zaskrbljujoče podatke: Bližnji vzhod ima eno izmed najnižjih stopenj svoboščin na svetu; ženske so izključene iz družbeno-političnih procesov; zaostajanje povzročajo slabi šolski sistemi, visoka stopnja nepismenosti ter najnižja stopnja dostopnosti informacijskih tehnologij na svetu. Pritisk modernizacije ustvarja kulturne in socialne krize, ki vodijo mlade Arabce v odtujitev ter simpatiziranje s terorizmom (http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm?year=0&country=0&region=R1&type=0&theme=0, 10.8.2004).

Izraelsko-palestinski konflikt traja že več kot 50 let in se po vseh neuspelih mirovniških poskusih zdi praktično nerešljiv. Junija 2003 je predsednik Bush v Jordaniji predstavil svoj načrt za mir in ustanovitev palestinske države, imenovan »*Road Map*«. Uresničevanje načrta je pogojeno z modernizacijo palestinske uprave ter s končanjem terorističnih napadov. Bush je leta 2004 predstavil še Inicijativo za večji Bližnji vzhod (*Greater Middle East Initiative*), ki obravnava demokratizacijo in modernizacijo Bližnjega vzhoda s ciljem preprečevati terorizem. ZDA sicer zagovarjajo načelo, da mora biti demokratizacija izpeljana od znotraj (in ne z zunanjim posredovanjem), kljub temu pa je inicijativa v ozračju po iraški vojni izzvenela kot neokolonialistična pretenzija ZDA in je naletela na neodobranje s strani vlad arabskih držav. Ob tem se zopet postavlja vprašanje načelnosti zunanje politike ZDA, saj po eni strani podpira avtoritarne režime, ki delujejo v skladu z interesi ZDA (npr. general Musharaf v Pakistanu), »žuga« pa tistim, ki ne sledijo volji ZDA.

Največ vpliva na Bližnjem vzhodu imajo nedvomno ZDA. V letu 2002 so ZDA Izraelu namenile 2,8 milijarde dolarjev.³⁶ Izrael je tako največji prejemnik pomoči ZDA (Zakaria, 2003: 23). ZDA pa želijo biti tudi razsodnik v sporu. So glavni posrednik v sporu, v Varnostnem svetu OZN pa onemogočajo sprejetje po njihovem mnenju »neuravnoteženih« resolucij, ki bi primorale Izrael k uresničevanju resolucij Generalne skupščine OZN in h končanju okupacije Zahodnega brega ter Gaze. Izrael lahko zato še naprej krši mednarodno pravo in resolucije OZN, kar pa nedvomno povzroča frustracijo in občutek krivice v arabskem svetu.

Tudi EU namenja veliko svoje pozornosti in naporov v mirno reševanje spora med Izraelom in Palestino. Poleg ZDA, Rusije in OZN je EU ena izmed strani v kvartetu za reševanje izraelsko-palestinskega spora. EU je v regijo napotila posebnega odposlanca za Bližnji vzhod, poleg tega pa predseduje regionalni delovni skupini za ekonomski razvoj s sedežem v Ammanu, v Jordaniji, saj se zaveda, da je za rešitev konflikta bistvenega pomena tudi finančna pomoč in trajna ekonomska rast. EU in njene države članice so največji donator Palestincem (v letih 1994-1999 so prispevale 1,6 milijarde evrov pomoči in posojil). Pomoč EU predstavlja kar 60 % mednarodne pomoči, ki jo prejemajo Palestinci. Poleg tega EU in njene države članice namenjajo preko 100 milijonov evrov letno za Agencijo OZN, ki skrbi za palestinske begunce (UNRWA). Približno 20 milijonov evrov letno pa namenja EU projektom za vzpodbujanje stikov med Izraelci in Arabci (seminarji, festivali ipd.) ter čezmejno sodelovanje občin, strokovnjakov in nevladnih organizacij (European Commission, 2001: 11). Ob tem lahko opazimo razkorak med ekonomskim in političnim vplivom EU na Bližnjem vzhodu, saj kljub dejstvu, da je EU največji donator za Palestinska avtonomna območja, vseeno nima temu primerne političnega vpliva. Vloga EU je omejena na dajanje iniciativ in objavljanje komentarjev k aktualnim političnim dogodkom, ki pa jih nobena stran ne upošteva. Izraelci celo obtožujejo EU podpiranja palestinskega terorizma in ji zato odtegujejo vlogo posrednika v sporu. Da bi resno sprejeli vlogo EU, bi le-ta morala biti zmožna učinkovitega političnega delovanja, odločno podprtega z ekonomskimi in vojaškimi sredstvi. Trenutno pa odločitve EU nimajo učinkovitih sredstev, s katerimi bi jih udeležili v mednarodnih odnosih.

Zaključimo lahko, da je rešitev izraelsko-palestinskega konflikta bistvenega pomena za mir na Bližnjem vzhodu ter na svetu. Razrešitev spora bi omogočila demokratizacijo in razvoj arabskih držav, obenem pa tudi uspešnejši boj proti terorizmu.

---

³⁶ To znaša 7,3 % proračunskih prihodkov Izraela, ki so po oceni za leto 2003 znašali 35,5 milijarde dolarjev (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/is.html>, 10.8.2004).

5.3.7 Različna mnenja glede Mednarodnega kazenskega sodišča

Mednarodno kazensko sodišče ima sedež v Haagu, na njem pa sodijo obtoženim za genocid, vojne zločine in zločine proti človečnosti. Ustanovljeno je bilo z Rimskim statutom, sprejetim leta 1998. ZDA, Rusija in Kitajska pa niso podpisnice statuta (STA, 12.1.2004). Rimski statut omejuje jurisdikcijo sodišča le na ozemlje in državljane države, ki je ratificirala Rimski statut, in na primere, ko država sama ne preganja domnevnih storilcev mednarodnih hudodelstev, bodisi zaradi nezmožnosti ali zaradi nepripravljenosti. Mednarodno kazensko sodišče bi lahko preiskovalo državljane ZDA le, če bi ti zagrešili mednarodne zločine na ozemlju države pogodbenice Rimskega statuta in se ameriški pravosodni organi na to ne bi odzvali (Pezdirc, 2003: 5).

ZDA so nasprotovale ustanovitvi Mednarodnega kazenskega sodišča in sedaj vodijo globalno kampanijo sklepanja bilateralnih sporazumov o neizročanju ameriških državljanov Mednarodnemu kazenskemu sodišču. Po mnenju ZDA je Mednarodno kazensko sodišče organizacija, ki je v nasprotju s temeljnimi ameriški predpisi in ustavnimi načeli suverenosti in neodvisnosti (<http://www.useu.be/Categories/Justice%20and%20Home%20Affairs/Index.htm#International%20Criminal%20Court>, 28.7.2004). ZDA se tudi bojijo, da bi zaradi pomanjkanja nadzora sodišča lahko prišlo do politično motiviranih tožb zoper njene državljane. Zato so ZDA avgusta 2002 sprejele zakon o varovanju ameriških pripadnikov državne službe, ki pooblašča predsednika ZDA, da uporabi vsa nujna in primerna sredstva (tudi oboroženo silo) za osvoboditev ameriških državljanov, ki bi jih pridržalo ali obsodilo Mednarodno kazensko sodišče (Pezdirc, 2003: 5).

Američani so leta 2002 od Varnostnega sveta OZN prvič izsilili imuniteto za svoje državljane, ki sodelujejo v mirovnih operacijah OZN, potem ko so zagrozili, da bodo zapustili vse mirovne misije OZN. Leta 2003 so imuniteto podaljšali, letošnje leto (2004) pa jim to zaradi razmer po vojni v Iraku ni uspelo (STA, 23.6.2004).

EU nasprotuje ameriški kampaniji sklepanja bilateralnih sporazumov o neizročanju, saj po njenem mnenju le-ti spodkopavajo učinkovitost Mednarodnega kazenskega sodišča. Trojka EU (tekoče, prejšnje in prihodnje predsedstvo Unije) je julija 2004 poslala ameriškemu zunanjemu ministrstvu demaršo, v kateri je izrazila nasprotovanje ameriškim prizadevanjem ter pozvala države, ki so pogodbenice Rimskega statuta, da izpolnjujejo obveznosti iz statuta ter ne sklepajo sporazumov, ki so v nasprotju s statutom (STA, 28.7.2004).

5.3.8 Vprašanje legitimnosti ZDA

V času hladne vojne so ZDA Zahodni Evropi zagotavljale varnost, zato je bila legitimnost moči in globalnega vodstva ZDA vsaj za Evropejce nevprašljiva. ZDA za svoja posredovanja tudi niso iskale odobritve s strani Varnostnega sveta OZN, saj je bil le-ta v času hladne vojne večinoma paraliziran zaradi pogostega veta Sovjetske zveze. Posredovanja ZDA pa se Evropejcem vseeno niso zdela nelegitimna. Legitimnost ZDA je v očeh Evropejcev temeljila na strahu, da Sovjetska zveza predstavlja grožnjo Zahodu, ter na prepričanju, da imajo samo ZDA moč za soočenje s Sovjetsko zvezo (Kagan, 2004: 67-68).

S koncem hladne vojne pa je legitimnost moči in vodstva ZDA postala nesamoumevna. Islamski fundamentalizem in terorizem nista zavzela mesta komunizma v smislu ideološkega nasprotja ter grožnje Zahodu. Večina Evropejcev ni delila z Američani strahu pred orožjem za množično uničevanje v Iraku, Iranu in Severni Koreji. Evropejci ne pričakujejo več zaščite od ZDA, temveč so zaskrbljeni nad tem, kdo bo »nadzoroval« ZDA (Kagan, 2004: 68-69).

Z napadom ZDA na Irak marca 2003, ki ni bil odobren s strani Varnostnega sveta OZN, se je odprlo vprašanje legitimnosti tega napada ter tudi ostalega ravnanja ZDA v svetu. Ameriška administracija ni čutila potrebe po legitimaciji s strani OZN ali Evrope, saj po besedah Rumsfelda »cilj določa koalicijo in ne obratno«. Pripravljenost ZDA, da gredo v Irak tudi brez odobritve Varnostnega sveta, je zamajala evropski pogled na svet in legitimnost. Legitimnost izhaja, po mnenju Evropejcev, iz multilateralnega delovanja in mednarodnih organizacij. Evropejci so na potrebi po legitimnosti vztrajali zaradi svoje zgodovine ter zaradi dejstva, da živijo znotraj mednarodne organizacije - EU, kjer je potrebno multilateralno delovanje. Poleg tega pa je pri vprašanju legitimnosti šlo tudi za vpliv Evrope nad početjem ZDA ter za nadzor nad dogajanjem v svetu. Vprašanje legitimnosti je bila vrsta moči EU, substitut za druge vrste moči (Kagan, 2004: 72-73).

Z napadom na Irak ter z ostalimi nepriljubljenimi potezami Busheve administracije so ZDA izgubile tudi »karizmatični naivni optimizem«, zaradi katerega so bile nekoč občudovane v svetu. Ameriški predsedniki (kot npr. Roosevelt, Kennedy in Reagan) so se s svojimi nasprotniki soočili z nekakšnim optimizmom in idealizmom, ki so ga uspešno skomunicirali tudi svetovni javnosti in si pridobili njeno naklonjenost. Bush pa je s svojo »aroganco« in »obsedenostjo« s politiko moči zapravljal naklonjenost svetovne javnosti. S tem je spregledal dejstvo, ki se ga zavedajo tudi islamski skrajneži, da je ameriški optimizem in »mehka moč« – ter ne ameriška vojaška moč – tisto, kar dela Ameriko privlačno tudi pri

mladini z arabskih ulic, ko jim nudi alternativo domačemu srednjeveškemu fanatizmu (Friedman, 2003: 246-247).

Vprašanje legitimnosti posredovanja v Iraku poraja tudi vprašanje, ali ima prednost spoštovanje načela suverenosti držav ali pa preprečitev masovnega kršenja človekovih pravic. V mednarodnih odnosih ne bi smeli prepustiti presojo o upravičenosti intervencije moralni presoji ter »čutu pravičnosti« posamezne države, zato bi bila edina dolgoročno zadovoljiva rešitev definiranje in kodificiranje humanitarne intervencije ter postopka njene izvedbe v mednarodno pravo tako, da bi le-to priznavale in upoštevale tudi ZDA.

5.4 Sklep

Zgodovinski pregled razvoja odnosov med Evropo in ZDA nam pokaže, da so bili transatlantski odnosi v preteklosti relativno dobri. V času hladne vojne sta bili Evropa in ZDA trdni zaveznici, združevala ju je skupna nevarnost komunizma. Manjši pretresi v transatlantskih odnosih v času hladne vojne so bili nesporazum glede sueške krize leta 1956 ter protesti v 60. letih in v začetku 80. let 20. stoletja, ki pa niso imeli globljih razsežnosti. Po koncu hladne vojne, ko ni bilo več skupne nevarnosti, se je EU integrirala in se počasi osamosvajala izpod ameriške odvisnosti. Dobri odnosi so se nadaljevali tudi v 90. letih 20. stoletja. Začetek 21. stoletja pa je prinesel občutno spremembo odnosa. Ameriški napad na Irak je povzročil val nasprotovanja pri nekaterih evropskih vladah, pa tudi v evropskem javnem mnenju. Odnosi so bili na najnižji točki, dosegli so raven »hladne vojne«. Iraško vprašanje pa ni bila edina točka nestrinjanja. Razlike v pogledih obstajajo tako do reševanja izraelsko-palestinskega spora, do vprašanj kot so Guantanamo, Mednarodno kazensko sodišče, Kyoto itd. Da Evropa ni Amerika, se je pokazalo tudi v reakcijah po terorističnih napadih v Madridu 11. marca 2003. Transatlantski odnosi se v zadnjem času izboljšujejo, sodelovanje se nadaljuje in čeprav razlike v pogledih ostajajo, pa njihov naboj in napetosti, ki jih povzročajo, slabijo.

6 PRIMERJALNA ANALIZA POZICIONIRANJA

6.1 Primerjava ekonomske, vojaške in razvojne moči EU in ZDA

Pomembnost in moč določene sile v mednarodnih odnosih je v veliki meri odvisna od njene ekonomske in vojaške moči ter razvojnih potencialov, s katerimi razpolaga. Omenjeni viri moči posledično odmerjajo tudi politični vpliv v mednarodnih odnosih. Zato želim v tem podglavju primerjati moč ZDA in EU na ekonomskem, vojaškem in razvojnem področju.

6.1.1 Primerjava ekonomske moči

EU predstavlja največjega konkurenta ZDA ravno na ekonomskem področju. Z razširitvijo EU na 25 držav članic je njen BDP presegel višino ameriškega BDP. Svet je na ekonomsko-gospodarskem področju že multipolaren: ZDA, EU in Japonska so trije ekonomski centri sveta, ki so izoblikovali ekonomske bloke - Severna Amerika, Evropa, Vzhodna Azija. Kitajska je danes četrta največja ekonomija na svetu (glede na BDP v kupni moči) in če bo ohranila zdajšnjo stopnjo gospodarske rasti (t.j. prb. 9 % letno), se bo v 20 letih pridružila ZDA, EU in Japonski kot gospodarska velesila. Podobno bi lahko sčasoma dosegla tudi Indija (Francis, 2004). Dejstvo pa je, da so ZDA ekonomsko uspešnejše od EU. Ekonomski kazalci, kot so BDP *per capita*, stopnja brezposelnosti, produktivnosti in gospodarske rasti, so ugodnejši v ZDA kot pa v EU (2004 b, 75).

Na trgovinskem področju pa se položaj ZDA slabša. ZDA so imele v trgovini z EU leta 2003 85 milijard USD primanjkljaja. Kljub padanju dolarja v odnosu do evra, ki bi po teoriji podražil uvoz in pocenil ter stimuliral ameriški izvoz, pa ameriški uvoz narašča hitreje kot izvoz. Primanjkljaj trgovinske bilance ZDA je tako v letu 2003 znašal 530,7 milijard USD, kar znaša 5,1 % ameriškega BDP, v letu 2004 pa se bo po ocenah še povečal (Bater, 2004).

Tekmovanje med EU in ZDA na trgovinskem področju se odraža tudi v sporih pri Svetovni trgovinski organizaciji (WTO). EU je tudi na tem področju v zadnjem obdobju uspešnejša, saj je organizacija v večini zadnjih primerov razsodila, da so bile odločitve ZDA v nasprotju s pravili trgovinske organizacije (npr. glede subvencij za bombaž, carin na jeklo itd.) (Meller in Becker, 2004).

EU dokaj uspešno konkurira ZDA na monetarnem področju. Skupna evropska valuta evro je s svojo ustanovitvijo postala druga najpomembnejša valuta sveta. Evro si takoj po

svoji ustanovitvi ni pridobil zaupanja vlagateljev, saj je od začetka leta 1999 pa do jeseni 2000 v odnosu do ameriškega dolarja izgubil 20 % svoje vrednosti (Jenko, 2001: 8-9). Trend se je obrnil v sredini leta 2002 in od takrat se je vrednost evra v odnosu do dolarja zvišala za 25 do 30 %. Z namenom stabilizacije svojih transakcij so Rusija, Kitajska, Severna Koreja, Malezija in nekatere druge države del svojih deviznih rezerv iz dolarjev pretopile v evre, kar je nadalje zvišalo vrednost evru (Carson, 2003). Glavni razlog vzpona evra pa ni bila moč evra ali uspešnost evropske ekonomije, temveč predvsem šibkost dolarja kot posledica naraščajočega primanjkljaja ZDA v trgovinski bilanci, naraščajočega zadolževanja zaradi proračunskega deficita ter zmanjšanja tujih investicij v ZDA. Kljub temu pa ostaja dolar glavna svetovna valuta v mednarodnih finančnih transakcijah, poleg tega pa so tudi cene nafte, zlata in večine surovin nominirane v ameriških dolarjih.

Dominantna vloga dolarja pa postaja vedno manj samoumevna. Oktobra 2003 je ruski predsednik Putin izjavil, da bi Rusija bila pripravljena obračunavati ceno nafte v evrih, namesto v ameriških dolarjih, saj Rusija kot druga največja izvoznica nafte na svetu več kot pol svoje nafte izvozi prav na trg EU. Podobne pomisleke je imel tudi venezuelski predsednik Hugo Chavez Frias, kar je poželo val ogorčenja v ZDA. Najverjetneje bi tudi Iran in nekatere druge arabske države bili pripravljene preiti na obračunavanje cen nafte v evrih zaradi političnih razlogov, podobno kot je Sadam leta 1999 začel prodajati iraško nafto za evre. Prehod obračunavanja cen nafte iz dolarja na evro bi lahko imel velike posledice za svetovno ravnovesje moči - prizadelo bi ameriško ekonomijo ter koristilo evropski, saj bi države velik del svojih deviznih rezerv iz dolarjev preusmerile na evro. Dolarji predstavljajo skoraj dve tretjini svetovnih deviznih rezerv med drugim tudi zato, ker poteka trgovanje z nafto v dolarjih. Slednje tudi omogoča ZDA, da uvozijo več kot pa izvozijo, razliko (oz. deficit trgovinske bilance) pa plačajo s »tiskanjem dolarjev«, ki nato krožijo v svetovnem finančnem sistemu. Morebitni prehod obračunavanja cene nafte iz dolarja na evro bi nedvomno sprožil veliko nasprotovanje ZDA ter bi dodobra pretresel svetovni finančni sistem in trg nafte, zato se trenutno zdi malo verjeten (Belton, 2003; Carson, 2003).

6.1.2 Primerjava vojaške moči

ZDA trenutno uživajo absolutno vojaško premoč v svetu. Vojaški proračun ZDA je po ocenah za leto 2004 enak seštevku vojaških proračunov vseh ostalih držav sveta, kot je že bilo povedano v prejšnjih poglavjih. Na drugi strani pa EU še nima učinkovite skupne obrambne politike. Enote za hitro posredovanje niso evropska vojska, so le oblika medsebojnega sodelovanja držav članic na obrambnem področju. Odločanje v obrambnih zadevah je v

pristojnosti vsake posamezne članice. Države EU imajo skupno število vojakov sicer večje od števila vojakov ZDA, vendar pa nimajo enotne obrambne politike. Zato je pri analizi vojaške moči EU bolj smiselno analizirati vojaške moči posameznih držav članic.

Dogodki 11. septembra so prinesli porast vojaškega proračuna ZDA. Z 296 milijard USD leta 1997 se je do leta 2003 povzpel na 379 milijard, proračun za leto 2005 pa predvideva 417 milijard USD, kar pa ne vključuje stroškov obnove Iraka in Afganistana. Če vključimo še predvidene stroške za obnovo, znesek doseže 500 milijard USD. Vojaški proračuni "ameriških tekmic" so po večini desetkrat nižji. Japonska nameni za obrambo 44, Francija 40, Velika Britanija 35 in Kitajska 26 milijard USD (Deen, 2004).

Medtem ko vojaški proračun v ZDA strmo narašča, pa v Evropi lahko zaznamo trend stagnacije ali (v nekaterih državah) celo krčenja izdatkov za obrambo. Zato lahko sklepamo, da se bo vojaška premoč ZDA nadaljevala v 21. stoletju, saj ZDA trenutno nimajo tekmeca na vojaško-obrambnem področju.

6.1.3 Primerjava razvojnih potencialov

Vlaganja v raziskave in razvoj, tehnologijo, infrastrukturo, izobraževanje ipd. bistveno vplivajo na dolgoročni razvoj in konkurenčnost gospodarstva. EU na področju razvoja in raziskav zaostaja za ZDA in Japonsko. V obdobju 1995-1999 so vložena sredstva v raziskave in razvoj znašala 2,5 % BDP v ZDA, skoraj tri odstotke na Japonskem, v EU pa zgolj 1,8 % BDP. Unija pa tudi navkljub dejstvu, da »proizvede« več doktorjev znanosti kot ZDA, zaostaja v deležu zaposlenih raziskovalcev - v istem obdobju je bil delež le-teh 0,8 % vseh zaposlenih v ZDA, en odstotek na Japonskem, v EU pa 0,5 % zaposlenih. Podobno zaostaja EU tudi po številu prijav patentov glede na število prebivalcev. Nižja je tudi raven akumuliranega znanja, saj se znanstveni dosežki slabo prenašajo na področje tehnoloških inovacij (http://www.siol.net/novice/default.asp?site_id=1&page_id=8&article_id=1804082208404226, 8.9.2004).

ZDA so v 90. letih 20. stoletja doživele svoj gospodarski razcvet prav zaradi »informacijske revolucije« - t.j. pojava interneta ter novih tehnologij (mikroelektronika, računalništvo, telekomunikacije itd.), ki je nastala kot posledica dolgoletnih vlaganj ZDA na tem področju. ZDA bodo še nekaj časa črpale iz interneta in novih tehnologij največjo korist. Po mnenju Thurowa se nam v bližnji prihodnosti obeta nova revolucija, tokrat v biotehnologiji. Ljudje znajo prvič v svoji zgodovini spremeniti genetsko kodo, kar obeta revolucijo ne samo v kmetijstvu in prehranski industriji, temveč tudi v farmaciji in medicini ter na ostalih področjih. Največ dobička pa bi v novi revoluciji zopet pobrale ZDA, ki že vsaj

20 let intenzivno vlagajo v to področje. Evropa pa je, kot v svojih novejših analizah ugotavlja Thurow, na tem področju žal povsem »zaspala«. Zaradi strahu pred gensko spremenjenimi organizmi so se Evropejci odločili, da v novi biotehnološki revoluciji ne želijo sodelovati (<http://www2.arnes.si/%7Egmbiigim2/zaton.htm>, 8.9.2004 in Thurow, 2003: 3-4).

Ob tem pa je tudi razumljivo dejstvo, da uspešni evropski znanstveniki odhajajo v ZDA, kjer imajo boljše delovne pogoje in večje dohodke. Ne moremo pa niti zanemariti dejstva, da so zakonodaja in regulacije ohlapnejše v ZDA kot pa v EU, kar omogoča znanstvenikom več raziskovalne svobode. Zaradi podobnih razlogov je evropsko farmacevtsko podjetje Novartis preselilo sedež svojega raziskovalnega oddelka v Cambridge, Massachusetts, v ZDA. Razlogi za to odločitev so bili, da ima bostonski okoliš največjo koncentracijo znanstvenikov za farmacijo in biologijo na svetu, poleg tega pa so tudi želeli »pobegniti« togim in kompleksnim regulacijam v EU (Thurow, 2003: 6).

Ambiciozni razvojni cilji, ki si jih je zastavila EU v Lizbonski strategiji, se žal ne uresničujejo. EU se ne približuje dovolj uspešno zastavljenemu cilju, po katerem naj bi do leta 2010 namenjala 3 % BDP za vlaganja v raziskave in razvoj, ter ne postaja najbolj konkurenčno gospodarstvo na svetu. Napovedi demografskih trendov v Evropi pa kažejo, da se v prihodnosti lahko zgodi, da bo morala EU namesto načrtovanega vlaganja v prihodnost (raziskave in razvoj, izobraževanje) vse več denarja namenjati za pokojnine in socialno varnost, kar predstavljam v nadaljevanju.

6.1.4 Demografski trendi v EU in ZDA

Demografski trendi pomembno vplivajo na razvojne možnosti neke družbe. V tem pogledu imajo ZDA bistveno bolj ugodno demografsko strukturo od EU. Rodnost v ZDA je višja in skupaj z migracijami preprečuje prehitro staranje družbe. Projekcije demografskih trendov pa Evropi napovedujejo zaton. Stopnja rodnosti upada, življenjska doba pa se daljša. Po napovedih naj bi bila leta 2050 kar tretjina Italijanov, Špancev in Grkov starejša od 65 let, povprečna starost prebivalcev EU pa bi se približala 50. letu (Ferguson, 2004). V kolikor EU v bližnji prihodnosti ne bo izvedla reform zaposlovanja, pokojninskega sistema in priseljevanja, se bo njen BDP do leta 2050 znižal za 0,4 %, za pokojnine pa bodo morale države namenjati kar 28 % svojega BDP (http://www.24ur.com/naslovnica/eu/20040730_2043968.php?Ara=1i10, 8.9.2004).

Negativne demografske trende bi bilo moč izboljšati tudi z učinkovito politiko priseljevanja. Tudi na tem področju pa obstajajo razlike med EU in ZDA. Medtem ko je migracijska politika ZDA načrtovana in nadzorovana ter se izvaja v obliki »talilnega lonca«,

ki imigrante bolj ali manj pretvori v Američane z ameriškimi vrednotami in ameriško kulturo, pa je Evropa po drugi strani skupek najrazličnejših narodov in kultur, ki ohranjajo svojo kulturno samobitnost ter svoje vrednote. Ker na pragu Evrope arabske države doživljajo veliko rast prebivalstva, je pogosto zaznati strah, da bi kolonizacija evropskih mest s strani arabskih prišlekov vodila v nastanek »Eurabije« (Ferguson, 2004). Dejstvo je, da tako v ZDA kot tudi v EU prihaja do koncentriranja imigrantov v mestnih getih, kar lahko vodi v socialne probleme (kot npr. odtujenost, diskriminacija, nezaposlenost, revščina, kriminal ipd.), družbena kohezivnost pa se ob tem zmanjšuje. Reforma migracijske politike bi morala temeljiti tudi na uspešnem vključevanju imigrantov v širšo družbo po zgledu skandinavskih držav.

6.1.5 Sklep

Različni viri moči, kot so npr. ekonomija, vojska, tehnološki razvoj, ugodni demografski kazalci ipd., posledično odmerjajo tudi politični vpliv države v mednarodnih odnosih. Odnosi v zunanji politiki so pogosto tudi odnosi moči, kjer imajo ekonomska in vojaška sredstva veliko vlogo.

ZDA imajo ekonomsko in tehnološko moč ter nedvoumno vojaško premoč, zaradi česar imajo vse možnosti, da ostanejo vodilna sila tudi v 21. stoletju. Thurow (2003: 6-7) je v začetku 90. let 20. stoletja napovedal, da bo 21. stoletje evropsko, vendar pa je moral svojo tezo spremeniti v korist ZDA. Ugotavlja, da sta Evropa in Japonska danes šibkejši kot pa v začetku 90. let.

Vseeno pa EU predstavlja resno konkurenco ZDA na področju ekonomije in trgovine, kjer se njena vloga še krepi. EU ima tudi pomembno vlogo na tehnološkem področju, ki bi se lahko še okrepila, če bo Unija uspešno sledila zastavljenim ciljem Lizbonske strategije. Od nadaljnje integracije EU pa je odvisno, ali bo lahko Unija zavzela odločilnejšo in enotnejšo politično vlogo v svetu, podkrepljeno z učinkovitimi integriranimi vojaškimi silami.

6.2 Razlike v civilizacijskih in vrednotnih stališčih

Večji del zgodovine so obstajale pomembne razlike med ZDA in Evropo. ZDA so se videle kot nasprotje Evropi. Evropa je predstavljala zatiranje, razredne konflikte, hierarhijo, zazrtost v preteklost, Amerika pa je bila dežela svobode, enakosti, novih možnosti. Toda v

soočenju z drugimi kulturami konec 19. stoletja se je razvila globlja identiteta z Evropo. ZDA 20. stoletja so se močno počutile povezane z Evropo in obratno (Huntington, 1996: 46).

Vrednotne in civilizacijske razlike med ZDA in Evropo pa so prišle do izraza v napetostih ob iraški krizi. Javnomenenjske raziskave v tistem obdobju so pokazale velike razlike v stališčih in vrednotah Američanov in Evropejcev. Medtem ko je 80 % Američanov verjelo, da lahko vojna včasih prinese pravico, se je s tem strinjala manj kot polovica Evropejcev (Kagan, 2004: 65). Razlog lahko vidimo v dejstvu, da je Evropa zaradi zgodovinskih izkušenj nenehnih vojskovanj postala bolj miroljubna. Svet je po evropskem mnenju potrebno urejati z dogovorjenimi pravili obnašanja, pogajanja, posvetovanja in z ostalimi miroljubnimi sredstvi. Uporaba sile pa je le izhod v sili, ki mora biti odobren s strani mednarodne organizacije (npr. OZN). Evropsko mirovništvo in neintervencionizem pa ne temelji zgolj na visokih načelih, ampak tudi na dejstvu, da je Evropa vojaško šibkejša in brez enotne obrambne politike. Po eni strani se zanaša na pripravljenost ZDA, da so »svetovni policaj«, po drugi strani pa od nje zahteva, da svoje moči ne uporablja unilateralno (Lorenci, 2004: 5). Medtem ko se evropska identiteta gradi na nasprotovanju vojni, pa se izogibanje vojni zdi Američanom znak šibkosti in nemoči. ZDA svojo zunanjo politiko še vedno utemeljujejo na iskanju sovražnika in na izključevanju; Evropo pa bi tak pristop vodil v državljansko vojno (Ramoneda, 2003: 39). Zaradi razlik v pogledih na vojno gledajo Američani na Evropejce kot na pomehkužence in dekadentneže, Evropejci pa na Američane kot na bojevite kavboje in neotesance (Rizman, 2004: 20).

ZDA se zdijo Evropejcem precej nasilna država. Smrtna kazen je v južnih državah ZDA redna praksa, ki jo odobrava veliko število prebivalcev. ZDA imajo kar četrtno svetovne populacije zapornikov, njihovo število pa se je v zadnjih dvajsetih letih potrojilo. Stopnja umorov v ZDA je petkrat do šestkrat višja kot v večini evropskih držav. Ameriška ustava zagotavlja državljanom pravico do posedovanja strelnega orožja in ravno orožje na doseg roke pogosto vodi v morije ter strelske obračune. Zdi se, da ameriška identiteta temelji na nasilju, ki je v tesni povezavi z nacionalnimi miti o osvajanju divjega zahoda. Motiv boja dobrega proti zlu, ki je osrednja ameriška kognitivna figura, pa se zdi povprečnim Evropejcem znamenje kulturne in zgodovinske naivnosti ter poenostavljenega gledanja na svet, ki neposredno vodi v ameriški unilateralizem (2002: 14).

Razlike so opazne tudi na religijskem področju. V večini držav Zahodne Evrope se verskih obredov vsaj enkrat na mesec udeležuje manj kot desetina prebivalstva in dobra polovica jih ne veruje v boga. V ZDA pa kar 80 % prebivalcev veruje v boga, poleg tega pa

predsednik vsako jutro prebira Sveto pismo in moli ter je prepričan, da je bog na njegovi strani (Rizman, 2004: 20).

Opazimo lahko tudi razlike v vizijah družbe. Vizija »Ameriške sanje« (*American dream*), po kateri ima vsak Američan priložnost za uspeh v ameriški družbi, ni bila skozi zgodovino občudovana samo v ZDA, temveč tudi v Evropi in drugod po svetu. Novejše raziskave pa kažejo, da kar tretjina Američanov ne verjame več tej viziji in meni, da ne drži več. Na drugi strani Atlantika pa je nastala vizija združene Evrope, ki utemeljuje povezovanje in sodelovanje ter poudarja skupne vrednote, ekonomski in družbeni razvoj. Poraja tudi željo sosednjih držav nečlanic po vključitvi v Unijo. Medtem ko vizija »ameriške sanje« poudarja osebno bogastvo in individualnost, pa evropska vizija daje večji poudarek trajnostnemu razvoju, kakovosti življenja in soodvisnosti (Rifkin, 2004).

Razlikujejo se tudi vrednote glede kakovosti življenja. Evropejci menijo, da Američani »živijo, da bi delali«, medtem ko oni »delajo, zato da bi živeli«. Dejstva potrjujejo, da povprečni plačani dopust v Evropi znaša okoli šest tednov, medtem ko v ZDA zgolj dva tedna. Razlike v kakovosti življenja se kažejo tudi v drugih podatkih: Umrljivost dojenčkov v ZDA je večja od povprečja v EU. Povprečna življenjska doba v EU-15 je 78,2 let, medtem ko je v ZDA nižja - 76,9 let. Razlike so opazne tudi pri neenakosti in distribuciji premoženja. Vseh 18 zahodnoevropskih držav ima nižjo stopnjo neenakosti med revnimi in bogatimi kot pa ZDA (*ibid.*).

Skrb vzbujajoča pa se zdi tudi izguba medčloveških povezav med obema stranema Atlantika. Čeprav so potovanja in stiki čez Atlantik na zelo visoki stopnji, pa obstajajo pomanjkljivosti pri percepciji in razumevanju kultur ter vrednot. Ameriško znanje o Evropi je pogosto omejeno na poslovne zadeve, evropski pogled pa pogosto ne seže preko stereotipov o smrtni kazni, nepravičnem sistemu zdravstvenega varstva, občirni ameriški populaciji zapornikov in kriminalcev (Kissinger, 2002: 35).

Seveda pa imata EU in ZDA tudi veliko skupnih vrednot, kot so vera v demokracijo, svobodo, človekove pravice, tržno ekonomijo, pravno državo ipd. Promoviranje demokracije in človekovih pravic je zunanjepolitična naloga tako ZDA kot EU. Motivi za pospeševanje demokracije v drugih državah temeljijo na prepričanju, da je demokracija najboljša oblika vladanja ter da se je lažje sporazumovati z vladami, ki imajo ista demokratična načela, kar zagotavlja mednarodni mir in varnost (Light v Smith in Light, 2001: 75, 83).

EU in ZDA imata tako veliko skupnih vrednot ter sta si kulturno izredno blizu. Vseeno pa obstajajo pomembne razlike v pogledih na uporabo vojaške sile, nadzor nošenja strelnega orožja, religijo, smrtno kazen, vizijo družbe in kakovost življenja. Ocenjujem pa, da

vrednotne in civilizacijske razlike med ZDA in Evropo niso takšne narave, da bi predstavljale medsebojno grožnjo, niti niso tako velike, da bi ogrožale sobivanje in sodelovanje med ZDA in EU.

6.3 Razlike v vizijah modela ureditve sveta

Ob ameriški invaziji na Irak marca 2003 je nemški zunanji minister Fischer z vprašanjem »/k/akšen svetovni red želimo?« poudaril bistvo razhajanj med ameriškim in evropskim pogledom na situacijo. Razlika ni bila zgolj taktične narave, temveč kot je rekel francoski zunanji minister de Villepin, šlo je za »dve viziji sveta«, za načela ureditve sveta (Kagan, 2004: 65-67). Postaja očitno, da je svetovni red, ki nastaja po 11. septembru drugačen kot Westphalski red³⁷, ki je temeljil na suverenosti držav, ravnotežju moči in nevmešavanju v notranje zadeve držav (Kissinger, 2002: 21-22).

Ravnanje ZDA je v obdobju po 11. septembru precej bolj odkrito unilateralno. Ameriški predsednik Bush je umaknil ZDA iz Kyotskega protokola o omejevanju izpusta toplogrednih plinov v ozračje, nasprotoval je vzpostavljanju Mednarodnega kazenskega sodišča, prekinil pogodbo z Rusijo o omejevanju števila protibalističnih raket itd. (Zakaria, 2003: 22). Bush je že v prvem letu vladanja umaknil ZDA iz petih mednarodnih pogodb. Za svojo administracijo je zahteval popolno svobodo delovanja v mednarodni areni, kar ga je tudi stalo priljubljenosti v očeh svetovne javnosti (Zakaria, 2003: 24).

Osnovna razlika med Evropo in ZDA v viziji ureditve sveta torej poteka po liniji multilateralno - unilateralno. ZDA so vedno dajale prednost »liberalnim načelom interveniranja« pred Westphalskim modelom svetovnega reda, čigar suverena enakost držav je uzakonjena v Ustanovni listini OZN. ZDA so si pridržale pravico, da posredujejo, ko se jim to zdi nujno, kar se je tudi pokazalo ob napadu na Irak brez odobritve Varnostnega sveta. Za Američane Varnostni svet OZN ne more biti edini vir mednarodne legitimnosti, saj le-ta tudi v preteklosti ni bil zmožen odločanja in legitimiranja posredovanj ZDA po svetu³⁸ (Kagan, 2004: 73, 79). Legitimnost je po mnenju ZDA temeljila na »koaliciji voljnih« in načelih boja proti terorizmu, saj Američani razumejo multilateralizem kot posvetovanje z zavezniki ter pridobitev njihove podpore. Za razliko od Američanov pa je za Evropejce multilateralizem to,

---

³⁷ Westphalski mednarodni sistem izhaja iz Westphalske pogodbe, ki je leta 1648 končala tridesetletno vojno in je utemeljila princip suverenosti držav v Evropi (Mansbach, 1994: g-24).

³⁸ Predvsem v času hladne vojne, ko je delo Varnostnega sveta bilo paralizirano zaradi uporabe veta, pa tudi v kasnejšem obdobju; npr. leta 1994 - posredovanje ZDA na Haitiju, 1998 - bombardiranje Iraka, 1999 - bombardiranje ZR Jugoslavije in posredovanje na Kosovu (Kagan, 2004: 74).

da se pred začetkom akcije, ki mora biti v skladu z mednarodnim pravom, doseže legitimacija s strani mednarodnih multilateralnih organizacij. Posredovanje leta 1999 na Kosovu brez odobritve Varnostnega sveta je bilo z evropskega zornega kota izjema, njen namen pa je bil preprečiti humanitarno katastrofo. Humanitarna narava operacije in široka podpora držav ter javnosti sta po mnenju Evropejcev zagotavljali legitimnost (Kagan, 2004: 74).

Navkljub zagotovilom ameriškega državnega sekretarja Powella, da se ZDA trudijo uporabljati svojo moč z razumevanjem pogledov drugih ter da podpirajo multilateralizem ter dialog (<http://www.useu.be/BackForth/index.htm>, 10.8.2004) se zdi, da je bilo ravnanje Busheve administracije pogosto unilateralno. Če so prejšnje administracije vsaj deklarativno zagovarjale multilateralizem, se je Busheva administracija od tega oddaljila. Umik iz vrste mednarodnih pogodb, samovoljno ravnanje v svetu ter želja po svetovni nadvladi vzbujajo vtis, da so ZDA vstopile v obdobje neokolonializma, v katerem ima nacionalni interes prednost pred mednarodnim redom (Lorenci 2004: 5). Čas pa bo tudi pokazal, ali gre zgolj za prehodni pojav zdajšnje administracije, ali pa gre za novejši trend, ki je posledica vojaške premoči ZDA v svetu.

Razlike v vizijah ureditve sveta lahko že dalj časa opazujemo tudi na ekonomsko-socialnem področju. ZDA ter deloma tudi Velika Britanija zagovarjajo politiko ekonomskega neoliberalizma, za katerega je značilna privatizacija javnih služb, država pa obdrži zgolj funkcijo regulatorja pravil. Za razliko pa si večina zahodnoevropskih držav trudi ohraniti državo blaginje in socialno državo, ki nudi socialne bonitete manj privilegiranim delom prebivalstva (Lorenci, 2004 b: 5). Posledice različnih ekonomsko-socialnih sistemov lahko opazimo v razlikah v družbenih neenakostih. V razvitih državah Evrope ima najbogatejša petina prebivalstva trikrat do štirikrat višje dohodke kakor najrevnejša petina. Podobno je tudi na Japonskem, kjer znaša faktor 3,4. Razlika pa je očitna v Veliki Britaniji, kjer znaša faktor neenakosti 6,5; v ZDA pa celo 8,9 (Močnik, 2003). Zdi pa se, da v svetu ameriški model neoliberalizma prevladuje nad evropskim modelom socialne države, saj si revnejši del sveta socialne države ne more privoščiti, poleg tega pa narava globalnega kapitalizma in globalizacije ni naklonjena socialnim izdatkom, ki lahko znižujejo mednarodno konkurenčnost države (Lorenci, 2004 b: 5). Obstoje socialne države ter države blaginje v južni in srednji Evropi bo mogoč, če bodo države prevzele razvojni model severnoevropskih držav konsenza, kjer uspešno gospodarstvo, temelječe na inovacijski konkurenčnosti in znanju, zagotavlja razvojno varnost, visoko zaposlenost prebivalstva in visoko raven socialnega varstva (Sočan et al., 2004: 6).

6.4 Zunanjepolitične razlike

S koncem hladne vojne sta Evropa in ZDA postali manj politično soodvisni. Evropa se je »postavila na svoje noge«, čutila se je manj ogroženo in zato manj odvisno od ameriške vojaške in politične moči. ZDA pa so postale velesila brez tekmeca in brez »nadzora«, ki ga je nekoč vršilo ravnovesje sil. Z vedno večjo medsebojno neodvisnostjo ZDA in Evrope so se vedno bolj kazale tudi medsebojne razlike.

Zunanjepolitične razlike so posebno opazne na področjih, kot so reševanje izraelsko-palestinskega konflikta, uveljavitev Kyotskega protokola o zmanjšanju emisij toplogrednih plinov v ozračje ter podpora Mednarodnemu kazenskemu sodišču. 11. september in vojna proti terorizmu pa sta poudarila tudi razlike med ZDA in Evropo glede vizije ureditve sveta, kar se je izrazito pokazalo pri napadu na Irak ter pri vprašanju (ne)spoštovanja pravic pridržanih v ameriških zaporih na Guantanamu. Omenjene razlike sem že predstavil in analiziral v prejšnjem poglavju diplomskega dela.

Napad na Irak je nedvomno pomenil najnižjo točko v transatlantskih odnosih po drugi svetovni vojni. Po mnenju Kagana (2004: 70-71) je bilo bistvo napetosti v transatlantskih odnosih v času iraške krize dejstvo, da so Evropejci uvideli, da nimajo več nadzora oz. da jih ZDA več ne upoštevajo. Ameriška moč in hegemonija po mnenju Kagana (*ibid.*) ne ogrožata varnosti in avtonomije Evrope, zato se Evropejci ne bojijo, da jih bodo ZDA skušale nadzorovati, bojijo pa se, da so izgubili vpliv na ZDA in posledično vpliv na svetovne zadeve.

Razlog napetosti ob iraški krizi je bila tudi razlika med ZDA in Evropo v dojemanju nevarnosti. Večina Evropejcev je menila, da ZDA po 11. septembru pretiravajo z bojem proti grožnji terorizma. Američani pa so bili prepričani ravno nasprotno, da je napad na Irak nujen del boja proti terorizmu. Uspešno varnostno sodelovanje pa je omajano, če se ZDA in EU ne moreta sporazumeti o naravi in resnosti groženj ter načinih soočenja z njimi (Kagan, 2004: 86).

Ne gre pa zanemariti niti razlik zaradi izkušenj političnih generacij, ki so deloma prispevale k medsebojni oddaljitvi stališč. Generacija politikov, ki je v Evropi vladala v 90. letih 20. stoletja, je imela izkustvo ameriške pomoči Evropi v in po 2. svetovni vojni in zato je posledično zaupala v moč ZDA ter bila prepričana v nujnost zavezništva z ZDA. Nova generacija politikov na začetku 21. stoletja pa je odraščala v obdobju protestnih gibanj v 60. in 70. letih proti vlogi ZDA v Vietnamu ter ob protestih proti namestitvi jedrskih izstrelkov v Evropi v 80. letih 20. stoletja. Posledica tega je lahko tudi drugačna percepcija in odnos do vloge ZDA v svetu (Kissinger, 2002: 41).

Antiameriški sentimente v Evropi so ob napadu koalicijskih sil pod vodstvom ZDA na Irak dosegli vrhunec, ki mu ne moremo najti primerjave v zgodovini. Raziskava evropskega javnega mnenja novembra 2003 je tako dala presenetljive rezultate. Zajela je 500 anketirancev iz vsake države članice EU in je pokazala, da 59 % vprašanih meni, da je Izrael največja nevarnost za svetovni mir. Na drugo mesto pa so se s 53 % uvrstili Iran, Severna Koreja in ZDA. Burnim reakcijam iz Izraela je sledilo opravičilo in pojasnilo s strani predstavnikov Unije, češ da je bilo anketno vprašanje zavajajoče³⁹ (Delo, 5.11.2003). Nedvomno pa raziskava odraža občutke evropske javnosti v času napada na Irak, ko je obveljalo prepričanje, da ZDA z napadom spodkopavajo svetovni red.

Nasprotovanje nekaterih evropskih držav s Francijo in Nemčijo na čelu ameriškemu načinu reševanja krize je razvnelo strasti tudi v ZDA. Ameriški domoljubi so pozivali k bojkotu francoskih izdelkov, ker je Francija nasprotovala resoluciji Varnostnega sveta, ki bi legitimirala uporabo sile v Iraku. Priznani zunanjepolitični analitik in komentator Friedman (2003: 280) je predlagal, da bi francoski stalni sedež v Varnostnem svetu dobila Indija. Vsesplošna pa je bila ogorčenost ameriške javnosti, da Francija, ki so jo ZDA osvobodile v drugi svetovni vojni, tako nevhvaležno »nagaja« ZDA pri osvoboditvi Iraka. Obrambni minister Rumsfeld je države nasprotnice vojne označil za staro Evropo, katere pomen v svetu se zmanjšuje. Pohvale pa so doživele nove članice EU - države Srednje in Jugovzhodne Evrope, ki so podpirale ZDA. Te države, po mnenju ameriškega predsednika, razumejo nevarnost zla in zatiranja, saj so ga izkusile na lastni koži (v komunizmu), in ker se zavedajo vrednosti svobode, so se pripravljene boriti proti zlu (STA, 23.1.2003). Če so ZDA Evropo v preteklosti videli kot naravnega zaveznika v boju za skupne vrednote, kot so demokracija, svoboda itd., pa je iraška kriza ta pogled spremenila: Evropejci oz. zgolj del njih (zbran okoli francosko-nemške naveze) se je iz zaveznikov prelevil v ameriške nasprotnike.

Za prihodnost transatlantskih odnosov je pomembno, ali predstavlja nestrinjanje in nasprotovanje med ZDA in Evropo, ki se je pokazalo ob iraški krizi, zgolj enkratni dogodek ali pa tendenco v medsebojnih odnosih. Dejstvo je, da so ob »osamosvajanju« Evrope in odsotnosti pomembne skupne grožnje, ki bi silila ZDA in Evropo v sodelovanje, razlike v pogledih in predvsem zaznavanja teh razlik vedno močnejša. Ob iraški krizi so te razlike prišle poudarjeno do izraza. Kljub temu pa po moji oceni transatlantsko partnerstvo povezujejo skupne vrednote, ki nudijo temelj za bodoče sodelovanje in dobre odnose.

---

³⁹ Anketno vprašanje se je glasilo: "Za vsako od navedenih držav (...) povejte, ali je po vašem mnenju nevarna za svetovni mir?" Anketiranci so odgovarjali z da ali ne za vsako od navedenih držav.

Ugotovitvi, da so transatlantske napetosti bolj izjema kot pa tendenca, ki bi se utegnila nadaljevati ali celo stopnjevati v prihodnosti, pritrjujejo tudi javnomnenjske raziskave, opravljene v začetku leta 2004 v nekaterih zahodnoevropskih državah. Pokazale so, da manjšina vprašanih ne mara Američanov ali ZDA, večina pa ne mara predsednika Busha. Zgolj 13 % javnosti ima negativno mnenje o Američanih, 33 % ima negativne poglede na ZDA, toda kar 70 % ima negativno mnenje o Bushu in kar 69 % javnosti ima negativno mnenje o politiki ZDA glede Iraka (Regan, 2004). Rezultati te raziskave dajejo vtis, da so napetosti v transatlantskih odnosih morda predvsem posledica nestrinjanja s politikami Busheve administracije in da morda nimajo širših in trajnejših razsežnosti.

Prihodnost transatlantskih odnosov je potemtakem odvisna tudi od prihodnjih ameriških predsednikov. Bush se ni izkazal za najbolj priljubljenega v svetu in je s svojim ravnanjem zaostрил transatlantske odnose. V kolikor bi na volitvah novembra 2004 zmagal demokratski predsedniški kandidat Kerry, bi se lahko nadejali otoplitve odnosov. Kerry je internacionalno usmerjen (govori tuje jezike, potuje in ima dolgo zgodovino delovanja v senatnem zunanjepolitičnem odboru), zato lahko pričakujemo, da bo imel boljši »posluh« za mednarodne odnose, predvsem pa bolj uspešen in vljuden pristop v postopanju z zunanjepolitičnimi zadevami.

6.5 Tekmovanje namesto partnerstva?

Poraja se vprašanje, kakšna bo narava odnosov med ZDA in Evropo v prihodnje, če upoštevamo vse spremenjene okoliščine in vedno bolj očitne razlike. Nekateri avtorji zagovarjajo tezo, da bo tekmovanje za hegemonistično prevlado morebiti vodilo v zaostrovanje odnosov med EU in ZDA, drugi pa se bolj ukvarjajo z možnostmi transatlantskega partnerskega sodelovanja in izboljševanjem partnerskih odnosov. Oboje predstavljam v tem podpoglavju.

6.5.1 Možnosti tekmovalnih odnosov

Teorije hegemonističnih sil pravijo, da rivalstvo nastane med najbolj vplivnimi državami. Osnovna komponenta novega rivala, ki izzove moč hegemonu, je poleg vojaških kapacitet tudi nasprotna ideologija, ki izzove kulturno vodstvo hegemonu in predlaga drugačen svetovni nazor in drugačno ureditev (Bornschiefer in Chase-Dunn, 1999: 7). Drugače meni Walter Goldfrank (Bornschiefer in Chase-Dunn, 1999: 3-4), ki predvideva, da bo svetovni red v prihodnosti presegel hegemonijo posamezne sile. Trdi, da bo svet iz trilateralnega

upravljanja (ZDA, Japonska in Evropa z Nemčijo na čelu) v naslednjih 50-60 letih prešel v novo bipolarnost, kjer bodo ZDA skupaj z Japonsko in Vzhodno Azijo soočene z razširjeno Evropo v zavezništvu z Rusijo. Za razliko pa Brigitte Schulz (Bornschiefer in Chase-Dunn, 1999: 227, 233) pravi, da gospodarski vzpon Vzhodne Azije z Japonsko na čelu zaradi izredno kompetitivne ekonomije in nižjega stroška dela predstavlja izziv Zahodu, kar bo s časom vodilo v tesnejšo povezovanje ZDA in EU. Po teoriji Terryja Boswella (Bornschiefer in Chase-Dunn, 1999: 279-280) pa bodo državne hegemoni zamenjale meddržavne vladne organizacije, ki bodo obvladovale svetovno ekonomijo. Te so EU, NAFTA⁴⁰ v Severni Ameriki in AFTA⁴¹ v Aziji. Takšna delitev po njegovem mnenju bolj odslikava realnost transnacionalnega kapitala in regionalne soodvisnosti, saj v pogojih globalizacije država sama ne more več regulirati ekonomsko organiziranost transnacionalnih podjetij.

Zastavlja se nam tudi vprašanje možnosti hegemonistične vojne, s katero po teorijah hegemonističnih sil novonastali hegemon prevzame pozicijo starega hegemoni. Christopher Chase-Dunn in Bruce Podobnik (Bornschiefer in Chase-Dunn, 1999: 49-54) trdita, da je verjetnost hegemonistične vojne v naslednjih 20 letih majhna, saj vojaške kapacitete rivalov še niso uravnotežene z njihovo ekonomsko močjo. Navajata pa tudi dejavnike, ki zmanjšujejo možnost vojne, ki so: velika destruktivnost orožja, mednarodna ekonomska in politična povezanost, procesi razoroževanja ipd. Tudi Huntington (1996: 209) meni, da hegemonistična vojna med vzpenjajočo in padajočo silo ni nujna. Miren prehod je lahko rezultat sorodnih kulturnih vezi med obema družbama, kot je bilo to v primeru prehoda hegemonije z Velike Britanije na ZDA v preteklosti.

6.5.2 Možnosti partnerskih odnosov

Huntington je nadomestil rivalstvo velikih sil s spopadom civilizacij. Delitve naj bi v prihodnosti potekale po liniji civilizacij, Zahod pa v tem primeru tvori eno civilizacijo. Pravi, da se oblikuje svetovni red, temelječ na civilizacijah, ki utrjujejo svoje vrednote in kulturo. Ravnotežje moči med civilizacijami se premika: zahodni vpliv se relativno zmanjšuje, azijska civilizacija pridobiva na ekonomski, vojaški in politični moči, islamski svet se širi demografsko. Zahod zaradi svojih univerzalnih teženj prihaja v konflikte z islamom ter s Kitajsko. Pravi, da je preživetje Zahoda odvisno od tega, ali se bo Zahod prenehal dojemati kot univerzalno civilizacijo ter se bo združil in tekmoval z izzivi nezahodnih civilizacij.

---

⁴⁰ Združenje severnoameriškega območja proste trgovine (North American Free Trade Association)

⁴¹ Azijsko območje proste trgovine (Asian Free Trade Area)

Predpostavlja tudi, da bo Zahod še leta ostal najmočnejša civilizacija, čeprav se njegova relativna moč glede na druge civilizacije zmanjšuje (Huntington, 1996: 20-21, 28-29, 183).

Napetosti v transatlantskih odnosih vidi Huntington (1996: 135, 208) kot posledico dejstva, da sta se v zadnjem času na Zahodu, ki je tradicionalno imel več jedrnih držav, izoblikovali dve jedri: ZDA in francosko-nemško jedro v Evropi. Konflikt med jedroma pa je zgolj posledica razlik na področjih, kot so relativni vpliv v oblikovanju globalne politike (v mednarodnih organizacijah), vojaška, ekonomska moč (kaže se v trgovinskih sporih), vrednote ter kultura. Za ohranitev moči zahodne civilizacije bi bilo po mnenju Huntingtona (1996: 312) v interesu ZDA in evropskih držav, da dosežejo večjo politično, ekonomsko in vojaško integracijo ter koordinirajo politike z namenom, da države drugih civilizacij ne bi izrabljale razlik med njimi. Potrebno bi bilo tudi upoštevati, da je prekomerno interveniranje Zahoda v zadeve drugih civilizacij nevaren vir nestabilnosti ter potencialnega globalnega konflikta.

Odrpto ostaja tudi vprašanje, ali bo evropsko združevanje pustilo prostor za transatlantsko partnerstvo. Francoski zunanji minister Verdrine je nekoč izjavil, da je namen krepitve evropske identitete zmanjšanje premoči ZDA (Kissinger, 2002: 48). Nedvomno se je evropsko javno mnenje in posledično tudi evropska identiteta v zadnjih letih oblikovala ob oddaljevanju od zunanjepolitičnih stališč ZDA ter ob nasprotovanju le-tem. Različnost in drugačnost od ZDA je tako postala del evropske identitete. Evropa je namreč miroljubna, nenapadalna, pripravljena na pogajanja in kompromise ter na delovanje znotraj mednarodnih pravil - torej to, kar ni Amerika. Velik del evropske identitete pa še naprej ostaja v tesni povezavi z ZDA (npr. glede glasbe, stila oblačenja, sodobnega načina življenja, kulture itd.).

Kissinger (2002: 54-58, 80-82) svari pred možnostjo, da bi se evropska identiteta gradila na konfrontaciji z ZDA. Takšna politika bi prej ali slej naletela tudi na odpor ZDA in transatlantski odnosi bi postali rivalni, napeti in nevarni za red in mir v svetu. Prav tako bi lahko konfrontacija z ZDA šibila EU, saj bi jo nekatere članice EU zavračale. Kissinger (*ibid.*) zato pravi, da bi ZDA morale obnoviti transatlantsko partnerstvo in dialog, obravnavati Evropo kot partnerja ter se z njo posvetovati pred pomembnimi odločitvami. Posvetovanje z drugo stranjo pred sprejetjem pomembnih odločitev je predpogoj za uspešno transatlantsko partnerstvo. Potrebni so novi pristopi, nove oblike sodelovanja in dialoga, saj Nato zaradi svoje vojaške narave ne more služiti kot edina oblika transatlantskega sodelovanja.

Nye (2004: 5) ugotavlja, da je malo verjetno, da bi EU postala protiameriška, saj ima med svojimi članicami Veliko Britanijo in Poljsko, ki sta zelo proameriški. S širitvijo EU 1. maja 2004 se je tveganje, da bi se ZDA in EU še bolj oddaljile, zmanjšalo.

Kagan (2004: 84-85) meni, da je harmonija med Evropo in ZDA vitalnega pomena, ker Evropa in ZDA tvorita jedro liberalnega demokratičnega sveta. Izguba legitimnosti ZDA v očeh zaveznic bi tekom časa lahko oslabila položaj ZDA, česar pa togo realistično usmerjena Busheva zunanja politika ni upoštevala. Ugled in legitimnost ZDA v svetu se bo namreč še nekaj časa presojala po ravnanju ZDA v Iraku. ZDA zato dolgoročno potrebujejo Evropo na mednarodni sceni, saj lahko evropska »mehka moč« zagotavlja legitimacijo in verodostojnost ameriškimi posegom v svetu.

6.5.3 Sklep

Povzamemo lahko, da med EU in ZDA obstajajo razlike glede vrednot, vizij ureditve sveta in zunanjepolitičnih stališč. EU daje prednost »mehki moči«, multilateralizmu, socialni državi, ZDA pa vojaški moči, unilateralizmu in ekonomskemu neoliberalizmu. Menim pa, da soočenje oz. tekmovanje med različnimi vrednotami in pogledi ne bo vodilo v boj za hegemonistično prevlado ali v trajno konfliktne odnose. ZDA in EU lahko sobivata navkljub omenjenim razlikam.

Prihodnost dobrih odnosov med ZDA in EU je v spoštovanju medsebojne različnosti in v enakopravnem partnerstvu, kjer bo Evropa prevzela svoj del odgovornosti v mednarodnem sistemu, ZDA pa se bodo vključile v multilateralni mednarodni red. Okrepitev transatlantskega sodelovanja na bolj enakopravnih temeljih pa bi tudi omilila razlike in morebitna nestrinjanja v transatlantskih odnosih.

7 ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem obravnaval pozicioniranje EU v odnosu do ZDA na zunanjepolitičnem in civilizacijsko-vrednotnem področju. V prvem delu diplomskega dela sem po predstavitvi teoretičnih predpostavk analiziral zunanji politiki EU in ZDA. Zatem sem raziskal trend razvoja zunanjepolitičnih odnosov med EU in ZDA preko pregleda zgodovinskih odnosov ter analize izbranih aktualnih problemov v transatlantskih odnosih. V zadnjem delu diplomskega dela pa sem primerjalno analiziral pozicioniranje EU v odnosu do ZDA na ekonomskem, vojaškem in razvojnem področju ter pri vprašanih civilizacijsko-vrednotnih stališč, vizij ureditve sveta ter zunanjepolitičnih razlik.

Pri analiziranju razvoja EU in SZVP ter vpliva EU v svetu sem ugotovil, da je bil razvoj EU in njene SZVP progresiven, saj so se področja sodelovanja širila, sodelovanje pa je postajalo tudi vedno bolj intenzivno. Skladno s progresivnim integriranjem se je večala vloga EU v svetu na ekonomsko-trgovinskem področju in po uvedbi evra tudi na finančnem področju. Unija je zavzela pomembno mesto v svetu na področju okoljevarstvene politike, razvojne in humanitarne pomoči ter mednarodnega sodelovanja. S tem lahko potrdim svojo prvo hipotezo, da je s poglobljenim združevanjem v nadnacionalno EU in z vzpostavitvijo SZVP postajala EU vedno bolj pomemben center moči v svetu. Problem pa ostaja pogosta neenotnost in neučinkovitost SZVP, ki je posledica odločanja s soglasjem in nezadostne vojaške moči EU, kar pa potencialno zmanjšuje moč in kredibilnost SZVP v svetu.

Drugo hipotezo, da se trend oddaljevanja zunanjepolitičnih stališč in vrednot EU od zunanjepolitičnih stališč in vrednot ZDA krepi, delno zavračam. V zgodovinski analizi odnosov med EU in ZDA sem ugotovil, da so bili transatlantski odnosi v času hladne vojne dobri, po koncu hladne vojne pa navkljub »osamosvajanju« Evrope izpod ameriškega političnega in varnostnega vpliva ni bilo zaznati trenda bistvenega poslabšanja odnosov. Ocenjujem, da je do poslabšanja transatlantskih odnosov prišlo s prihodom na oblast Busha, ki je začel voditi bolj odkrito unilateralno zunanjo politiko, s tem pa so prišle do izraza razlike med ZDA in EU glede stališč do bližnjevzhodne krize, Mednarodnega kazenskega sodišča, Kyotskega protokola ter zakonitosti pridržanja terorističnih osumljencev v Guantanamo. Najnižjo točko v odnosih med ZDA in nekaterimi evropskimi državami pa je prinesel napad ZDA in njene koalicije na Irak brez odobritve Varnostnega sveta OZN marca 2003. Napetosti ob iraški krizi niso ostale zgolj na ravni politike, temveč so prešle na državljane na obeh straneh Atlantika, kar so pokazale tudi množične demonstracije ter javnomnenjske raziskave. Vendar pa so se napetosti kasneje umirile in v letu 2004 so se odnosi med EU in ZDA

izboljšali. Razlike v zunanjepolitičnih stališčih in vrednotah sicer ostajajo, vendar pa ne prihaja do nadaljnega oddaljevanja le-teh. Ta ugotovitev me je vodila do delne zavrnitve moje druge hipoteze. Vseeno pa ni mogoče z gotovostjo sklepati, kakšna bo narava odnosov med EU in ZDA v prihodnje oz. ali bo prihajalo do novih oddaljevanj zunanjepolitičnih stališč in vrednot EU in ZDA.

Na podlagi primerjalne analize pozicioniranja EU v odnosu do ZDA na ekonomskem, vojaškem in razvojnem področju ter pri vprašanjih civilizacijsko-vrednotne narave, vizij ureditve sveta in zunanjepolitičnih stališč lahko delno potrdim svojo tretjo hipotezo, ki pravi, da prihaja do tekmovalnosti med ZDA in EU na vrednotnem, civilizacijskem in zunanjepolitičnem področju. EU uspešno tekmuje z ZDA na ekonomskem in trgovinskem področju, uvedba evra pa je prinesla Uniji tudi pomembno vlogo v svetovnem finančnem in monetarnem sistemu. Želja EU po povečanju vlaganj v razvoj in raziskave se pogosto argumentira s tem, da je potrebno izboljšati konkurenčnost EU v odnosu do ZDA. Zato ugotavljam, da si želi EU krepiti svojo moč in vlogo v svetu. Če je bistvo krepitev ameriške moči vojaška premoč in dominacija v svetu, pa želi EU svojo moč izvrševati multilateralno za krepitev miru in ekonomskega blagostanja, mednarodnega sodelovanja ter varovanja okolja. Ob tem pa naletimo na razlike med ZDA in EU glede vrednot ter vizij ureditve sveta. Evropski model sveta, ki zagovarja miroljubnost, soodvisnost in solidarnost, multilateralizem ter socialno državo, se sooča z ameriškim modelom sveta, ki temelji na vojaški nadvladi, individualizmu, unilateralizmu ter ekonomskem neoliberalizmu, ki povečuje družbene neenakosti. Prihaja do rivalstva med EU in ZDA na področju vrednot, vizij ureditve sveta in zunanjepolitičnih stališč, zaradi česar lahko delno potrdim svojo tretjo hipotezo. Menim pa, da omenjeno tekmovanje ne bo vodilo do sovražnih odnosov ali celo do spopada, saj imata EU in ZDA navkljub razlikam tudi vrsto skupnih vrednot, kot so demokracija, svoboda, tržna ekonomija, ekonomski razvoj ipd.

Tekom raziskovanja sem ugotovil, da obstajajo med Američani in Evropejci mnoge razlike v pogledih, vrednotah in prepričanjih. Evropejci so se ob dogodkih na začetku 21. stoletja začeli zavedati, da so drugačni od Američanov, da imajo drugačna mnenja, vrednote in drugačne poglede na svet. Pri tem pa gre po mojem mnenju večinoma za osamosvajanje EU, kajti EU sedaj sama oblikuje svoje zunanjepolitične prioritete in stališča, kar pa ne pomeni nujno tudi nasprotovanje Ameriki. Zato menim, da integriranje in osamosvajanje Evrope ne izključuje sodelovanja z ZDA (na enakopravnih temeljih). Transatlantsko sodelovanje in partnerstvo se mi zdi koristno in potrebno tako za EU in ZDA, kot tudi za stabilnost sveta na sploh.

8 VIRI

MONOGRAFSKE PUBLIKACIJE:

- Arah, Metka (1995) *Evropska unija: vizija političnega združevanja*. Ljubljana: Arah Consulting
- Baylis, John in Smith, Steve, ur. (1999) *The Globalization of World Politics: an introduction to international relations*. Oxford, etc.: Oxford University Press
- Bornschier, Volker in Chase-Dunn, Christopher, ur. (1999) *The Future of Global Conflict*. London: Sage Publications
- Cram, Laura; Dinan, Desmond in Nugent, Neill, ur. (1999) *Developments in the European Union*. Basingstoke: Macmillan Press
- European Commission (2001) *The European Union and the world*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- European Commission (2003) *Making globalisation work for everyone: The European Union and world trade*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- Evropska komisija (2002) *Kdo je kdo v Evropski uniji: Kaj bo spremenila pogodba iz Nice?* Ljubljana: Informacijski center Delegacije Evropske komisije v Sloveniji
- Evropska konvencija (2003) *Osnutek Pogodbe o Ustavi za Evropo*. Luksemburg: Urad za uradne publikacije Evropske skupnosti
- Friedman, Thomas L. (2003) *Longitudes and Attitudes: The World in the Age of Terrorism*. New York: First Anchor Books
- Galtung, Johan (1995) U.S. Foreign policy as Manifest Theology. V Hastedt, Glenn, ur. *One World, Many Voices: Global Perspectives on Political Issues*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall
- Gill, Stephen (1990) *American hegemony and the Trilateral commission*. New York, etc.: Cambridge University Press
- Huntington, Samuel P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster
- Jackson, Robert in Sorensen, Georg (1999) *Introduction to International Relations*. Oxford in New York: Oxford University Press
- Ješovnik, Peter (2000) *Evropska unija: Zgodovina, ustanove, politike in evropski model družbe*. Koper: Visoka šola za management v Kopru
- Jones, Walter S. (1997) *The Logic of International Relations*. New York, etc.: Longman
- Kaltefleiter, Werner (1995) The Role of Europe in International Relations. V Gottstein, Klaus, ur. *Tomorrow's Europe: The Views of Those Concerned*. Frankfurt in New York: Campus Verlag
- Kegley, Charles W. Jr. in Wittkopf, Eugene R. (1991) *American Foreign Policy: Pattern and Process*. New York: St. Martin's Press
- Kezunovič, Maja, ur. (2003) *Slovenija in Evropska unija: O pogajanjih in njihovih posledicah*. Ljubljana: Urad Vlade RS za informiranje
- Kissinger, Henry A. (2002) *Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the 21st Century*. London in New York: The Free Press
- Mansbach, Richard W. (1994) *The Global Puzzle: Issues and Actors in World Politics*. Boston in Toronto: Houghton Mifflin Company
- Moussis, Nicolas (1999) *Evropska unija: pravo, ekonomija, politike*. Ljubljana: Littera picta
- Nye, Joseph S. (1990) *Bound to lead: the changing nature of American power*. New York: Basic Books

- Republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve, Sektor za evropske integracije in ekonomske odnose (2004) *Oporne točke o Medvladni konferenci in Ustavni pogodbi EU za nastop MZZ dr. Rupla na UVI, 3. junija 2004*. Ljubljana, 31.05.
- Smith, Karen E. in Light, Margot, ur. (2001) *Ethics and Foreign policy*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press
- Sočan, Lojze et al. (2004) *Simulacije trajnostnega razvoja: Delovno poročilo št. 3, Metodološke osnove za preučevanje družbenega razvojnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Steel, Ronald (1995) *Temptations of a Superpower*. Cambridge in London: Harvard University Press
- Story, Jonathan, ur. (1993) *The New Europe: Politics, government and economy since 1945*. Oxford in Cambridge: Blackwell
- Talbott, Strobe in Chanda, Nayan, ur. (2001) *The Age of Terror: America and the World After September 11*. New York: Basic Books, Yale Center for the Study of Globalization
- Thurow, Lester C. (2003) *Head to Head: The Economic Battle Among Japan, Europe, and America*. New York: Harper Business

ČLANKI:

- Antič, Igor (2003) Korenine islamskega terorizma: Nemoč, užaljenost, bes. *Sobotna priloga Dela*, 4.10.: 15-16
- Grgič, Borut (2004) Kavboji in Evropejci. *Delo*, 23.1.: 5
- Hladnik Milharčič, Ervin (2004) Os dolgih nosov. *Sobotna priloga Dela*, 20.3.: 1
- Jenko, M. (2001) Največja denarna pustolovščina človeštva. *Sobotna priloga Dela*, 15.12.:8-9
- Kagan, Robert (2004) America's Crisis of Legitimacy. *Foreign Affairs* 83(2) March/April 2004, 65-87
- Lorenci, Janko (2004) Celini drsita narazen: Tegobni odnosi med Ameriko in Evropo. *Delo*, 1.7.: 5
- Lorenci, Janko (2004 b) Ekonomski neoliberalizem in socialna država: Uvoziti Ameriko ali ohraniti Evropo? *Delo*, 15.9.: 5
- Lorenci, Janko (2004 c) Posledice iraške vojne: Stara in nova Amerika? *Delo*, 25.2.: 5
- Nye, Joseph S. (2004) Amerika proti stari in novi Evropi. *Delo*, 20.5.: 5
- Ovsec, Anja (2002) Jetniki na črno. *Mag*, 06/2002: 51-53
- Pezdir, Matevž (2003) Zakaj so Američani proti mednarodni pravici prihodnosti? *Delo*, 2.7.:5
- Prestowitz, Clyde V. (2003) The Unmighty Dollar. *Newsweek*, 24.3.: 28
- Ramoned, Joseph (2003) Vojna kot tabu. *Večer*, 18.10.: 39
- Rizman, Rudi (2004) Evropska unija in ZDA: Dominacija ali partnerstvo? *Delo*, 30.4.: 20-21
- Taštanoska, Tanja (2004) Aznarja spodnesel iraški pesek. *Žurnal*, 19.3.: 16-17
- Vidmajer, Saša (2003) Irak proti Ameriki, Amerika proti stari Evropi, stara Evropa proti novi Evropi. *Sobotna priloga Dela*, 20.12.: 12-13
- Zakaria, Fareed (2003) The Arrogant Empire. *Newsweek*, 24.3.: 15-25
- (2002) Evropa – Amerika: Obe krili svobode. *Sobotna priloga Dela*, 24.8.: 14-15
- (2004) Je še kaj, česar ne vemo? Kronologija dogodkov. *Sobotna priloga Dela*, 15.5.: 10
- (2004 b) Special Report: Europe v America: Mirror, mirror on the wall. *The Economist*, 19.6.: 75-77

INTERNETNI VIRI:

- Bater, Jeff (2004) *US Trade Gap Hits Record Mark on Stronger Growth and Imports*. Wall Street Journal, 21.6.; <http://www.globalpolicy.org/socecon/crisis/2004/0621gap.htm> (8.9.2004)
- Belton, Catherine (2003) *Putin: Why Not Price Oil in Euros?* Moscow Times, 10.10.; <http://www.globalpolicy.org/socecon/crisis/2003/1010oilpriceeuro.htm> (8.9.2004)
- Carson, Roy S. (2003) *Venezuelan Move to Replace US\$ with the Euro: Upsetting Washington More than Saddam's Euro Conversion Last November*. Vheadline, 18.6.; <http://www.globalpolicy.org/nations/sovereign/dollar/2003/0624euro.htm> (8.9.2004)
- Deen, Thalif (2004) *1,000 Billion Dollars for Weapons*. Inter Press Service, 17.8.; <http://www.globalpolicy.org/empire/intervention/2004/0817billions.htm> (8.9.2004)
- European security and defence policy: EU operations*, http://ue.eu.int/cms3_applications/applications/solana/list.asp?BID=108&lang=EN&cmsid=338 (12.8.2004)
- Europe's Response to Terrorism*, <http://www.useu.be/Terrorism/EUResponse/index.htm> (16.6.2004)
- Ferguson, Niall (2004) *The End of Power: Without American hegemony the world would likely return to the dark ages*. Wall Street Journal, 21.6.; <http://www.globalpolicy.org/empire/analysis/2004/0621endofpower.htm> (8.9.2004)
- Francis, David R. (2004) *Worldwide Economy Roars Ahead*. Christian Science Monitor, 16.4.; <http://www.globalpolicy.org/empire/economy/2004/0416econboom.htm> (8.9.2004)
- Human Development Reports*, http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm?year=0&country=0&region=R1&type=0&theme=0 (10.8.2004)
- International Criminal Court*, <http://www.useu.be/Categories/Justice%20and%20Home%20Affairs/Index.htm#International%20Criminal%20Court> (16.6.2004)
- Ip, Greg (2004) *Could Overseas Financing Hurt the US?* Wall Street Journal, 26.4.; <http://www.globalpolicy.org/socecon/crisis/2004/0426deficit.htm> (8.9.2004)
- Johnson, Chalmers (2004) *America's Empire of Bases*. TomDispatch.com; <http://www.globalpolicy.org/empire/intervention/2004/01bases.htm> (8.9.2004)
- Kako lahko EU premosti prepad?* http://www.siol.net/novice/default.asp?site_id=1&page_id=8&article_id=1804082208404226 (8.9.2004)
- Meller, Paul in Becker, Elizabeth (2004) *US Loses Trade Cases and Faces Penalties*. New York Times, 1.9.; <http://www.globalpolicy.org/socecon/bwi-wto/wto/2004/0901byrd.htm> (8.9.2004)
- Močnik, Rastko (2003) *Dilema je zdaj: Ali Evropa ali Nato*. Mladina, 3.3.; <http://www.mladina.si/tehdnik/200309/clanek/kolumna9/> (8.9.2004)
- Naproti družbi, ki temelji na znanju*, http://europa.eu.int/abc/12lessons/print_index8_sl.htm (8.9.2004)
- Nye, Joseph (2004 b) *Europe's Soft Power*. Globalist, 3.5.; <http://www.globalpolicy.org/empire/analysis/2004/0503softpower.htm> (16.6.2004)
- Regan, Tom (2004) *EU, US Differ on How to Fight Terrorism*. Christian Science Monitor, 29.3.; <http://www.globalpolicy.org/wtc/terrorism/2004/0329differ.htm> (16.6.2004)
- Rifkin, Jeremy (2004) *Worlds Apart on the Vision Thing*. Globe and Mail, 17.8.; <http://www.globalpolicy.org/globaliz/cultural/2004/0817eurodream.htm> (8.9.2004)
- Selitve za boljše gospodarstvo*, http://www.24ur.com/naslovnica/eu/20040730_2043968.php?Ara=1i10 (8.9.2004)
- Soros, George (2003) *The Bubble of American Supremacy*. Atlantic Monthly 292 / 5.12.: 63-66; <http://www.globalpolicy.org/empire/analysis/2003/12supremacy.htm> (16.6.2004)
- The international euro*. The Economist, 1998; <http://www.economist.com/editorial/freeforall/current/bb0227.html> (12.12.2001)

The common foreign and security policy: introduction, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/r00001.htm> (16.6.2004)

The National Security Strategy of the United States of America, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (8.9.2004)

The World`s two greatest powers, http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/us/intro/index.htm (16.6.2004)

Unilateralism vs. Multilateralism, <http://www.useu.be/BackForth/index.htm> (10.8.2004)

USA – Indicators, http://www.cordis.lu/indicators/ind_us.htm (8.9.2004)

U.S.-EU Relations: Drift or Common Destiny?: The Global Reach of EU Regulations, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/14755.htm> (10.8.2004)

Vrh: EU potrebuje učinkovito obrambno politiko, <http://nato.gov.si/slo/novinarsko-sredisce/sporocila-za-javnost/2254/> (8.9.2004)

Zaton zahodne civilizacije, <http://www2.arnes.si/%7Egmbiigim2/zaton.htm> (8.9.2004)